

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ - ΤΜΗΜΑ ΙΑΤΡΙΚΗΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΥΓΕΙΑ & ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ ΥΓΕΙΑΣ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Σχολικός εκφοβισμός (bullying), εκφοβισμός μέσω διαδικτύου (cyberbullying)
και συμπεριφορές υγείας σε νέους ενήλικες: η μελέτη LATO

Μαρία Παπανικολάου
Κοινωνική Λειτουργός

- Επιβλέποντες:
- 1. Α. Φιλαλήθης,**
Καθηγητής,
Τομέας Κοινωνικής Ιατρικής, Τμήμα
Ιατρικής, Πανεπιστήμιο Κρήτης
 - 2. Γ. Κριτσωτάκης,**
Επίκουρος Καθηγητής,
Τμήμα Νοσηλευτικής, ΤΕΙ Κρήτης

Ηράκλειο, Μάρτιος 2015

©2015
Μαρία Παπανικολάου
ALL RIGHTS RESERVED

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Περίληψη Μεταπτυχιακής Εργασίας	1
Abstract	3
Μέρος Α' –Θεωρητικό	
Κεφάλαιο 1^ο : Η Μετάβαση προς την Ενηλικίωση	5
1.1: Ενοιολογική Προσέγγιση	5
1.2: Θεωρητικό Υπόβαθρο	6
1.3: Στάδια και Χαρακτηριστικά προς την Ενηλικίωση (αναδυόμενη ενηλικίωση)	8
1.3.1: Σεξουαλική Ταυτότητα	9
1.3.2: Επαγγελματική Ταυτότητα	10
1.3.3: Εξατομίκευση & Προσωπικοί Στόχοι	12
1.3.4: Φοίτηση και Αναδυόμενη Ενηλικίωση	16
1.4: Ο Ρόλος της Τεχνολογίας Πληροφοριών & Επικοινωνιών και της Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης στο στάδιο της αναδυόμενης ενηλικίωσης	16
Κεφάλαιο 2^ο : Αναδυόμενη Ενηλικίωση & Συμπεριφορές Υγείας	21
(Εξαρτησιογόνες Ουσίες, Μη Ασφαλείς Πρακτικές)	
2.1: Ενοιολογική Προσέγγιση	21
2.2: Παράγοντες που επηρεάζουν την υγεία	24
2.2.1: Προσδιοριστές της Υγείας	24
2.2.2: Συμπεριφορές & Θεωρίες της Υγείας	26
2.3: Αναδυόμενη Ενηλικίωση & Συμπεριφορές Υγείας	28
2.3.1: Εξαρτησιογόνες Ουσίες	30
Κάπνισμα	32
Κάπνισμα και Ελληνική Πραγματικότητα	33
Οινοπνευματώδη Ποτά	35
Κατανάλωση Αλκοόλ και Ελληνική Πραγματικότητα	38
Σεξουαλική Συμπεριφορά	40
Σεξουαλική Συμπεριφορά και Ελληνική Πραγματικότητα	42
Κεφάλαιο 3^ο : Σχολικός Εκφοβισμός (bullying), Εκφοβισμός Μέσω Διαδικτύου (Cyberbullying) & Αναδυόμενη Ενηλικίωση	44
3.1: Σχολικός Εκφοβισμός (bullying)- Ενοιολογική Προσέγγιση	44
3.2.: Τα χαρακτηριστικά του σχολικού εκφοβισμού	47
3.2.1: Μορφές και Τύποι Σχολικού Εκφοβισμού	48
3.3: Τα Χαρακτηριστικά των εμπλεκομένων	49
3.3.1: Δημογραφικά Χαρακτηριστικά & Σχολικός Εκφοβισμός	53

3.4: Κοινωνικοί Πράγοντες	55
3.5: Εκφοβισμός Μέσω Διαδικτύου (Cyberbullying) – Εννοιολογική Προσέγγιση	57
3.5.1: Δημογραφικά Χαρακτηριστικά & Εκφοβισμός Μέσω Διαδικτύου	59
3.6: Επιπολασμός & Δεδομένα	61
3.6.1: Σχολικός Εκφοβισμός (bullying)	61
3.6.2: Εκφοβισμός μέσω Διαδικτύου (Cyberbullying)	67
3.7: Σχολικός Εκφοβισμός, Διαδικτυακός Εκφοβισμός & Νέοι Ενήλικες	71

Μέρος Β' Ερευνητικό

Κεφάλαιο 4^ο: Μεθοδολογία	75
4.1: Σκοπός & Ερευνητική Υπόθεση	75
4.2: Ερευνητική Στρατηγική	76
4.3: Εργαλεία Έρευνας & Τεχνικές Συλλογής Δεδομένων	78
4.4: Ηθικά Ζητήματα	81
4.5: Καθορισμός Μεταβλητών	81
4.5.2: Συχνότητα Θυματοποίησης & Άσκηση Εκφοβισμού μέσω Διαδικτύου	82
4.5.3: Συμπεριφορές Διακινδύνευσης	83
4.6: Στατιστική Ανάλυση Δεδομένων	85
Κεφάλαιο 5^ο: Αποτελέσματα	86
5.1: Περιγραφική Στατιστική	86
5.1.1: Δημογραφικά χαρακτηριστικά του δείγματος	86
5.1.2: Συμπεριφορές διακινδύνευσης ως προς την υγεία	87
5.1.3: Συχνότητα & Τρόποι εμπλοκής των φοιτητών στον σχολικό εκφοβισμό (bullying) κατά τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση (γυμνάσιο/ λύκειο)	88
5.1.4: Συχνότητα & τρόποι εμπλοκής των φοιτητών στο διαδικτυακό εκφοβισμό (Cyberbullying) κατά την περίοδο των 12 τελευταίων μηνών	89
5.2: Σχολικός Εκφοβισμός, Εκφοβισμός Μέσω Διαδικτύου & Φύλο	91
5.3: Σχολικός Εκφοβισμός & Διαδικτυακός Εκφοβισμός	91
5.3.1: Σχέση θυματοποίησης με την άσκηση σχολικού εκφοβισμού και την εμπλοκή στο διαδικτυακό εκφοβισμό.	92
5.3.2: Σχέση άσκησης σχολικού εκφοβισμού και εμπλοκής στο	

διαδικτυακό εκφοβισμό	94
5.3.3: Σχέση διαδικτυακής θυματοποίησης & άσκησης διαδικτυακού εκφοβισμού	94
5.4. Σχέση σχολικού εκφοβισμού (bullying), διαδικτυακού εκφοβισμού (cyberbullying) & συμπεριφορών υγείας	95
5.4.1: Σχολικός Εκφοβισμός & Διακινδυνευμένες Συμπεριφορές Υγείας	95
5.4.2: Διαδικτυακός Εκφοβισμός & Διακινδυνευμένες Συμπεριφορές Υγείας	96
Κεφάλαιο 6^ο: Συζήτηση	98
6.1: Συζήτηση	98
6.2: Περιορισμοί της Μελέτης	107
6.3: Προτάσεις	108
Βιβλιογραφία	109
Παράρτημα Α	130
Πίνακες Αποτελεσμάτων	
Παράρτημα Β	
Κλίμακες Σχολικού (bullying) & Διαδικτυακού Εκφοβισμού (cyberbullying)	132
Παράρτημα Γ	
Έντυπο Συγκατάθεσης Συμμετεχόντων	139

Περίληψη Μεταπτυχιακής Εργασίας

Τίτλος εργασίας: Σχολικός Εκφοβισμός (bullying), εκφοβισμός μέσω διαδικτύου (cyberbullying) & συμπεριφορές υγείας σε νέους ενήλικες: η μελέτη LATO

Της: Μαρίας Παπανικολάου

Υπό τη επίβλεψη των: 1.Αναστάσιος Φιλαλήθης

2.Γεώργιος Κριτσωτάκης

Ημερομηνία: Μάρτιος 2015

Λέξεις κλειδιά: σχολικός εκφοβισμός, διαδικτυακός εκφοβισμός, διακινδυνευμένες συμπεριφορές υγείας, χρήση ουσιών

Εισαγωγή: Ο εκφοβισμός (bullying), κατά την σχολική περίοδο σχετίζεται με τη μελλοντική εμπλοκή των φοιτητών στο διαδικτυακό εκφοβισμό και ενοχοποιείται για μακροχρόνιες αρνητικές συνέπειες στην υγεία και την κοινωνική ζωή, οι οποίες διαρκούν και επηρεάζουν τους εμπλεκόμενους και κατά την ενήλικη ζωή. Οι συσχετίσεις του εκφοβισμού και του διαδικτυακού εκφοβισμού με συμπεριφορές διακινδύνευσης για την υγεία δεν έχουν διερευνηθεί επαρκώς στην παγκόσμια βιβλιογραφία.

Μεθοδολογία: Πρόκειται για συγχρονική ανάλυση στο πλαίσιο της προοπτικής μελέτης LATO (ακαδημαϊκό έτος 2013/14). Το σύνολο των προπτυχιακών φοιτητών του ΤΕΙ Κρήτης συμπλήρωσε ερωτηματολόγιο βασισμένο στις μελέτες HBSC, ESPAD, Cyberbullying and its Effects καθώς και το: Αναδρομικό Ερωτηματολόγιο για τον Σχολικό Εκφοβισμό (RBQ). Πλήρη δεδομένα για την παρούσα ανάλυση υπήρχαν για 812 άτομα. Οι 9 συμπεριφορές υψηλού ρίσκου για την υγεία που διερευνήθηκαν ήταν οι εξής: αυξημένο σωματικό βάρος, έλλειψη σωματικής άσκησης, κάπνισμα, αυξημένη κατανάλωση οινοπνεύματος, χρήση ναρκωτικών ουσιών, πολλαπλοί ερωτικοί σύντροφοι, μη χρήση προφυλακτικού, υπέρμετρη ευκαιριακή χρήση οινοπνεύματος (binge drinking), οξεία μέθη. Οι στατιστικές δοκιμασίες και τα μοντέλα λογιστικής παλινδρόμησης πραγματοποιήθηκαν με το SPSS 21.0.

Αποτελέσματα: Η θυματοποίηση κατά την σχολική περίοδο αυξάνει την πιθανότητα θυματοποίησης (O.R = 3.27) και άσκησης διαδικτυακού εκφοβισμού (O.R = 2.52) στη

φοιτητική ζωή, ενώ οι πιθανότητες θυματοποίησης μέσω διαδικτύου για εκείνους που ασκούσαν εκφοβισμό στο σχολείο αυξάνονται ακόμα περισσότερο (O.R =4.51), όπως και οι πιθανότητες άσκησης διαδικτυακού εκφοβισμού (O.R =8.03). Η θυματοποίηση κατά τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση σχετίζεται με την ανεπαρκή χρήση προφυλακτικού ($p<0.001$). Σημαντική σχέση ($p<0.001$) βρέθηκε μεταξύ της θυματοποίησης μέσω διαδικτύου και της χρήσης ναρκωτικών ουσιών, και οριακές σχέσεις με το κάπνισμα ($p=0.069$) και την αυξημένη κατανάλωση αλκοόλ ($p=0.071$).

Συμπεράσματα: Ο εκφοβισμός αποτελεί συνεχές φαινόμενο μεταξύ των εκπαιδευτικών βαθμίδων. Η θυματοποίηση και η άσκηση εκφοβισμού δημιουργεί αμφίδρομη σχέση με τη θυματοποίηση και την άσκηση διαδικτυακού εκφοβισμού. Η θυματοποίηση σχετίζεται με ορισμένες συμπεριφορές διακινδύνευσης ως προς την υγεία.

Abstract

Title: Bullying, cyber bullying & risk taking behaviours in emerging adulthood: LATO study.

By: Maria Papanikolaou

Supervisors: 1. Anastasios Philalithis
2. George Kritistakis

Date: March 2015

Key words: bullying, cyber bullying, health risk behaviours, substance use

Introduction: Both bullying and cyber bullying have a long-term impact on health and social life that extends to adulthood. The possible associations of bullying and cyber bullying with multiple health risk behaviours have not been explored in detail yet. The aim of this study was to record the exposure of students in bullying through secondary school years and its associations with cyber bullying and 9 health risk behaviours during college years.

Methods: This cross-sectional analysis draws data from the LATO study, a prospective cohort of all undergraduate students of TEI Crete. All students during the academic year 2013/14 completed a questionnaire based on HBSC, ESPAD, Cyberbullying and its Effects, studies and the Retrospective Bullying Questionnaire (RBQ) Complete data for this analysis were available for 812 undergraduate students. The 9 health risk behaviours examined were: increased BMI, physical inactivity, smoking, alcohol abuse, binge drinking, drug use, multiple sex partners, non condoms use, binge drinking, being drunk. The Statistical Package for Social Sciences (SPSS) version 21.0 was used to perform all necessary statistical tests and logistic regression models.

Results: Victims of bullying have increased odds (O.R = 3.27) for cyber-victimization and cyber bullying others (O.R = 2.52) during college, whilst traditional bullies are highly likely to succumb to cyber-victimization (O.R =4.51) and cyberbully others (O.R =8.03). Being bullied in school is related to not using condom ($p<0.001$). Being cyberbullied during college is significantly associated with drug use ($p<0.001$), while a non-significant association was noted with smoking ($p=0.069$) and increased alcohol consumption ($p=0.071$).

Conclusions: Traditional bullying during school years is related to future undergraduate students' engagement in cyber bullying and bullying behaviours

demonstrate a continuum between secondary education and university. Being a victim of bullying and cyber bullying is associated with increased engagement in specific health risk behaviours.

ΜΕΡΟΣ Α' - ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ**Κεφάλαιο 1^ο: Η Μετάβαση προς την Ενηλικίωση**

1.1: Εννοιολογική Προσέγγιση

Το ορόσημο της εισόδου των νέων στην ενηλικίωση για την πλειονότητα των δυτικών (μεταβιομηχανικών) κρατών, συμπεριλαμβανομένης και της Ελλάδας, αποτελεί η συμπλήρωση του 18^{ου} έτους των πολιτών τους. Νομικά, από την ηλικία αυτή, οι πολίτες αποκτούν δικαιώματα και δυνατότητες ανάληψης ρόλων που θεωρούνται χαρακτηριστικά της ενήλικης ζωής, όπως το δικαίωμα ενεργής συμμετοχής στην πολιτική ζωή, τη σύναψη γάμου και την επαγγελματική καταξίωση (Κουράκης, 2006; Rankin&Keyman, 2012 στο Arnett&Hughes, 2012).

Ωστόσο, η ζωή για την πλειοψηφία των νέων ενηλίκων φαίνεται, πλέον, να μην ακολουθεί μία συγκεκριμένη και σύντομη γραμμική πορεία, από την εκπαίδευση στην εργασία καταλήγοντας στην ενήλικη ζωή. Αντιθέτως, παρατηρείται μία ασταθής, περίπλοκη και χρονικά παρατεταμένη περίοδος, μεταξύ του τέλους της εφηβείας και της ολοκληρωμένης εισόδου στην ενηλικίωση (Arnett,2000; Biggart, Furlong&Cartmiel, 2008).

Η αιτία του παρατεταμένου αυτού, χρονικά, διαστήματος εδράζεται στις αλληλένδετες αλλαγές που συντελούνται από το δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα έως και σήμερα, κυρίως σε κοινωνικό και οικονομικό επίπεδο.

Οι δημογραφικές αλλαγές και η αύξηση του προσδόκιμου της ζωής του πληθυσμού των δυτικών χωρών (Zenter, 2008), η μεταβολή από την διευρυμένη στην πυρηνική οικογένεια, όπου τον κεντρικό, πλέον, ρόλο κατέχει το παιδί (Μουσούρου, 2003), η έναρξη της εφηβείας και η συνεπακόλουθη αυτονομία της σε συστηματικά νεαρότερη ηλικία, καθώς και η σταδιακή, επιμήκυνση των σπουδών για σημαντικό ποσοστό του πληθυσμού, τόσο σε ό,τι αφορά στην φοίτηση στη δευτεροβάθμια όσο

και στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, η σύναψη γάμου σε μεγαλύτερη ηλικία (Fustenberg, RumbartandSettersten, 2005; FusselandFustenberg, 2005; Arnett,2007) φαίνεται πως δημιουργούν τις προϋποθέσεις για την εμφάνιση ενός νέου αναπτυξιακού σταδίου στον κύκλο της ζωής.

1.2: Θεωρητικό Υπόβαθρο

Είναι σαφές ότι τα στάδια της ζωής αποτελούν κοινωνικές κατασκευές, καθοδηγούμενες από τις κοινωνικό-οικονομικές συνθήκες και τις μεταβολές που διαδραματίζονται στην ιστορία των κοινωνιών (Giddens, 2002). Εξίσου σαφές είναι και το γεγονός ότι πλέον η περίοδος μεταξύ του τέλους της εφηβείας και της ολοκληρωμένης ενηλικίωσης συνιστά ένα αυτοτελές αναπτυξιακό στάδιο. Παρόλο που αυτό το στάδιο δεν χαίρει ενός κοινά αποδεκτού ορισμού ως προς την ορολογία του, ούτε και ως προς το χρονικό του εύρος, αποτελεί αποδεκτή οντότητα για την επιστημονική κοινότητα.

Ήδη, από τα μέσα του 20^{ου} αιώνα ο Erikson, στην θεωρία του για τα ψυχοκοινωνικά στάδια της ανάπτυξης, κάνει λόγο για μία περίοδο μεταξύ εφηβείας και ενήλικης ζωής, ενώ παράλληλα, αναφέρεται σε μία «παρατεταμένη» εφηβεία μεταξύ της σχολικής ζωής και της εισόδου στην εξειδικευμένη εργασία (Erikson, 1968). Για τον Erikson σε κάθε στάδιο συντελούνται συγκρούσεις μεταξύ του ατόμου και σημαντικών ρόλων ή/και συναισθημάτων, «κρίση ταυτότητας», η λύση των οποίων οδηγεί στην επίτευξη της ταυτότητας. Στην εφηβεία το άτομο έρχεται αντιμέτωπο με τη σύγχυση των ρόλων, ενώ στην πρώιμη ενήλικη ζωή με την οικειότητα ή την απομόνωση (Pervin&John, 2001).

Ο Marcia χρησιμοποιεί τον όρο «εξερεύνηση» (exploration) αντί του όρου «κρίση ταυτότητας», επιδιώκοντας να αναδείξει τη διαφορετικότητα της

διερευνητικής πορείας που ακολουθεί το κάθε άτομο ξεχωριστά, προκειμένου να διαμορφώσει μία υγιή ταυτότητα (Arnett&Hughes, 2012; Pervin&John, 2001).

Ο Giddens, στην προσπάθεια του να εξηγήσει τις κοινωνικές αλλαγές που λαμβάνουν χώρα, αναφέρεται σε μία σταδιακή διαδικασία απομάκρυνσης από τους παραδοσιακούς θεσμούς, οι οποίοι διαμορφώνουν την προσωπικότητα του ατόμου, προς τη συνεχώς αυξανόμενη ελευθερία που παρέχεται στους νέους ώστε να κατασκευάσουν την ταυτότητά τους, βασιζόμενοι στη δική τους βούληση (Giddens, 2002).

Παράλληλα, ο Beck (1992 όπως αναφέρεται στο Henderson et al., 2007) χαρακτηρίζει αυτή την κοινωνική αλλαγή ως μία μετατόπιση από την κανονική βιογραφία (normal) στη βιογραφία επιλογής (choice biography). Ο Keniston (1970) κάνει λόγο για ένα μη αναγνωρισμένο στάδιο το οποίο αποκαλεί «Στάδιο Νεότητας», (stage of youth), μία περίοδο έντονου και συνεχούς πειραματισμού στην πορεία προς την ενηλικίωση.

«Ο ορισμός της νεότητας βάσει της ηλικίας αποτέλεσε και εξακολουθεί να αποτελεί συνήθη πρακτική [και] στην πολιτική» (Bendit, 2008: 359). Στο σύγχρονο θεσμικό επίπεδο παρατηρείται η αναφορά στους νέους ως μία διακριτή ηλικιακή ομάδα με συγκεκριμένα κοινωνικά γνωρίσματα. Στη Λευκή Βίβλο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τους Νέους, ως νέοι ορίζονται τα άτομα ηλικίας μεταξύ 15 έως 25 ετών, στους οποίους απευθύνεται αποκλειστικά συγκεκριμένη πολιτική (Denstad, 2009). Στο ελληνικό Ποινικό Δίκαιο (Ν.3189/2003), παρατηρούμε ότι τα άτομα μεταξύ 18 έως 21 ετών, παρ' ότι φέρουν ποινική ενηλικότητα, χαρακτηρίζονται ως «μετέφηβοι» ή «νεαροί παραβάτες», με αποτέλεσμα να τους δίδεται η δυνατότητα επιβολής κυρώσεων που έχουν σχεδιαστεί για παιδιά ή έφηβους (Κουράκης, 2006).

1.3: Στάδια και χαρακτηριστικά προς την ενηλικίωση (αναδυόμενη ενηλικίωση)

Όπως όλα τα αναπτυξιακά στάδια, έτσι και το στάδιο μεταξύ εφηβείας και ενηλικίωσης αποτελεί μία διαδικασία μετάβασης, κατά την οποία τα νεαρά άτομα θα προσπαθήσουν να διαμορφώσουν την ταυτότητα τους και να αποκτήσουν την ιδανική, για εκείνους, ενήλικη προσωπικότητα. Σύμφωνα με τον Côté πρόκειται για μία νέα περίοδο όπου η ενηλικίωση, και κυρίως η ψυχολογική ωρίμανση, επιτυγχάνεται μέσα από προσωπική πάλη (Côté 2000 στο Shanahan et al.,2005).

Στην προσπάθεια ερμηνείας και καθορισμού του εν λόγω σταδίου, ο Arnett το 2000 προτείνει τη θεωρία του για την Αναδυόμενη Ενηλικίωση, «Ως μία αντίληψη της ανάπτυξης για την περίοδο από το τέλος της εφηβείας έως και το τέλος της δεκαετίας των 20, με έμφαση στις ηλικίες 18 έως 25» (Arnett, 2000: 469). Το «Δίκτυο για τη Μετάβαση στην Ενηλικίωση και την Δημόσια Πολιτική» (Network on Transition to Adulthood and PublicPolicy), ορίζει το στάδιο της πρώιμης ενήλικης ζωής ως την περίοδο που μεσολαβεί μεταξύ των 18 έως 34 ετών (Fustenberg, Rumbant & Settersten, 2005).

Ενώ η ηλικία δεν φαίνεται να αποτελεί ένα αξιόπιστο και αντιπροσωπευτικό δείκτη της εν λόγω περιόδου, οι μελετητές περιγράφουν το συγκεκριμένο στάδιο ως την πλέον αδόμητη και αχαρτογράφητη πορεία που ο υποψήφιος ενήλικος καλείται, συχνά αυτενεργώντας, να σχεδιάσει και να διαβεί εξερευνώντας τις πιθανές μορφές ταυτότητας σε θεμελιώδεις τομείς της ζωής (Arnett, 2007; Schwartz, Côté, Arnett, 2005; Osgood et al.,2005; Nelson&Padilla-Walker, 2013).

Παρότι οι νέοι ενήλικες δεν ακολουθούν ίδια γραμμική πορεία, στην πλειονότητα τους έρχονται αντιμέτωποι με την εξερεύνηση, την αβεβαιότητα, το αίσθημα του ενδιάμεσου και την ενδοπαρατήρηση, ενώ φαίνεται να αντιλαμβάνονται τη συγκεκριμένη περίοδο ως μία κατάσταση που χαρακτηρίζεται από άπειρες δυνατότητες (Arnett, 2007).

1.3.1: Σεξουαλική Ταυτότητα

Ένα από τα ορόσημα αυτού του αναπτυξιακού σταδίου αποτελεί ο καθορισμός του σεξουαλικού προσανατολισμού και η εδραίωση της σεξουαλικής ταυτότητας.

Μολονότι, η αναζήτηση σε αυτόν τον τομέα κάνει την έναρξη της κατά την περίοδο της εφηβείας, φαίνεται πως, στην ηλικία της νεότητας εντείνεται. Ο γονικός έλεγχος ο οποίος παύει να δρα περιοριστικά, η ενεργή σεξουαλική δραστηριότητα και η δυνατότητα προς συγκατοίκηση συναρτώμενη με την πληθώρα ελεύθερου χρόνου, εφόσον οι ενήλικοι ρόλοι και κατ' επέκταση οι υποχρεώσεις που τους συνοδεύουν δεν έχουν ακόμα εδραιωθεί, καθιστούν τη συγκεκριμένη περίοδο ιδανική προς πειραματισμό (Arnett,2004; Arnett&Hughes, 2012).

Μέσα από μία σειρά σεξουαλικών εμπειριών, τα νεαρά άτομα, θα προσπαθήσουν να ανακαλύψουν τον σεξουαλικό τους προσανατολισμό, να εντοπίσουν το είδος του συντρόφου με τον οποίο επιθυμούν να εμπλακούν και θα προσπαθήσουν να διαμορφώσουν τη σεξουαλική τους ταυτότητα (Morgan, 2012; Schwartz et al., 2013).

Οι Dillon, Worthington&Moradi (2011) αξιολογούν ότι οι ομοφυλόφιλοι και αμφιφυλόφιλοι είναι πιθανό να εξερευνήσουν τις εναλλακτικές επιλογές σε όλες τις πτυχές της σεξουαλικής ταυτότητας, σε αντίθεση με εκείνους που αυτοπροσδιορίζονται ως ετεροφυλόφιλοι, εφόσον η ετεροφυλοφιλία αποτελεί για πολλές κοινωνίες το σημείο αναφοράς της σεξουαλικής ταυτότητας.

Ανεξαρτήτως όμως του σεξουαλικού προσανατολισμού, τα νεαρά άτομα θα εμπλακούν σε μία συμπεριφορική και γνωστική εξερεύνηση, συνάπτοντας ερωτικούς δεσμούς. Μέσα από την αλληλεπίδραση με το σύντροφο τους, θα ασκηθούν στη συνεργασία και τη συνύπαρξη και θα ανακαλύψουν το πως οι σύντροφοι τους αξιολογούν, με απώτερο σκοπό την επίτευξη της δέσμευσης, της συναισθηματικής

εμβάθυνσης και της οικειότητας, χαρακτηριστικά της πιο ώριμης και προσαρμοστικής κατάστασης της σεξουαλικής ταυτότητας, η οποία αντανakλάται στους ρόλους των ενηλίκων (Arnett, 2000; Arnett, 2004; Dillon, Worthington&Moradi, 2001).

1.3.2: Επαγγελματική Ταυτότητα

Εξίσου σημαντική βαρύτητα, φέρει και η διαμόρφωση της επαγγελματικής ταυτότητας, η οποία πλέον επηρεάζεται από την επιμήκυνση της παραμονής στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, για ένα σεβαστό ποσοστό του πληθυσμού (Bendit,2008). Θεωρώντας δεδομένο ότι, εν ελλείψει εξειδίκευσης ή κάποιας επικερδούς σταθερής εργασίας, η μετάβαση προς την ενηλικίωση είναι ανέφικτη (Furstenberg, Rumbaut&Settersten, 2005).

Στην Ελλάδα, από το σύνολο (2.013,2) του καταγεγραμμένου σχολικού πληθυσμού οι 117,289 και 178,817 αφορούσαν προπτυχιακούς φοιτητές στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, σε ΤΕΙ και ΑΕΙ αντίστοιχα (ΕΛΣΤΑΤ, 2014).

Μολονότι η επίτευξη της επαγγελματικής ταυτότητας αφορά μία διά βίου διαδικασία (FAMEConsortium, 2007 στο Schwartz et al.,2011), μετά το στάδιο της εφηβείας έως και στα μέσα της δεκαετίας των είκοσι αποτελεί σημαντική πηγή εστιασμού και αιτία συχνών εναλλαγών στην πορεία της ζωής των υποψήφιων ενηλίκων.

Οι τελευταίοι, έχοντας ως αφετηρία ένα συγκεκριμένο αντικείμενο σπουδών, θα έρθουν αντιμέτωποι με την ύπαρξη, ή μη, της διάθεσης να αφοσιωθούν σε αυτή την επιλογή, και την ύπαρξη ή την ανεπάρκεια των απαιτούμενων προσωπικών ικανοτήτων, ανακαλύπτοντας έτσι τον ίδιο τους τον εαυτό. Ενώ, αρκετές είναι οι περιπτώσεις κατά τις οποίες οι νέοι θα αλλάξουν αντικείμενο σπουδών, θα πειραματιστούν με διαφορετικά επαγγελματικά αντικείμενα, και θα μεταβάλλουν τον

επαγγελματικό τους προσανατολισμό στοχεύοντας στην πληρέστερη εξειδίκευση, επιμηκύνοντας, ακόμα περισσότερο, την παραμονή τους στην τριτοβάθμια εκπαίδευση (Arnett, 2004, Arnett&Hughes, 2012).

Η εκπαίδευση και η χρονική παραμονή σε αυτή, δημιουργεί μία περίπλοκη σχέση με την πατρική οικογένεια. Για πολλούς νέους, συμπεριλαμβανομένων και των Ελλήνων, η είσοδος στην τριτοβάθμια εκπαίδευση σηματοδοτεί την πρώτη αναχώρηση από την οικογενειακή κατοικία.

Η σχέση μεταξύ εκπαίδευσης και αναχώρησης είναι συχνά κυμαινόμενη, ανάλογη των διαφορετικών κοινωνικό-οικονομικών πλαισίων, εντός των οποίων λαμβάνει χώρα.

Στα πλαίσια στα οποία η κρατική συμβολή στην εκπαίδευση είναι μεγαλύτερη, η πιθανότητα της διαμονής των νέων μακριά από τους γονείς τους, αυξάνεται (Holdsworth&Morgan, 2005).

Παρόλο που η οικονομική εξάρτηση από τους γονείς παραμένει, η αναχώρηση από την οικογενειακή κατοικία και η αυτόνομη διαμονή κατά την τριτοβάθμια εκπαίδευση, συνιστά ένα σημαντικό παράγοντα προς την ατομική ανεξαρτησία και ένα βασικό δείκτη ενηλικίωσης (Furstenberg, Rumbaut&Settersten, 2005).

Οι νέοι αναγκάζονται να αναλάβουν ενήλικους ρόλους με στόχο την επιτυχημένη διαβίωση. Μεταξύ άλλων, εκτός της ανάληψη της ευθύνης του εαυτού τους, εξασκούνται στην ανάληψη αποφάσεων και πρωτοβουλιών, και στις κατ' επέκταση συνέπειες που αυτές φέρουν, στην οικονομική διαχείριση και στη συνεργατικότητα.

Όμως, ένα σημαντικό ποσοστό του πληθυσμού, ειδικά στις Ευρωπαϊκές χώρες εξακολουθεί να παραμένει υπό την οικογενειακή στέγη, είτε λόγω

οικονομικών παραγόντων, είτε λόγω της αναβολής της αναχώρησης από την οικογενειακή κατοικία σε μεγαλύτερη ηλικία (Arnett, 2004).

Στην Ελλάδα, η παρατεταμένη διαμονή στην οικογενειακή οικεία και η, κατ' επέκταση αναβολή της προσωπικής αυτονομίας, θεωρείται σύνηθες φαινόμενο (Petrogiannis, 2011).

Ωστόσο, η αναχώρηση για σπουδές, δεν σηματοδοτεί απαραίτητα και την οριστική απομάκρυνση από το σπίτι. Η επιστροφή στην οικογενειακή κατοικία αποτελεί μία, συχνά, πραγματοποιήσιμη πιθανότητα για τους υποψήφιους ενήλικες (Arnett, 2000).

Η διαμόρφωση της επαγγελματικής ταυτότητας κατά την περίοδο αυτή δύναται να αποτελέσει μία στρεσογόνο και δύσκολη πρόκληση. Η επιτυχημένη, όμως, εδραίωση μίας αυτόβουλα δομημένης και ευέλικτης ταυτότητας, αποτελεί σημαντικό παράγοντα για την ψυχολογική ευεξία, την κοινωνική προσαρμογή και την επαγγελματική επιτυχία κατά την ενήλικη ζωή (Skorikov&Vondracek, 2011).

1.3.3: Εξατομίκευση & Προσωπικοί Στόχοι

Η συχνότητα και ο συνδυασμός των αλλαγών που συντελούνται στους τομείς της ζωής των υποψήφιων ενηλίκων, καθιστά το συγκεκριμένο στάδιο εξαιρετικά ασταθές. Με αποτέλεσμα τα νεαρά άτομα αφενός να βιώνουν έντονη αναστάτωση και αποδιοργάνωση και, αφετέρου να έχουν τη δυνατότητα να επικεντρωθούν στον εαυτό τους απερίσπαστα, εξ αιτίας της ιδιομορφίας αυτών των συνθηκών. Ο εστιασμός αυτός προσφέρει τη δυνατότητα να κατανοήσουν τα θέλω τους και να αποκτήσουν μία ολοκληρωμένη προοπτική αντίληψης, που θα αποτελέσει το θεμέλιο της ενήλικης ζωής τους (Arnett, 2004).

Πρόκειται για μία περίοδο κατά την οποία οι υποψήφιοι ενήλικες θα προσπαθήσουν να προσδιορίσουν τις αντιλήψεις τους για τον κόσμο, να δομήσουν

δηλαδή την κοσμοθεωρία τους, και να θέσουν στόχους, σε επαγγελματικό, κοινωνικό και συντροφικό επίπεδο, η επίτευξη των οποίων θα τους οδηγήσει σε μία συνεκτική ενήλικη ταυτότητα.

Οι νέοι, με δεδομένη την αστάθεια που χαρακτηρίζει τη συγκεκριμένη πορεία, θα αναγκαστούν να αναπροσαρμόσουν αρκετές φορές τους προσωπικούς τους στόχους ώστε να ανταπεξέλθουν. Ως τυπικές προκλήσεις, κατά την έναρξη αυτού του σταδίου, θεωρούνται η ανάληψη του ρόλου τους ως σπουδαστές και, η ανάπτυξη σταθερών σχέσεων με τους ομηλικούς φοιτητές (Salmela-Aro, Aunola, Nurmi, *χ.χ*).

Στο τέλος αυτού του σταδίου η πλειονότητα των ατόμων θα έχει οριστικοποιήσει τις επιλογές του σε ότι αφορά στη συντροφικότητα, στην συνεργασία και στην οικογένεια (Erikson, 1968). Από την άλλη, τα άτομα εκείνα τα οποία είτε δεν καταφέρνουν να προσαρμόσουν και να εξατομικεύσουν επιτυχώς τους στόχους τους, είτε αντιμετωπίζουν με παθητικότητα και κωλυσιεργία την αναπτυξιακή αυτή διαδικασία, είναι πιθανό να αποτύχουν να αποκτήσουν μία ενήλικη, συνεκτική, ταυτότητα (Schwartz, Côté, Arnett, 2005).

Ο Marcia (1996) προτείνει τους εξής τύπους ταυτότητας: την διάχυτη ταυτότητα, την ταυτότητα αποκλεισμού, την ταυτότητα αναστολής και την ταυτότητα επίτευξης. Ο πρώτος τύπος αναφέρεται στα άτομα που χαρακτηρίζονται από χαμηλά επίπεδα εξερεύνησης και χαμηλά επίπεδα δέσμευσης, ο δεύτερος σε χαμηλή εξερεύνηση, αλλά υψηλό επίπεδο δέσμευσης. Η ταυτότητα αναστολής αντιπροσωπεύει τα άτομα με χαμηλά επίπεδα δέσμευσης και έντονη εξερεύνηση. Τέλος, η ταυτότητα επίτευξης αφορά τους νέους με εξίσου υψηλό επίπεδο δέσμευσης και διερεύνησης και χαρακτηρίζει τα άτομα τα οποία επιτυγχάνουν την δημιουργία μίας ολοκληρωμένης συνεκτικής ταυτότητας.

Σε ερευνητική μελέτη στις Ηνωμένες Πολιτείες, αναφορικά με το επίπεδο προσαρμογής προπτυχιακών φοιτητών ως προς το στάδιο της αναδυομένης ενηλικίωσης και το επίπεδο εξέλιξης της ταυτότητας, φαίνεται να υπάρχει σημαντική διαφορά τόσο στο επίπεδο της μεταξύ τους προσαρμογής, όσο και στην επιτυχημένη ανάπτυξη της ταυτότητας. Εκείνοι που επιδεικνύουν χαμηλότερα επίπεδα προσαρμογής εμφανίζουν υψηλά επίπεδα χρήσης ουσιών και ιδιαίτερα χαμηλή αυτοεκτίμηση, συγκριτικά με εκείνους που δείχνουν να προσαρμόζονται επιτυχώς στους νέους ρόλους (Nelson&Padilla-Walker, 2013).

Η ανακάλυψη και εδραίωση της ταυτότητας, κατά την αναδυόμενη ενηλικίωση, συνιστά δυναμική διαδικασία η οποία προϋποθέτει την ύπαρξη προσωπικών σκοπών και στόχων, καθώς και την ικανότητα ανάληψης ευθύνης και αντιμετώπισης των συνεπειών που οι στόχοι αυτοί επισύρουν (Berk, 2010). Επιπρόσθετα, οι νέοι οι οποίοι επιλέγουν να υιοθετήσουν μία προκαθορισμένη ταυτότητα (default identity), επιβεβλημένη από τις κοινωνικές συνθήκες και τα κοινωνικά στερεότυπα, αποφεύγουν να εξερευνήσουν ενδελεχώς τις διάφορες πτυχές της προσωπικής τους ταυτότητας, με αποτέλεσμα, συχνά να αποτυγχάνουν να εδραιώσουν ενήλικους ρόλους όπως, ικανοποιητική για τους ίδιους επαγγελματική υπόσταση, συζυγικούς ή/και γονεϊκούς ρόλους (Swartz, Cote&Arnett, 2005).

Δεν υπάρχει σαφής ορισμός για την χρονική στιγμή κατά την οποία επιτυγχάνεται η ενηλικίωση. Φαίνεται όμως ότι γίνεται αντιληπτή ως μία ξεχωριστή οντότητα χαρακτηριζόμενη από τους ακόλουθους δείκτες:

- Την νομικά αναγνωρισμένη ηλικία έναρξης της ενηλικίωσης.
- Την βιολογική ικανότητα προς αναπαραγωγή συνδυασμένη με την κοινωνικά αποδεκτή ηλικία απόκτησης τέκνων, από το εκάστοτε κοινωνικό πλαίσιο.
- Τους κοινωνικά αναγνωρισμένους ρόλους σχετιζόμενους με την εργασία και την απόκτηση οικογένειας.

- Την οικονομική ανεξαρτησία, τη συναισθηματική ανεξαρτησία και την επίτευξη ψυχολογικής ωρίμανσης σε διάφορους τομείς της ζωής.
- Τέλος, μεταξύ άλλων, την ικανότητα για σύναψη ρομαντικών σχέσεων, την ανάληψη ευθύνης του εαυτού και την ανάληψη ευθύνης των συνεπειών των προσωπικών επιλογών (Arnett, 2000; Shanahan, Porfeli, Mortimer & Erickson, 2005)

Οι νέοι, ωστόσο, κατά τη διάρκεια του συγκεκριμένου σταδίου, φαίνεται πως δεν θεωρούν το σύνολο των παραπάνω δεικτών ως απόλυτη ένδειξη της ενηλικίωσης. Μοιάζει να βρίσκονται στο ενδιάμεσο, είτε αποδίδοντας αξία σε ορισμένους από τους δείκτες αυτούς, ανάλογα με τις προσωπικές τους προσλαμβάνουσες και αντιλήψεις, είτε ομολογώντας ότι έχουν επιτύχει κάποιους από αυτούς, κατατάσσουν τον εαυτό τους στο ενδιάμεσο, μεταξύ αναδυόμενης εφηβείας και ενηλικίωσης.

Σε σχετική έρευνα που διεξήχθη στην Ελλάδα σε προπτυχιακούς φοιτητές ηλικίας 18 έως 25 ετών, οι νέοι υπέδειξαν ως ορόσημα προς την επίτευξη της ενηλικίωσης, σε φθίνουσα σειρά, τους εξής δείκτες: την συναισθηματική και οικονομική ανεξαρτησία, την εξατομίκευση, η οποία περιλαμβάνει την σύσταση και την ικανότητα συντήρησης οικογένειας, καθώς και τη μακροχρόνια επαγγελματική σταδιοδρομία (Petrogiannis, 2011).

Συμπερασματικά, η αναδυόμενη ενηλικίωση είναι ένα σχετικά νέο αναπτυξιακό στάδιο, του οποίου η παρατεταμένη χρονική διάρκεια σε συνάρτηση με τις παράλληλες αλλαγές που συντελούνται στο σύνολο σημαντικών πτυχών της προσωπικότητας των νέων, δημιουργούν μία ιδιαίζοντως ενδιαφέρουσα περίοδο. Το ενδιαφέρον έγκειται τόσο στον τρόπο υπό τον οποίο οι νέοι προσλαμβάνουν και αξιοποιούν την εξελικτική αυτή διαδικασία, όσο και στο ερευνητικό εύρος που δημιουργεί το πρόσφατα αναγνωρισμένο στάδιο της αναδυόμενης ενηλικίωσης.

1.3.4: Φοίτηση και αναδυόμενη ενηλικίωση

Η εισαγωγή και η φοίτηση των νέων στην τριτοβάθμια εκπαίδευση φαίνεται πως αποτελεί μία τυπική διαδικασία της σύγχρονης ελληνικής πραγματικότητας για ένα σεβαστό ποσοστό του πληθυσμού.

Πέραν όμως του σημαντικού ρόλου που τα τριτοβάθμια εκπαιδευτικά ιδρύματα διαδραματίζουν στην εκπαίδευση και στην διαμόρφωση της επαγγελματικής ταυτότητας των νέων, φαίνεται πως παρέχουν επιπρόσθετα οφέλη αποτελώντας το πλέον ιδανικό πλαίσιο για την ανάπτυξη της προσωπικότητάς τους.

Το πανεπιστήμιο, ως πλαίσιο, και οι σπουδές, ως εκπαιδευτική διαδικασία, παρέχουν τον απαραίτητο χώρο και χρόνο ώστε να διαμορφώσουν οι νέοι την ταυτότητα τους, σε όλους τους τομείς, όντας μέλη μίας κοινότητας ομηλικών με αντίστοιχες αναζητήσεις. Παράλληλα, βρισκόμενοι σε ένα πλαίσιο, μακριά από τον γονεϊκό έλεγχο, ασκούνται στην απόκτηση προσωπικής πειθαρχίας μέσω των ακαδημαϊκών υποχρεώσεων και ευθυνών που τους ανατίθενται, σε συνδυασμό με την ανεξάρτητη διαμονή, που αποτελεί χαρακτηριστικό για σεβαστό ποσοστό του φοιτητικού πληθυσμού (Arnett, 2004). Επιπρόσθετα, η διαδικασία της φοίτησης αποτελεί ιδανικό πλαίσιο για την ανάπτυξη του πολιτισμικού κεφαλαίου των εμπλεκομένων (Bourdieu, 1986).

1.4: Ο Ρόλος της Τεχνολογίας Πληροφοριών & Επικοινωνιών και της Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης στο στάδιο της αναδυόμενης ενηλικίωσης

Η είσοδος στην τριτοβάθμια εκπαίδευση και η έναρξη της φοιτητικής ζωής συνιστά ένα νέο και σημαντικό σταθμό στη ζωή των νεαρών ατόμων. Αυτός ο καινούργιος τρόπος ζωής προάγει την ευρεία χρήση της τεχνολογίας πληροφοριών και επικοινωνιών.

Τα τεχνολογικά συστήματα πληροφοριών και επικοινωνίας (Internet&Communication Technologies) αναφέρονται στο σύνολο της τεχνολογίας η οποία περιλαμβάνει τηλεπικοινωνίες, ραδιοηλεκτρονικά μέσα, οπτικοακουστικά μέσα και συστήματα μετάδοσης (Techopedia.com, 2014), τα οποία συντελούν στην παροχή σειράς υπηρεσιών. Μεταξύ άλλων, συνάγουν στην παροχή της εκπαίδευσης, της συνεχιζόμενης κατάρτισης, της ψυχαγωγίας και της διασκέδασης (Καρύδας, 2007). Οι φοιτητές θεωρούνται συστηματικοί χρήστες των τεχνολογιών αυτών (Schenk&Fremouw, 2012; Suoronta, 2004).

Η μετάβαση των νέων από το σχολικό στο ακαδημαϊκό πλαίσιο σε συνδυασμό, πολλές φορές, με τη γεωγραφική μετάβαση που απαιτεί η φοίτηση στα τριτοβάθμια εκπαιδευτικά ιδρύματα, αποτελεί κρίσιμο παράγοντα διατήρησης ή μη των κοινωνικών σχέσεων και δικτύων, και η τεχνολογία επικοινωνιών το μέσο για τη διατήρηση ή/και τη δημιουργία νέων (Henderson et al., 2013). Ενώ, το διαδίκτυο συνιστά ένα πλαίσιο συνάντησης που υπερβαίνει τον χώρο και τον χρόνο (Κούρτη, 2003).

Τα αποτελέσματα σχετικής έρευνας για την χρήση των ηλεκτρονικών σελίδων κοινωνικής δικτύωσης από προπτυχιακούς φοιτητές, υποστηρίζουν ότι η πλειονότητα χρησιμοποιούσε τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, ιδιαίζόντως το Facebook, ως μέσο είτε για τη διατήρηση των ήδη υπαρχουσών σχέσεων με παλιούς φίλους, είτε για να ενισχύσει νέες οι οποίες αναπτύχθηκαν στο πλαίσιο του πανεπιστημίου (Ellison, Steinfield, Lampe, 2007). Το γεγονός ότι τα άτομα χρησιμοποιούν τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης για να ενδυναμώσουν σχέσεις οι οποίες δημιουργούνται εκτός διαδικτύου, υποστηρίζεται από την ευρύτερη βιβλιογραφία (Valenzuela, Park, Kee, 2009; Ellison, Steinfiels, Lampe, 2007; Christakis & Fowler, 2009; Shapiro&Margolin, 2013).

Οι Nazzoni και Iannone (2014) αντιλαμβάνονται τα ηλεκτρονικά μέσα κοινωνικής δικτύωσης ως τα αντικείμενα που διαμεσολαβούν και διευκολύνουν τις σχέσεις και τις επαφές των υποψηφίων ενηλίκων με τα διάφορα πλαίσια με τα οποία έρχονται αντιμέτωποι, διευκολύνοντας την ικανότητα της σύνδεσης κατά τη διάρκεια του μεταβατικού σταδίου της αναδυόμενης ενηλικίωσης.

Ταυτόχρονα, οι νέες τεχνολογίες ασκούν σημαντική επίδραση στον ελεύθερο χρόνο και στις κοινωνικές σχέσεις των νέων αποτελώντας έτσι μέσα επίδρασης της διαμόρφωσης της ταυτότητας τους (Zentner, 2008).

Σε αρκετές περιπτώσεις, για τους αμφιφυλόφιλους και ετεροφυλόφιλους οι τεχνολογίες αυτές αποτελούν το μέσο διαμόρφωσης και αποκάλυψης του σεξουαλικού προσανατολισμού καθώς και το μέσο διασύνδεσης με άτομα κοινών σεξουαλικών προτιμήσεων (Henderson et al, 2013), εφόσον παρέχουν τη δυνατότητα υπέρβασης του χώρου. Επιπρόσθετα, η χρήση των μέσων των νέων τεχνολογιών συνδέεται με την υιοθέτηση σεξουαλικών συμπεριφορών κατά την αναδυόμενη ενηλικίωση. Συστηματική ανασκόπηση (Coyne, Padilla-Walker&Howard, 2013) αποκαλύπτει ότι η έκθεση σε σεξουαλικό περιεχόμενο και πορνογραφικό υλικό, μέσω των τεχνολογικών συστημάτων πληροφοριών και επικοινωνίας, φαίνεται να επιδρά στις αντιλήψεις των νέων ως προς τις σεξουαλικές τους σχέσεις. Η έκθεση αυτή σχετίζεται με την αύξηση του αριθμού των σεξουαλικών συντρόφων και την υιοθέτηση θετικής αντίληψης, από πλευράς των υποψηφίων ενηλίκων, ως προς τις περιστασιακές συνευρέσεις (recreational sex).

Ταυτόχρονα, οι μελετητές συνδέουν τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης με τη διαμόρφωση της ταυτότητας των ατόμων κατά το στάδιο της αναδυόμενης ενηλικίωσης υπό τη σκοπιά της προβληματικής χρήσης αλκοόλ, δεδομένου ότι οι νέοι προσπαθούν να επιδείξουν μία αρεστή ταυτότητα στους ομηλικούς τους η οποία

περιλαμβάνει και προβάλλει την κατανάλωση αλκοόλ ως μία παγιωμένη συμπεριφορά από τους ίδιους (Ridout, Campbell&Ellis, 2012; Moreno et al, 2012).

Επίσης, οι ιστότοποι κοινωνικής δικτύωσης σχετίζονται με τη διαμόρφωση της ευρύτερης ταυτότητας των υπονήφιας ενηλίκων. Τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης αποτελούν χώρους όπου οι νέοι εκθέτουν τις απόψεις και τις αντιλήψεις για διάφορες πτυχές τους εαυτού τους λαμβάνοντας παράλληλα ανατροφοδότηση από τους ομηλικούς τους (Coyne&Padilla –Walker&Howards, 2013).

Οι συνδυασμένες υπηρεσίες που παρέχει η χρήση των ηλεκτρονικών κοινωνικών δικτύων, η δημιουργία ενός, εν δυνάμει, δημόσια ορατού προσωπικού προφίλ, η πρόσβαση σε μία λίστα κοινωνικών επαφών, καθώς και η ανάλυση του προσωπικού δικτύου των δεσμών και η απεικόνιση των φίλων των φίλων, επιτρέπει τη δημιουργία και διατήρηση των κοινωνικών δεσμών όπως και την έκφραση της κοινωνικής τους ταυτότητας (Boyd&Ellison, 2007 στο Mazzoni&Iannone, 2014).

Σε έρευνα της Ελληνικής Στατιστικής Υπηρεσίας, για την χρήση της εν λόγω τεχνολογίας (2013), πρόσβαση στο διαδίκτυο από την κατοικία φαίνεται να έχει το 56.3% του γενικού πληθυσμού ηλικίας 16-64 ετών, το 26.7% από κινητές συσκευές ενώ, δεν παρατηρούνται σημαντικές διαφορές στη χρήση ως προς το φύλο. Σε ότι αφορά την ηλικιακή ομάδα 16 -24 ετών, 9 στους 10 φαίνεται πως χρησιμοποιούν το διαδίκτυο, εκ των οποίων, ποσοστό της τάξης του 88.3% έχει καθημερινή ή σχεδόν καθημερινή πρόσβαση. Παράλληλα, στην ηλικιακή ομάδα 16-34 ετών, 1 στους 2 χρησιμοποιεί κινητό τηλέφωνο. Τέλος, σε ότι αφορά το είδος της χρήσης του διαδικτύου, μεταξύ άλλων, το 76.6% των χρηστών χρησιμοποιεί το διαδίκτυο για αποστολή ή λήψη ηλεκτρονικών μηνυμάτων, το 60.3% για πρόσβαση σε ιστοσελίδες κοινωνικής δικτύωσης και το 43.3% για πραγματοποίηση κλήσεων ή βιντεοκλήσεων.

Βάσει των παραπάνω παρατηρούμε ότι οι νέοι αποτελούν την κυρίαρχη ομάδα χρήσης του διαδικτύου, με βασικό στόχο την επικοινωνία και την κοινωνική

δικτύωση, γεγονός το οποίο θεωρείται αναμενόμενο, εφόσον πρόκειται για μία γενιά όπου το διαδίκτυο και τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης αποτελούν δεδομένο κοινωνικό περιβάλλον, εντός του οποίου ανατράφηκαν.

«[Πρόκειται για την] πρώτη γενιά στον κόσμο που γεννιέται μέσα στις νέες τεχνολογίες. Ζει περιβαλλόμενη από ηλεκτρονικούς υπολογιστές, βίντεο παιχνίδια και όλες τις ψηφιακές συσκευές» (Balardini, 2008: 293)

Οι Korobili&Malliari (2009) στη μελέτη τους σε έλληνες προπτυχιακούς φοιτητές, αξιόνουν ότι όλοι οι νεοεισαχθέντες φοιτητές ήταν γενικά εξοικειωμένοι με την χρήση των ηλεκτρονικών υπολογιστών, εφόσον όλοι, ακόμα και εκείνοι που δεν είχαν Η/Υ στην προσωπική τους κατοχή, είχαν πρότερη πρόσβαση τόσο σε ηλεκτρονικούς υπολογιστές όσο και στο διαδίκτυο.

Είναι σαφές ότι αναφερόμαστε σε μία γενιά η οποία κοινωνικοποιήθηκε και εξακολουθεί να κοινωνικοποιείται σε ένα εξαιρετικά διαφορετικό τεχνολογικό περιβάλλον από εκείνο των προηγούμενων γενεών, γεγονός που έχει ως αποτέλεσμα την αδυναμία των τελευταίων να αντιληφθούν και να αποδώσουν βαρύτητα σε εμπειρίες που οι ίδιοι ποτέ δεν βίωσαν. Πρόκειται για ένα νέο, αναπόσπαστο από την καθημερινότητα, πλαίσιο διασύνδεσης και κοινωνικοποίησης, το οποίο δεν μπορεί πλέον να παραβλεφθεί.

Κεφάλαιο 2^ο: Αναδυόμενη Ενηλικίωση & Συμπεριφορές Υγείας (Εξαρτησιογόνες Ουσίες, Μη Ασφαλείς Σεξουαλικές Πρακτικές)

2.1: Εννοιολογική Προσέγγιση

Κατά τη διάρκεια των τελευταίων αιώνων, παρατηρείται μία εντεινόμενη προσπάθεια προσδιορισμού της έννοιας της υγείας.

Στους διάφορους ορισμούς που κατά περιόδους έχουν προταθεί, φαίνεται πως η υγεία προσεγγίζεται κυρίως από τρεις διαφορετικές οπτικές, την πρακτική, την φυσιολογική και την ιατρική. Αναλυτικότερα, η πρακτική αντιλαμβάνεται την υγεία ως το προσλαμβανόμενο επίπεδο ευεξίας που αποδίδουν τα ίδια τα άτομα στον εαυτό τους. Η ιατρική προσεγγίζει την υγεία ως την εύρυθμη και φυσιολογική λειτουργία του οργανισμού, ενώ, η φυσιολογική οπτική αντιλαμβάνεται την υγεία ως την «κανονικότητα» των λειτουργιών του ανθρώπινου οργανισμού, όπως για παράδειγμα η λειτουργία της θρέψης ή το ισοζύγιο του μεταβολισμού (Loeper, 1953 στο Γκούβρα, Κυρίδης, Μαυρικάκη, 2005).

Από τα παραπάνω γίνεται κατανοητό ότι, ανεξαρτήτως της προσεγγίσεως βάσει της οποίας η υγεία επιχειρείται να προσδιοριστεί, είτε βασιζόμενη στην υποκειμενική σκοπιά του ατόμου, είτε στην αρμονική ισορροπία των συστημάτων, ή στην ευρύτερη λειτουργία του οργανισμού, προσλαμβάνεται ως μία έννοια θετική, η οποία εμπεριέχει την εύρυθμη και ομαλή λειτουργία του οργανισμού. Συνεπώς, η μη εύρυθμη και ομαλή λειτουργία, συνιστούν την απουσία της υγείας.

Παρ' όλο που η νοηματική εικόνα που αποδίδεται στην υγεία και στην αρρώστια αποτελεί όρο διαμορφούμενο ανάλογα με το εκάστοτε κοινωνικό και πολιτισμικό πλαίσιο (Giddens, 2002), η έννοια της υγείας φαίνεται πως, συχνά, συνδέεται με εκείνη της ασθένειας (Γκούβρα, Κυρίδης, Μαυρικάκη, 2002).

Ο πλέον διαδεδομένος ορισμός για την υγεία είναι εκείνος που εισήγαγε ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας (Π.Ο.Υ) κατά την ίδρυση του, το 1948:

«Η υγεία είναι η κατάσταση της πλήρους σωματικής, ψυχικής και κοινωνικής ευεξίας, και όχι η απλή απουσία της αρρώστιας ή της αναπηρίας» (WHO, 1998).

Ο συγκεκριμένος ορισμός προσεγγίζει την υγεία ως μία έννοια πολυδιάστατη, αποτελούμενη και εξαρτώμενη από αλληλένδετους παράγοντες, πέραν της φυσιολογίας του ανθρώπινου οργανισμού. Το φυσικό και κοινωνικό περιβάλλον κατέχουν εξίσου σημαντικό ρόλο, ενώ περιλαμβάνεται πλέον και η πνευματική και η ψυχική διάσταση του ατόμου. Όλοι αυτοί οι παράγοντες βρίσκονται σε μία συνεχόμενη αλληλόδραση αποβλέποντας στην επίτευξη μίας ισορροπημένης συνθήκης, την οποία ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας αποκαλεί κατάσταση υγείας.

Ωστόσο, σε αντιδιαστολή με τον παραπάνω ορισμό η αντίληψη που κυρίως αποδιδόταν στην υγεία στο δυτικό μεταβιομηχανικό κόσμο κατά τον 19^ο και 20^ο αιώνα, ήταν αποκλειστικά συνυφασμένη με την απουσία της αρρώστιας ή την απουσία έκφρασης αυτής, υπό το πρίσμα ενός ισχυρά εδραιωμένου βιοϊατρικού μοντέλου στηριζόμενου στην αλματώδη τεχνολογική εξέλιξη της βιοϊατρικής (Τούντας, 2000).

Το βιοϊατρικό μοντέλο βασίστηκε στην διαφοροποίηση και στο διαχωρισμό του ανθρώπινου σώματος από το πνεύμα και, την κατ' επέκταση ψυχική του διάσταση, εστιάζοντας αποκλειστικά στον βιολογικό παράγοντα και την παθολογία του οργανισμού. Δημιουργήθηκε μία αιτιώδης συλλογιστική, κατά την οποία οποιαδήποτε δυσλειτουργία του ανθρώπινου οργανισμού αποδιδόταν σε παθογόνο αίτιο, εκφραζόμενη με συγκεκριμένη συμπτωματολογία, η οποία αντιμετωπιζόταν με τη διαθέσιμη ιατρική και φαρμακευτική τεχνολογία (Nettleton, 2002).

Το εν λόγω μοντέλο παραβλέποντας τόσο την επίδραση την οποία ασκεί στο άτομο το ευρύτερο κοινωνικό και περιβαλλοντικό πλαίσιο, καθώς και η αδυναμία

του να εξηγήσει και να ανταποκριθεί δραστικά στα μη μεταδιδόμενα και χρόνια νοσήματα του πληθυσμού, σε συνδυασμό με την άνιση σχέση που παρατηρήθηκε μεταξύ του κόστους και της αποτελεσματικότητας των υπηρεσιών υγείας, δέχθηκε έντονη κριτική τόσο από το κοινό όσο και από την ακαδημαϊκή κοινότητα. Με αποτέλεσμα τη σταδιακή μετατόπιση προς τις αξίες του ολιστικού μοντέλου της υγείας (Τούντας, 2001; Nettleton, 2002).

Η μεταβολή προς ένα μοντέλο υγείας όπου οι διαφορετικοί τομείς που συνιστούν και περιβάλλουν τη ζωή ενός ατόμου, θα απολαμβάνουν ίσα επίπεδα σπουδαιότητας με εκείνη που μέχρι πρότινος, αποδιδόταν αποκλειστικά στην παθολογία του οργανισμού, μοιάζει να αποτελεί μονόδρομο, εφόσον όπως υποστηρίζει και ο Giddens (2002), παρά την πρόοδο που έχει σημειωθεί στις δυτικές χώρες ως προς την αντιμετώπιση των μη μεταδιδόμενων νοσημάτων, τα οποία αποτελούν αιτία για το, κατά προσέγγιση, 70% ποσοστό των θανάτων του πληθυσμού, δεν έχουν καταφέρει να θεραπευθούν αποτελεσματικά. Η ανάγκη για μία εννοιολογική και πρακτικά εφαρμόσιμη προσέγγιση όπου η υγεία θα αντιμετωπίζεται ως αποτέλεσμα και, συνάμα, ως διαδικασία ενός ολοκληρωμένου πολυδιάστατου συστήματος γίνεται πλέον εμφανής.

Ο προαναφερόμενος ορισμός του Π.Ο.Υ μοιάζει να αντιλαμβάνεται την υγεία και το άτομο ολιστικά, ως το άθροισμα μεταξύ της αλληλεπιδρούσας ψυχής και του σώματος, εντός ενός ευρύτερου, μη ανεξάρτητου από αυτό, κοινωνικού πλαισίου.

Η γενική θεωρία των συστημάτων (Boulding, 1956), και εκείνη του οικολογικού μοντέλου της ανθρώπινης ανάπτυξης (Bronfenbrenner, 1994) αποτελούν ίσως τις καταλληλότερες επεξηγήσεις για το πως προσεγγίζει η ολιστική θεώρηση την έννοια της υγείας.

Βάσει της γενικής θεωρίας των συστημάτων, τα συστήματα γίνονται αντιληπτά ως το αποτέλεσμα της σύνθεσης των επιμέρους, αλληλεπιδρώντων μεταξύ

τους, συστημάτων. Για το οικολογικό μοντέλο η ανάπτυξη του ατόμου δεν μπορεί να ιδωθεί ξέχωρα από τα ευρύτερα συστήματα που το περιβάλλουν, τα οποία συναποτελούν ένα ολοκληρωμένο οικολογικό μοντέλο.

Εν κατακλείδι, η υγεία είναι ένα πολυδιάστατο φαινόμενο το οποίο αποτελεί την προϋπόθεση αλλά και την έκβαση της ευημερίας του πληθυσμού.

2.2: Παράγοντες που επηρεάζουν την υγεία

Έχοντας πλέον καταστήσει σαφές ότι η υγεία συνιστά ένα πολυσύνθετο μοντέλο, ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας στο πλαίσιο συστάσεων αναφέρει ότι «Η υγεία αποτελεί αμφοτέρα θεμελιώδες ανθρώπινο δικαίωμα και βασική κοινωνική επένδυση» (1988, WHO) και το 1986 διευκρινίζει επιπλέον ότι προαπαιτούμενα για τη διασφάλιση του θεμελιώδους αυτού δικαιώματος είναι η ειρήνη, η ύπαρξη επαρκών οικονομικών πόρων, η τροφή, η στέγαση, η σταθερότητα του οικοσυστήματος και η αειφόρος χρήση των πόρων αυτών. Τέλος, η πνευματική διάσταση, πλέον, αναγνωρίζεται ως εξίσου σημαντικό ατομικό χαρακτηριστικό στην υπόσταση της έννοιας της υγείας (WHO, 1998).

Άρα, η υγεία ορίζεται ως μια κατάσταση δυναμική και ευμετάβλητη η οποία προσδιορίζεται από το ευρύτερο κοινωνικό-οικονομικό και φυσικό περιβάλλον, καθώς και από τα ατομικά χαρακτηριστικά.

2.2.1: Προσδιοριστές της Υγείας

Το φυσικό περιβάλλον αποτελεί το πρωταρχικό πλαίσιο ως προς την επιβίωση και συντήρηση της ανθρώπινης ζωής. Παρ' όλο που τα συστατικά του, τροφή, ατμοσφαιρικός αέρας, πόσιμο νερό συνιστούν βασικές προϋποθέσεις για την υγιή διαβίωση και την κατ' επέκταση διαίωνηση του είδους, η σταδιακή αύξηση του πληθυσμού σε συνδυασμό με την τεχνολογική εξέλιξη και την εντατική

εκβιομηχάνιση των δυτικών χωρών, δημιούργησαν επισφαλείς συνθήκες για τη διατήρηση ενός ισορροπημένου οικοσυστήματος (Schneider,2006).

Η σχέση μεταξύ ατόμου και περιβάλλοντος είναι μία αδιαμφισβήτητα αμφίδρομη σχέση όπου η επίτευξη ισορροπίας αποτελεί κριτικό παράγοντα και για τα δύο μέρη, και η αειφόρος ανάπτυξη η βάση οικοδόμησης τους.

Οι κοινωνικοί και οικονομικοί προσδιοριστές διαχέονται σε διαφορετικούς παράγοντες που αποτελούν αναπόσπαστα στοιχεία της καθημερινότητας μας. Το εισόδημα, η κοινωνική κατάσταση, η εκπαίδευση, η ανεργία, η εργασία σε συνάρτηση με τις συνθήκες που την χαρακτηρίζουν και, η προσβασιμότητα σε κατάλληλες υγειονομικές δομές, αποτελούν παράγοντες οι οποίοι καθορίζουν το είδος και την ποιότητα της διαβίωσης τόσο σε επίπεδο ατομικό όσο και πληθυσμιακό (Wilkinson & Marmot, 1998).

Η κοινωνική διαστρωμάτωση, το επίπεδο δηλαδή στο οποίο κατατάσσεται το κάθε άτομο και, οι κοινωνικές συνθήκες εντός των οποίων διαβίει, αποτελούν καθοριστικές συνιστώσες για την υγεία σε ότι αφορά στο παρόν αλλά και μακροπρόθεσμα. Οι δυσχερείς οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες ασκούν αρνητική επιρροή στη ζωή των ατόμων, συνδέονται με τη μη επαρκή στέγαση, με την επισφαλή εργασία, την ανεπαρκή εκπαίδευση και την ανθυγιεινή διατροφή (Blane, 2006). Επιπρόσθετα, το χαμηλό κοινωνικό-οικονομικό επίπεδο έχει συσχετιστεί με χαμηλά επίπεδα κοινωνικής συνοχής και μειωμένο κοινωνικό κεφάλαιο, το οποίο αποτελεί προϋπόθεση για την κοινωνική υποστήριξη και την κοινωνική ανάπτυξη (Stansfeld, 2006). Ακόμα, το χαμηλό κοινωνικό-οικονομικό επίπεδο στα πρώτα χρόνια της ζωής φαίνεται πως αποτελεί και προγνωστικό παράγοντα μη ικανοποιητικής υγείας και κοινωνικής εξέλιξης κατά την ενήλικη ζωή, σχετιζόμενο τόσο με την αναπαραγωγή δυσμενών κοινωνικό-οικονομικών συνθηκών

όσο και με χαμηλό επίπεδο υγείας, κυρίως σε ότι αφορά τα καρδιαγγειακά νοσήματα (Blane, 2006).

Τέλος, η εκπαίδευση φαίνεται να επιδρά άμεσα και έμμεσα στον προσδιορισμό του επιπέδου της υγείας. Αποτελεί τον αρμόδιο θεσμό μετάδοσης της γνώσης και των κοινωνικών προτύπων αποβλέποντας στη βέλτιστη δυνατή διαμόρφωση ολοκληρωμένων προσωπικοτήτων. Το επίπεδο της εκπαίδευσης είναι αντιστρόφως ανάλογο του επιπέδου της θνησιμότητας του πληθυσμού, εφόσον αφενός σχετίζεται με αυξημένες εργασιακές και υλικές απολαβές και αφετέρου με την απόκτηση θετικών προτύπων και την υιοθέτηση θετικών συμπεριφορών υγείας (Schneider, 2006; Τούντας, 2000).

Είναι εμφανές ότι κάθε ένας από τους προαναφερόμενους προσδιοριστές δύναται να αποτελέσει αίτιο αλλά και αποτέλεσμα ως προς τον καθορισμό του επιπέδου της υγείας των ατόμων και κατ' επέκταση, του επιπέδου της υγείας του πληθυσμού. Πρόκειται για μία δυναμική αλληλόδραση, συντελούμενη σε οριζόντιο επίπεδο, μεταξύ της κοινωνίας, των συνθηκών που την χαρακτηρίζουν, και του υφιστάμενου φυσικού και κοινωνικό- πολιτικού περιβάλλοντος.

2.2.2: Συμπεριφορές & Θεωρίες της Υγείας

Το επίπεδο της υγείας δεν μπορεί να καθοριστεί ούτε και να επιτευχθεί βασιζόμενο αποκλειστικά στον ατομικό παράγοντα, όπως ούτε και η ευθύνη για την απουσία της υγείας μπορεί να επιρριφθεί αποκλειστικά στο άτομο. Πρόκειται για τη συνάρτηση όλων των προαναφερθέντων παραγόντων συνδυασμένων με το βιολογικό παράγοντα και την ανθρώπινη συμπεριφορά.

Ως συμπεριφορά υγείας, σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας (WHO, 1998) ορίζεται οποιαδήποτε συμπεριφορά ή δραστηριότητα των ατόμων,

ανεξαρτήτως κοινωνικού επιπέδου, η οποία αποσκοπεί στην διατήρηση ή στην βελτίωση της υγείας τους.

Παρ' όλο που οποιαδήποτε δραστηριότητα ή συμπεριφορά την οποία εκδηλώνουν τα άτομα, φαίνεται να συνδέεται άμεσα ή έμμεσα με την κατάσταση της υγείας, ο ορισμός των συμπεριφορών υγείας διαφοροποιείται ως προς εκείνο της επικίνδυνης συμπεριφοράς, όπως και εκείνου του τρόπου ζωής (lifestyle). Ειδικότερα, ο τρόπος ζωής αναφέρεται στο μοτίβο συγκεκριμένων συμπεριφορών που χαρακτηρίζουν την καθημερινότητα των ατόμων και, σε μεγάλο βαθμό καθορίζεται από τις υφιστάμενες κοινωνικό-οικονομικές συνθήκες, ενώ, οι διακινδυνευμένες συμπεριφορές αφορούν συγκεκριμένες συμπεριφορές που καθιστούν το άτομο ευπρόσβλητο σε συγκεκριμένες ασθένειες ή σε μη υγιείς (ill health) καταστάσεις.

Επιδιώκοντας να περιγραφούν οι συμπεριφορές εκείνες που σχετίζονται και ασκούν επιρροή στην υγεία, έχει αναπτυχθεί ένας σεβαστός αριθμός θεωριών, οι οποίες βασίζονται στις κλασσικές θεωρίες των ρευμάτων του κλάδου της ψυχολογίας ως προς την ανθρώπινη συμπεριφορά.

Οι έως σήμερα καταγεγραμμένες αντιστοιχούν στις δεκαέξι (Τούντας, 2000). Τα κοινά στοιχεία που παρουσιάζουν οι θεωρίες αυτές, τουλάχιστον οι πρώιμες, είναι ότι επικεντρώνουν την προσοχή τους σε ατομικά χαρακτηριστικά, όπως στάσεις, απόψεις, πεποιθήσεις και αξίες, αποσκοπώντας στην τροποποίηση επικίνδυνων συμπεριφορών και στην υιοθέτηση αντίστοιχων που προάγουν την υγεία.

Ορισμένα από τα θεωρητικά μοντέλα τα οποία σχετίζονται, είτε με την ενίσχυση είτε με επιβλαβείς ως προς την υγεία συμπεριφορές, αποτελούν τα ακόλουθα: Η θεωρία της αυτορρύθμισης (self-regulation theory) (Kanfer 1970), το μοντέλο πεποιθήσεων για την υγεία (health belief model) (Rosenstock 1974), η θεωρία της αιτιολογημένης δράσης (theory of reasoned action) (Fishbein&Ajzen

1975), η θεωρία της υποκειμενικής κουλτούρας και των διαπροσωπικών σχέσεων (subjective culture and interpersonal relations) (Triandis,1977), η θεωρία των κινήτρων προστασίας (protection motivation theory) (Maddux & Rogers 1983), η θεωρία της σχεδιασμένης αλλαγής (theory of planned behavior) (Ajzen 1985), το διαθεωρητικό μοντέλο της αλλαγής συμπεριφοράς (Prochaska, Norcross, DiClemente & 1992), η κοινωνική γνωστική θεωρία social (cognitive theory) (Bandura 1994), και, πιο πρόσφατα, τα πολυπαραγοντικά μοντέλα (Sallis & Owen 1999; Marshall & Biddle 2001).

Με βάση τα σύγχρονα μοντέλα, οι εκδηλούμενες συμπεριφορές υγείας δεν αποτελούν αποκλειστικό αποτέλεσμα προσωπικών επιλογών, αλλά συνισταμένη όλων των παραγόντων οι οποίοι αναλύθηκαν προηγούμενα. Η βασική αιτία εστιασμού στην περιγραφή και ανάλυση των συμπεριφορών υγείας, έγκειται στο γεγονός ότι αποτελούν παράγοντες οι οποίοι επιδέχονται αλλαγής ευκολότερα και, σε σχετικά μικρότερα χρονικά διαστήματα, συγκριτικά με τους υπόλοιπους προσδιοριστές, όπως το κοινωνικό-οικονομικό επίπεδο (Schneider, 2006).

2.3: Αναδυόμενη Ενηλικίωση & Συμπεριφορές Υγείας

Η μετάβαση από την δευτεροβάθμια στην τριτοβάθμια εκπαίδευση σε συνάρτηση με το, εξ' ορισμού, μεταβατικό χαρακτήρα του σταδίου της αναδυόμενης ενηλικίωσης αποτελούν κρίσιμες περιόδους στην πορεία της ζωής των ατόμων. Όπως κάθε κοινωνική μεταβολή η οποία λαμβάνει χώρα στον κύκλο της ζωής, το συγκεκριμένο στάδιο είναι άμεσα συνυφασμένο με, τις επικίνδυνες και μη, συμπεριφορές υγείας και τις επιπτώσεις που δύναται να επιφέρουν, τόσο σε βραχυπρόθεσμο όσο και σε μακροπρόθεσμο επίπεδο.

Στο εν λόγω στάδιο εντοπίζεται η υψηλότερη επίπτωση διαφόρων τραυματισμών, ασθενειών και θανάτων, ως αποτέλεσμα των συμπεριφορών

διακινδύνευσης (Arnett&Hughes, 2012). Επιπρόσθετα, φαίνεται πως το πρότερο επίπεδο στο οποίο βρίσκονται τα άτομα έως τη στιγμή της μετάβασης αποτελούν παράγοντες επιρροής για τη θετική ή την αρνητική έκβαση της μετάβασης αυτής (Blane, 2006).

Όπως έχει ήδη γίνει κατανοητό, οι εκδηλούμενες συμπεριφορές δεν είναι αποτέλεσμα τυχαίας κατανομής ή συνειδητής προσωπικής επιλογής, αλλά η έκφραση της επιρροής που ασκεί σωρεία παραγόντων, με προεξάρχουσα εκείνη του κοινωνικού περιβάλλοντος. Μεταξύ άλλων το κοινωνικό περιβάλλον έχει τη δύναμη να διαμορφώνει πρότυπα και να δημιουργεί τις συνθήκες που ωθούν τα άτομα να εμπλέκονται και να παγιώνουν συμπεριφορές οι οποίες είτε προάγουν είτε δυσχεραίνουν την υγεία τους (Berkman&Kawachi, 2000).

Στο υπό εξέταση, αναπτυξιακό στάδιο και, κατά τη μετάβαση από την δευτεροβάθμια στη τριτοβάθμια εκπαίδευση ένα σεβαστό ποσοστό των νέων έρχεται αντιμέτωπο με την αλλαγή κατοικίας, τη νέα γεωγραφική περιοχή και, την κατ' επέκταση, απομάκρυνση από τα, έως πρότινος, γνώριμα κοινωνικά δίκτυα. Ακολούθως, η επιδίωξη δημιουργίας νέων δικτύων, η απόκτηση φίλων και ερωτικών συντρόφων, αποτελεί πρωταρχικό στόχο για τη πλειοψηφία των νεαρών ενηλίκων. Μία επιδίωξη η οποία είναι στενά συνδεδεμένη με την ανάγκη ικανοποίησης του αισθήματος του ανήκειν και της αποδοχής του ατόμου από τους ομηλίκους του.

Επιπρόσθετα, η πολιτισμική ταυτότητα, αποτελεί έννοια κατά την οποία τα άτομα προσλαμβάνουν τον εαυτό τους ως μέλη μία ομάδας με κοινά χαρακτηριστικά (Spears, 2011) και σχετίζεται με διάφορες πτυχές της υγείας, συμπεριλαμβανομένης της εμφάνισης συμπεριφορών που σχετίζονται με τον κίνδυνο ή την προαγωγή της υγείας (Unger, 2011).

Οι άνθρωποι, βάσει της προσαρμοστικής τους ικανότητας, έχουν τη δυνατότητα να εκδηλώνουν αρκετές διαφορετικές συμπεριφορές σε διαφορετικά

περιβάλλοντα, τα οποία χαρακτηρίζονται από μία συνεχόμενη δυναμική μεταβολή (Duncan, Jones, Moon, 1996). Τα παραπάνω σε συνδυασμό με όλες εκείνες τις παραμέτρους που σκιαγραφούν και επηρεάζουν τη διαμόρφωση των πολλαπλών πτυχών της ταυτότητας των νέων: τη δυνατότητα και περιέργεια προς πειραματισμό, τον ελεύθερο χρόνο, τη συναναστροφή με πολυάριθμες διαφορετικές προσωπικότητες, εξηγούν γιατί οι νέοι σε μεγάλο ποσοστό εκδηλώνουν διακινδυνευμένες συμπεριφορές υγείας.

2.3.1: Εξαρτησιογόνες Ουσίες

Με τον ορισμό εξαρτησιογόνες ουσίες περιγράφεται ένα εύρος ουσιών που προκαλούν εξάρτηση, οι μη νόμιμες ναρκωτικές ουσίες, αλλά και το αλκοόλ και ο καπνός (Τούντας, 2000). Οι ουσίες αυτές, συχνά αποκαλούμενες και ως ψυχοδραστικές, διαφέρουν μεταξύ τους, τόσο ως προς τις επιπτώσεις που επιφέρουν στο νευρικό σύστημα, όσο και στην βαρύτητα της σπουδαιότητας που η κοινωνία αποδίδει σε αυτές, ως νόμιμες ή παράνομες (Bonino, Cattelino, Ciairano, 2005).

Η χρήση ουσιών (κάνναβη, μαριχουάνα, καπνός, υπερβολική κατανάλωση αλκοόλ κ.ά.) φαίνεται πως κάνει την έναρξη της κατά τη διάρκεια της εφηβείας, φθάνει στις υψηλότερες τιμές στην αναδυόμενη ενηλικίωση και, σταδιακά μειώνεται με την είσοδο των νέων στην ενήλικη ζωή (Laska et al, 2009; Brodbeck et al, 2013; Schulenberg&Maggs, 2000, Schulenberg et al., 2005). Στην περίοδο της αναδυόμενης ενηλικίωσης τα αντίστοιχα ποσοστά φαίνεται να είναι μεγαλύτερα για τους νέους που φοιτούν στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, παρά σε εκείνους που βρίσκονται εκτός εκπαίδευσης (Schulenberg, 2000, Okie, 2002, Wechsler&Nelson, 2001 στο Arnett&Hughes 2012).

Υπάρχουν διάφοροι λόγοι που επηρεάζουν τις συμπεριφορές που σχετίζονται με την υγεία των νέων και επηρεάζουν την επιλογή τους ως προς την χρήση ουσιών.

Για ορισμένους η χρήση ουσιών συνιστά μηχανισμό κοινωνικοποίησης ή αντιμετώπισης του κοινωνικού άγχους και της δυσφορίας που προκαλεί η μεταβατικότητα του εν λόγω σταδίου σε συνδυασμό με τα καινούργια κοινωνικά δίκτυα που διαμορφώνονται γύρω τους, και από τα οποία επιδιώκουν να γίνουν αποδεκτοί (Brodbeck et al, 2013; Miranda et al, 2002 στο Arnett&Hughes, 2012).

Παράλληλα, ο έντονος πειραματισμός που χαρακτηρίζει την παρούσα περίοδο, σε συνδυασμό με την αναζήτηση εμπειριών (sensation seeking) συνδέεται άμεσα με την απερίσκεπτη συμπεριφορά, τη χρήση ουσιών, την αυξημένη θνησιμότητα και νοσηρότητα (Ravert et al, 2009, Brodbeck et al, 2013, Pharo et al., 2011). Στην προκειμένη περίπτωση ο πειραματισμός αναφέρεται στην αναζήτηση καινούργιων και ασυνήθιστων εμπειριών που αποφέρουν ένταση και το αίσθημα της απόλαυσης ακραίων συμπεριφορών (Bonino, Cattelino, Ciairano, 2005). Τέλος, η λήψη ουσιών σε αυτό το στάδιο έχει συνδεθεί με τα επίπεδα επιθετικότητας των νέων (Arnett&Hughes, 2012) και την ανεπιτυχή άσκηση αυτοελέγχου (Arnett, 2004; Brodbeck et al, 2013).

Προοπτική έρευνα αναφορικά με τη μελέτη των προσωπικών χαρακτηριστικών σε σχέση με τις καπνιστικές συνήθειες των νέων, υποστηρίζει ότι οι μεγαλύτερες μειώσεις που παρατηρήθηκαν στη νευρωτική συμπεριφορά (neuroticism) και στις παρορμητικές συμπεριφορές των νέων ηλικίας 18-25 ετών, έτειναν να εντοπίζονται στα άτομα εκείνα που διέκοψαν το κάπνισμα ή έπαψαν να βρίσκονται σε εξάρτηση από τον καπνό (Littlefield&Sher, 2011).

- *Κάπνισμα*

Το κάπνισμα θεωρείται η βασική αιτία θανάτου η οποία μπορεί να προληφθεί αποτελεσματικά (Δαρβίρη, 2010). Αποτελεί έναν από τους κύριους παράγοντες κινδύνου τόσο ως προς τη νοσηρότητα, όσο και ως προς τη θνησιμότητα του πληθυσμού (Τούντας, 2000). Σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας, η Ελλάδα συγκεντρώνει την υψηλότερη, κατά κεφαλήν, κατανάλωση καπνού, ενώ κατά την δεκαετία του 2000 παρατηρήθηκε μία αυξητική τάση στον πληθυσμό, σε αντιδιαστολή με αρκετές χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης στις οποίες παρατηρείται σταδιακή μείωση (Faculty of the Harvard School of Public Health, 2001).

Υπό την σκοπιά της δημόσιας υγείας, η καπνιστική συνήθεια των νέων εγείρει ιδιαίτερη ανησυχία, εξ' αιτίας του γεγονότος ότι οι ίδιοι τείνουν να μην λαμβάνουν υπόψη τις πιθανές επιπτώσεις που δύναται να επηρεάσουν την υγεία τους στο απώτερο μέλλον (Schneider, 2006). Όπως και για το γεγονός ότι όσο νωρίτερα, ηλικιακά, παγιωθεί μία τέτοιου είδους συνήθεια, τόσο αυξάνεται και το χρονικό διάστημα της χρήσης του καπνού, συνεπώς και η βαρύτητα των συνεπειών.

Μπορεί να ειπωθεί ότι το κάπνισμα προσλαμβάνεται ως μία συμπεριφορά, της οποίας οι μη, άμεσα, ορατές επιδράσεις σε συνδυασμό με τη νομιμότητα του προϊόντος, και την ευρύτερα παγιωμένη καπνιστική συνήθεια στην πλειονότητα των ηλικιακών ομάδων του πληθυσμού, το καθιστούν μία αποδεκτή κοινωνική συμπεριφορά. Ακολούθως, η χρήση του καπνού τείνει να προσλαμβάνεται ως η λιγότερο σημαντική μεταξύ των διακινδυνευμένων συμπεριφορών υγείας (Bonino, Cattelino, Ciairano, 2005).

Φαίνεται ότι για ένα σεβαστό ποσοστό, η καπνιστική συμπεριφορά υιοθετείται ως μέσο απόκρισης σε αγχογόνες καταστάσεις. Η έναρξη καθώς και η ένταση του καπνίσματος έχει συνδεθεί γενικότερα με το στρες και, με μεταβολές που επιφέρουν άγχος κατά την πορεία της ζωής. Επιπρόσθετα, το κάπνισμα προβάλλεται

ως μέσο κοινωνικοποίησης, αύξησης της αυτοπεποίθησης, της ευχαρίστησης και ως ρυθμιστής της διάθεσης (Ogden, 2004; Jarvis&Wardle, 2006).

Σε ότι αφορά στην ελληνική πραγματικότητα, τα διαθέσιμα ερευνητικά δεδομένα δείχνουν ότι, μη αμελητέο, ποσοστό των νέων, έχει έρθει σε επαφή με καπνό ήδη από την εφηβεία. Ειδικότερα, σε έρευνα που διεξήχθη το ακαδημαϊκό έτος 2004-2005, σε μαθητές γυμνασίου ηλικίας 13-15 ετών, το ένα τρίτο των μαθητών (32%) παραδέχτηκε ότι, τουλάχιστον μία φορά, κατά το παρελθόν είχε δοκιμάσει καπνό, ενώ από το συνολικό ποσοστό της τάξεως του 16.2%, το 11.3% των αγοριών και το 9.0% των κοριτσιών χαρακτήρισαν τον εαυτό τους ως συστηματικούς χρήστες καπνού (Kyrelis et al.,2007). Παράλληλα, σε διαχρονική ευρωπαϊκή έρευνα αναφορικά με τη χρήση ουσιών για το έτος 2007, το 22%, των μαθητών της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, ηλικίας 15 ετών και άνω, παραδέχτηκαν ότι είχαν κάνει ήδη χρήση καπνού (Hibell et al., 2007).

Το κάπνισμα, πέρα των αποδεδειγμένα, πλέον, βραχυπρόθεσμων και μακροπρόθεσμων επιβλαβών συνεπειών που επιφέρει στην υγεία, φαίνεται πως αποτελεί μία επιλέξιμη συνήθεια από τους νέους. Ωστόσο, ο Graham (1987) αξιώνει ότι ενισχύει τη ψυχολογική διάθεση των χρηστών ως προς την αντιμετώπιση δυσμενών καταστάσεων (Ogden, 2004).

Ο καπνός μοιάζει να είναι ένα προϊόν προσηγές στους ανήλικους, ωστόσο η καπνιστική συμπεριφορά φαίνεται πως παγιώνει το χαρακτηριστικό της συστηματικής, καθημερινής, χρήσης μεταξύ της ηλικίας των 18 -22 ετών (Faculty of the Harvard School of Public Health, 2001).

- *Κάπνισμα και Ελληνική Πραγματικότητα*

Σε σχετική μελέτη που διεξήχθη στην Ελλάδα, για τις καπνιστικές συνήθειες πανεπιστημιακών φοιτητών με μέση ηλικία τα 20.6 έτη, παρατηρείται ότι ποσοστό

μεγαλύτερο του 50% του συνόλου των χρηστών καπνού τοποθετούν το χρονικό σημείο έναρξης του καπνίσματος, κατόπιν της εισόδου τους στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Ακόμα, ο επιπολασμός, για το σύνολο των, συστηματικά, καπνιστών, στη συγκεκριμένη μελέτη αντιστοιχούσε σε 17.8% (10-19 τσιγάρα/ημέρα) και σε ποσοστό 15.1% (≥ 20 τσιγάρα/ημέρα) για τους φοιτητές και σε 15.3% και 9.3% για τις φοιτήτριες (Alexopoulos et al., 2010).

Σε αντίστοιχες έρευνες, οι οποίες έχουν διεξαχθεί στον ελληνικό φοιτητικό πληθυσμό, αναφορικά με τη χρήση του καπνού φαίνεται πως, ανάλογα με τον τρόπο μέτρησης της χρήσης, κατά προσέγγιση, το ένα τρίτο του φοιτητικού πληθυσμού αποτελεί συστηματικούς καπνιστές. Παράλληλα, εντοπίζεται μία διαφοροποίηση μεταξύ του φύλου και της έντασης της χρήσης, με τους φοιτητές να χαρακτηρίζονται συχνότερα ως βαρείς καπνιστές (heavy smokers), συγκριτικά με τις φοιτήτριες.

Ειδικότερα, οι Samakouri et al., (2010) σε μελέτη αναφορικά με τη χρήση καπνού σε φοιτητές ιατρικής, ηλικίας 22-25 ετών, το 31.47% των ανδρών και το 48,5% των γυναικών προσδιορίστηκαν ως συστηματικοί χρήστες. Οι άνδρες οι οποίοι κατηγοριοποιήθηκαν ως βαρείς χρήστες φαίνεται πως διέφεραν ηλικιακά, όντας μεγαλύτεροι από τους μη καπνιστές, ενώ οι γυναίκες, μη καπνίστριες, εκδήλωναν λιγότερο επικίνδυνη συμπεριφορά χρήσης αλκοόλ.

Οι Tirodimos et al., (2009) σε σχετική έρευνα για τον τρόπο ζωής των φοιτητών, αναφέρουν ιδιαίτερα υψηλά ποσοστά για τη χρήση καπνού μεταξύ των ελλήνων φοιτητών (49.5% άνδρες, 50.5% γυναίκες), ενώ παράλληλα διαπιστώνουν διαφορά μεταξύ των σχολών υγείας και των υπόλοιπων σχολών, με τους φοιτητές των τελευταίων να σημειώνουν υψηλότερα ποσοστά καπνίσματος. Επιπρόσθετα, σε μελέτη που διεξήχθη σε τριτοετείς φοιτητές της πλειονότητας των σχολών υγείας τα ποσοστά καπνίσματος, συνολικά και για τα δύο φύλα, κυμαίνονται από το 28.8% (φοιτητές ιατρικής) έως 46.4% (επισκέπτες υγείας), (Bardouni et al., 2012).

Σε διαχρονική έρευνα σε 13 ευρωπαϊκές χώρες, συμπεριλαμβανομένης και της Ελλάδας, μεταξύ των δεκαετιών 1990 και 2000, αναφορικά με τις συμπεριφορές υγείας φοιτητών ηλικίας 17-30 ετών, αναφέρεται αύξηση του καπνίσματος, η οποία αντιστοιχεί στο 4.2% για τους άνδρες και στο 5.2 % για τις γυναίκες (Steptoe et al., 2002).

Επίσης, αξίζει να αναφερθεί ότι σε ποιοτική μελέτη σχετικά με τις στάσεις των νέων, ηλικίας 14-17 ετών, ως προς το κάπνισμα, βρέθηκε να επικρατεί ευρέως η αντίληψη της ανάγκης του ταιριάσματος με το κυρίαρχο κοινωνικό πρότυπο του καπνίσματος, ιδιαίτερα κατά τη κοινωνική συναναστροφή με τους φίλους (Tamvakas&Amos, 2010).

Τέλος, αξίζει να αναφερθεί ότι τόσο στο στάδιο της εφηβείας όσο και σε εκείνο της αναδυόμενης ενηλικίωσης η χρήση ουσιών μοιάζει να ακολουθεί ένα συνεχές, αποτελούμενο από τα ακόλουθα στάδια: Χρήση ελαφρού αλκοόλ (μπύρα – κρασί), Κάπνισμα και χρήση σκληρού αλκοόλ, Χρήση Κάνναβης- Μαριχουάνα, Χρήση σκληρών ναρκωτικών ουσιών (ηρωίνη, κοκαΐνη) (Arnett&Hughes, 2012).

- *Οινοπνευματώδη ποτά*

Η κατανάλωση οινοπνευματωδών ποτών σε διάφορα πολιτισμικά πλαίσια, όπως και στο δυτικό κόσμο, αποτελεί διαδικασία κοινωνικοποίησης και κοινωνικής συνδιαλλαγής. Οι θετικές επιδράσεις που αποφέρει η χαμηλή κατανάλωση αλκοόλ στον οργανισμό είναι ευρέως γνωστές. Ωστόσο, η υπέρμετρη κατανάλωση αλκοόλ συνδέεται άμεσα με τη θνησιμότητα από τα κακοήθη νεοπλάσματα, τα εγκεφαλικά επεισόδια και την κίρρωση του ήπατος (Τούντας, 2000).

Στην περίοδο της αναδυόμενης ενηλικίωσης η υπερβολική κατανάλωση αλκοόλ, σχετίζεται με συμπεριφορές υψηλού κινδύνου (Pedrelli et al., 2010). Μεταξύ άλλων, σχετίζεται με την οδήγηση υπό την επήρεια αλκοόλ και τη νοσηρότητα ή/και

την θνησιμότητα που επιφέρουν οι τροχαίες συγκρούσεις (Arnett&Hughes, 2012), με την διακινδυνευμένη σεξουαλική συμπεριφορά (Cooper, 2006), και όπως έχει ήδη αναφερθεί με τη χρήση άλλων, νόμιμων και μη, εξαρτησιογόνων ουσιών.

Η υπέρμετρη κατανάλωση αλκοόλ (binge drinking), φαίνεται πως παρουσιάζει ιδιόζουσα αύξηση μετά την ολοκλήρωση της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και η αύξηση αυτή μοιάζει να είναι μεγαλύτερη στους άνδρες από ότι στις γυναίκες, ενώ η υπέρμετρη χρήση φαίνεται να σχετίζεται με τον αριθμό και τη βαρύτητα των μεταβολών που συντελούνται στη ζωή των ατόμων (Schulenberg et al, 2005).

Παράλληλα, η κατανάλωση αλκοόλ δείχνει πως είναι συνυφασμένη με την είσοδο στην τριτοβάθμια εκπαίδευση και την ευρύτερη εμπειρία της φοίτησης (Arnett, 2004). Ίσως η παραδοχή αυτή να αποτελεί εξήγηση για τη διαφορά ποσοστών κατανάλωσης οινοπνευματωδών ποτών που παρουσιάζονται μεταξύ των φοιτητών και των νέων που δεν ανήκουν στη τριτοβάθμια εκπαίδευση.

Η χρήση αλκοόλ σε ότι αφορά στους νέους φαίνεται πως διαδραματίζει πολλαπλούς διαφορετικούς ρόλους. Η αντιμετώπιση καταστάσεων, η ενίσχυση, η συμμόρφωση καθώς και λόγοι κοινωνικοποίησης θεωρούνται ως τα κίνητρα που ωθούν τους νέους στην κατανάλωση οινοπνευματωδών ποτών (Cooper, 1994). Η αντίληψη που διαμορφώνουν τα άτομα για τη χρήση αλκοόλ, ως μέρος το οποίο αποτελεί στοιχείο της ταυτότητας τους, συνδέεται τόσο με την κατανάλωση όσο και με την ένταση αυτής (Foster, 2014). Επιπρόσθετα, η χρήση οινοπνευματωδών ποτών δύναται να αποτελέσει παράγοντα επιρροής ως προς τη σεξουαλική συνεύρεση και την σεξουαλική συμπεριφορά των νέων (Cooper, 2006), ενώ υψηλότερα ποσοστά κατανάλωσης αλκοόλ έχουν σχετιστεί με διακινδυνευμένη σεξουαλική συμπεριφορά και μεγαλύτερο αριθμό περιστασιακών συντρόφων (White et al., 2009).

Τα πρότυπα και οι νόρμες που χαρακτηρίζουν το κοινωνικό πλαίσιο του φοιτητικού πληθυσμού, δείχνουν να αποτελούν ικανό προγνωστικό παράγοντα της προβληματικής κατανάλωσης αλκοόλ, δρώντας ως τροποποιητικός παράγοντας μεταξύ της επιθυμίας (temptation) και της προβληματικής χρήσης αλκοόλ (Rinken&Neighbors, 2013).

Τέλος, συστηματική ανασκόπηση μελετών κοόρτης εκτιμά ότι η αυξημένη κατανάλωση αλκοόλ κατά το τέλος της εφηβείας, συνδέεται με εξίσου αυξημένα επίπεδα κατανάλωσης στην ενηλικίωση και, μεταξύ των υπόλοιπων προβλημάτων, συνδέεται με την εξάρτηση (McCambridge, McAlaney, Rowe, 2011).

Ομοίως με το μοτίβο που παρατηρείται στη χρήση καπνού, έτσι και στη χρήση οινοπνευματώδη ποτών, τα άτομα έχουν ήδη από την περίοδο της εφηβείας καταναλώσει αλκοόλ, και σε πολλές περιπτώσεις θεωρούνται συστηματικοί καταναλωτές.

Σε συστηματική ανασκόπηση αναφορικά με την κατανάλωση αλκοόλ σε μαθητές ηλικίας 13 έως 17 ετών, σε χώρες της Ευρωπαϊκής περιοχής, τα δεδομένα που αντιστοιχούν στην Ελλάδα δείχνουν ότι η μεγάλη πλειοψηφία των μαθητών (91%) ανέφερε να έχει καταναλώσει αλκοόλ το τελευταίο έτος, ενώ ποσοστό της τάξεως του 26% φαίνεται πως είχε καταναλώσει 6 ή περισσότερες φορές αλκοόλ κατά το τελευταίο μήνα. Η κατά κεφαλή κατανάλωση εκτιμήθηκε στο ποσοστό του 8.8% (Smart&Ogborne, 2000).

Η κατανάλωση αλκοόλ στους φοιτητές κατά τη διάρκεια της αναδυόμενης ενηλικίωσης, συνδέεται με τους περιβαλλοντικούς παράγοντες που χαρακτηρίζουν το εκπαιδευτικό ίδρυμα, ως σύνολο, καθώς και με το βαθμό της κοινωνικής συμμετοχής των νέων σε αυτούς. Σχετική έρευνα (Lorent et al., 2013), σε προπτυχιακούς φοιτητές στο Βέλγιο αξιώνει πως η κατανάλωση και η κατάχρηση οινοπνευματωδών ποτών, είναι ανάλογες της εμπλοκής των φοιτητών στους περιβαλλοντικούς

παράγοντες του πανεπιστημίου. Η διαμονή των νέων εντός του πλαισίου του ιδρύματος (εστίες), ο αριθμός των συγκατοίκων και των φίλων, τα έτη φοίτησης και ο αριθμός των κοινωνικών εκδηλώσεων, στις οποίες συμμετέχουν, αποτελούν στοιχεία που μπορούν να ιδωθούν ως παράγοντες κινδύνου για την κατανάλωση και την υπέρμετρη λήψη αλκοόλ.

- *Κατανάλωση Αλκοόλ και Ελληνική Πραγματικότητα*

Σε ότι αφορά στην ελληνική πραγματικότητα, φαίνεται πως η κατανάλωση οινοπνευματωδών ποτών αποτελεί διαδεδομένη συνήθεια μεταξύ των φοιτητών. Σχετικές μελέτες στο συγκεκριμένο πληθυσμό δείχνουν πως οι άνδρες καταναλώνουν αλκοόλ σε μεγαλύτερη ποσότητα, από ότι οι γυναίκες, ενώ ταυτόχρονα η κατανάλωση φαίνεται να συσχετίζεται θετικά με την καπνιστική συνήθεια, της οποίας η καρκινογόνος δράση αυξάνεται όταν συνυπάρχει με αντίστοιχες συμπεριφορές (Τούντας, 2000).

Σε σχετική έρευνα, σε έφηβους μαθητές ηλικίας 16 έως 18 ετών, η κατανάλωση αλκοόλ (συστηματική και υπέρμετρη) δείχνει να επηρεάζεται από την αντίληψη που οι συμμετέχοντες διατηρούν ως προς τις υφιστάμενες συμπεριφορές της παρέας. Η κατανάλωση φαίνεται πως ήταν περισσότερο συχνή μεταξύ των ατόμων που θεωρούσαν ότι οι φίλοι τους καταναλώνουν αλκοόλ ή/ και καπνό. Παράλληλα, η κατανάλωση αλκοόλ συνδεόταν με αυτή του καπνού, εφόσον η κατανάλωση αλκοόλ ήταν συνηθέστερη για εκείνους που κάπνιζαν (Koutra et al., 2014). Αντίστοιχη σχέση μεταξύ χρήσης καπνού και οινοπνευματωδών ποτών υποστηρίζουν αποτελέσματα διερεύνησης σε φοιτητές σχολής υγείας, όπου ποσοστό 29.6% των φοιτητριών και 33.3% των φοιτητών παραδέχτηκε παράλληλη κατανάλωση αλκοόλ και καπνού, σε αντίθεση με το 32.4% που ανέφεραν μόνο χρήση καπνού και του 82.7% μόνο χρήση αλκοόλ (Κωνσταντινίδης κα., 2014).

Συναφής έρευνα σε προπτυχιακούς φοιτητές του Πανεπιστημίου της Κρήτης, με μέση ηλικία τα 22 έτη, δείχνει πως οι φοιτητές που καταναλώνουν αλκοόλ είναι περισσότεροι από τους μη καταναλωτές. Ειδικότερα, το 77.2% των φοιτητών και το 58.0% των φοιτητριών αναφέρουν κατανάλωση αλκοόλ, έναντι ποσοστού της τάξεως του 22.8% των ανδρών και του 42.0% των γυναικών, οι οποίοι χαρακτηρίζονται ως μη καταναλωτές. Επιπρόσθετα, ως βαρείς καταναλωτές χαρακτηρίζεται το 5.2% των ανδρών και το 3.6% των γυναικών (Mammas et al., 2003).

Αντίστοιχη μελέτη σε προπτυχιακούς φοιτητές εκπαιδευτικών ιδρυμάτων της Βόρειας Ελλάδας, με μέσο όρο ηλικίας τα 22.51 έτη φανερώνει ότι, για την πλειοψηφία των συμμετεχόντων (85.6%) η κατανάλωση αλκοολούχων ποτών δεν ξεπερνά τα δύο ημερησίως κατά τη διάρκεια της εβδομάδας, ενώ τα σαββατοκύριακα, η πλειονότητα παραδέχεται πως καταναλώνει κατά μέσο όρο 2 έως, το ανώτερο 5 ποτά. Παράλληλα, από το σύνολο του 28.3% των φοιτητών οι οποίοι αναφέρουν οδήγηση υπό την επίρεια αλκοόλ, ποσοστό ύψους 33.8% αντιστοιχεί στους άνδρες και 12.0% στις γυναίκες (Liourta&Empelen, 2008).

Ομοίως με τα προηγούμενα ευρήματα, η μελέτη για τις συμπεριφορές υγείας των Tirodimos et al., (2009), αναφέρει ότι οι φοιτητές που ανέφεραν υπερβολική χρήση αλκοόλ σε εβδομαδιαία βάση ήταν αριθμητικά λίγοι. Ωστόσο παρατηρήθηκε διαφορά μεταξύ των φοιτητών της ιατρικής σχολής και άλλων σχολών, διαφορετικών αντικειμένων, με τους σπουδαστές της ιατρικής να εμφανίζουν χαμηλότερα ποσοστά κατανάλωσης.

Τέλος, σε ανάλογη έρευνα, αναφορικά με την ασφαλή κατανάλωση σε προπτυχιακούς φοιτητές ηλικίας 22 έως 25 ετών, φαίνεται πως το 35.18% των ανδρών που καταναλώνουν αλκοόλ και το 37.4% των γυναικών αντίστοιχα, χαρακτηρίζονται ως «μη ασφαλείς» καταναλωτές, ενώ παράλληλα η συμπεριφορά

αυτή φαίνεται να σχετίζεται και με ένα μοτίβο καπνιστικής συνήθειας, όπου η περισσότεροι εξ αυτών εμφανίζονται και ως καπνιστές.

- *Σεξουαλική Συμπεριφορά*

Η σεξουαλική συμπεριφορά, συνιστά και αυτή συμπεριφορά υγείας, η οποία επηρεάζεται από ψυχολογικούς, κοινωνικούς και πολιτισμικούς παράγοντες (Τούντας, 2000). Η σεξουαλική δραστηριότητα αποτελεί βασικό παράγοντα ως προς τη διατήρηση της υγείας και της ευεξίας των ατόμων, και η βαρύτητα που του αποδίδεται κατέχει εξέχουσα θέση στο σύγχρονο πολιτισμό (Johnson, Mercer, Cassel, 2006).

Η συνουσία, στη περίοδο της αναδυομένης ενηλικίωσης ενέχει ιδιάζοντα ρόλο τόσο προς την εξερεύνηση και τον προσδιορισμό της σεξουαλικής ταυτότητας των νέων, όσο και ως προς τη γενικότερη διαμόρφωση της ταυτότητας. Πρόκειται για μία περίοδο όπου, τυπικά, οι υποψήφιοι ενήλικες, έρχονται σε επαφή με διαφορετικά άτομα, με αρκετά εκ των οποίων είτε συνάπτουν ερωτικές σχέσεις, είτε συνευρίσκονται υπό περιστασιακό σεξ. Ο υψηλός, συγκριτικά με άλλες ηλικιακές ομάδες, αριθμός και η συχνή εναλλαγή ερωτικών συντρόφων, αποτελεί παράγοντα κινδύνου ως προς τα Σεξουαλικά Μεταδιδόμενα Νοσήματα (Arnett&Hughes, 2012; Johnson, Mercer, Cassel, 2006, Upchurch&Metal., 2004 στο Haydon, Herring&Halpern, 2012).

Και στην εν λόγω συμπεριφορά, ένα σεβαστό ποσοστό των νέων εμφανίζεται ως σεξουαλικά ενεργό από την περίοδο της εφηβείας. Ειδικότερα, σε διαχρονική έρευνα αναφορικά με τις συμπεριφορές υγείας των μαθητών στην ευρωπαϊκή περιοχή, οι έφηβοι σε ηλικία 15 ετών, αναφέρουν ότι έχουν ήδη ολοκληρωμένη σεξουαλική συνεύρεση. Τα ποσοστά ποικίλουν, τόσο μεταξύ των χωρών όσο και μεταξύ των φύλων. Τα υψηλότερα ποσοστά εντοπίζονται στη χώρα της Γροιλανδίας

όπου ποσοστό ύψους 71% των ερωτηθέντων κοριτσιών και 46% των αγοριών παραδέχεται ολοκληρωμένη σεξουαλική επαφή, και τα χαμηλότερα στη Σλοβακία με το 10% των μαθητριών και το 15% των μαθητών να αναφέρουν συνουσία. Σε ότι αφορά στην Ελλάδα, το 18% των κοριτσιών και το 39% των αγοριών δηλώνουν συνουσία. Παράλληλα στην πλειονότητα τους οι ευρωπαϊοί μαθητές, υποδεικνύουν τη χρήση του προφυλακτικού ως το βασικό μέτρο αντισύλληψης που λαμβάνουν (Curie et al., 2012).

Το Ευρωπαϊκό Κέντρο Ελέγχου και Πρόληψης των Ασθενειών, στην ετήσια αναφορά του έτους 2014 για τα σεξουαλικά μεταδιδόμενα νοσήματα αναφέρει ότι νοσήματα όπως τα χλαμύδια και ο ιός της ανθρώπινης ανοσοεπάρκειας (HIV) συγκεντρώνει τα υψηλότερα ποσοστά στις ηλικίες μεταξύ 15 έως 24 ετών ενώ, ο ιός της Ηπατίτιδα Β και της σύφιλης φαίνεται να συγκεντρώνει τα υψηλότερα ποσοστά στην ηλικιακή ομάδα των 25 έως 34 ετών (ECDC, 2015).

Είναι προφανές ότι οι προαναφερόμενες ηλικίες ομάδες αντιστοιχούν στις περιόδους εκείνες όπου η σεξουαλική συμπεριφορά κατέχει δεσπόζουσα θέση. Εξίσου εμφανές είναι και το γεγονός ότι η μη προστατευόμενη σεξουαλική επαφή αποτελεί την κυρίαρχη αιτία επιβάρυνσης νόσων, των οποίων οι συνέπειες σε παγκόσμιο επίπεδο ξεπερνούν εκείνες του καπνού, του αλκοόλ και της υψηλής αρτηριακής πίεσης (Ezzati et al, 2002 στο Johnson, Mercer, Cassell, 2006).

Η συσχέτιση μεταξύ του αριθμού των εναλλασσόμενων ερωτικών συντρόφων με την αυξημένη πιθανότητα μετάδοσης σεξουαλικών νοσημάτων φαίνεται πως μειώνεται σταδιακά με την πάροδο των ετών (Kaestle et al., 2005). Παράλληλα, ο κίνδυνος μετάδοσης σεξουαλικών νοσημάτων όπως και ευρύτερα, ο κίνδυνος των συμπεριφορών διακινδύνευσης ως προς την σεξουαλική και αναπαραγωγική υγεία, δείχνει να μειώνεται όσο αυξάνεται η ηλικία έναρξης της σεξουαλικής ζωής

(Haydon, Herring, Halpern, 2012) και της σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης κατά τη διάρκεια της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (Vivancos et al., 2013).

Ακόμα, άξια αναφοράς είναι η αντίληψη που διαμορφώνουν οι νέοι ως προς το τί συνιστά σεξουαλική συμπεριφορά. Τα αποτελέσματα σχετικής έρευνας σε προπτυχιακούς φοιτητές δείχνουν ότι το 60% του δείγματος δεν προσλαμβάνει την εμπλοκή του στο στοματικό έρωτα ως σεξουαλική συνεύρεση. Η ίδια αντίληψη επικρατεί για το 19% των φοιτητών σε ότι αφορά το πρωκτικό σεξ (Cute, Eshbaugh, Wiersma, 2008). Ίσως ανάλογες αντιλήψεις να σχετίζονται με την αποφυγή λήψης μέτρων προφύλαξης κατά τη σεξουαλική συνεύρεση.

- *Σεξουαλική Συμπεριφορά και Ελληνική Πραγματικότητα*

Αναφορικά με τις σεξουαλικές συμπεριφορές που ακολουθούν οι νέοι που βρίσκονται στο στάδιο της αναδυόμενης ενηλικίωσης στο ελληνικό πλαίσιο, τα διαθέσιμα δεδομένα είναι σχετικά περιορισμένα.

Συγχρονική μελέτη αναφορικά με τη λήψη μέτρων προφύλαξης και τη χρήση προφυλακτικού σε προπτυχιακούς φοιτητές, με μέση ηλικία τα 22 έτη, η οποία διεξήχθη στην Ελλάδα και στο Ηνωμένο Βασίλειο, υποστηρίζει ότι η παρελθοντική συμπεριφορά ως προς τη χρήση προφύλαξης αποτελεί τον ισχυρότερο προγνωστικό δείκτη σκόπιμης παράλειψης προφυλακτικού για τα άτομα τα οποία θεωρούν ότι βρίσκονται σε αποκλειστική ερωτική σχέση (Protogerou&Turner –Cobb, 2011).

Σε ανάλογη μελέτη, αναφορικά με τις μεθόδους αντισύλληψης που ακολουθούν οι γυναίκες ηλικίας 18 έως 26 ετών οι οποίες φοιτούν στην τριτοβάθμια εκπαίδευση φαίνεται ότι η χρήση προφυλακτικού είναι η περισσότερο διαδεδομένη τόσο στη ηλικιακή κατηγορία των 18-20 ετών (57.63% χρήση προφυλακτικού), καθώς και σε εκείνη των 21 έως 26 ετών (χρήση προφυλακτικού 49.39%). Παράλληλα η μέθοδος επείγουσας αντισύλληψης συγκεντρώνει σχετικά υψηλά

ποσοστά και στις δύο ηλικιακές κατηγορίες, 29.72% των φοιτητριών ηλικίας 18 έως 20 ετών φαίνεται να έχουν χρησιμοποιήσει επείγουσα αντισύλληψη, και 42.66% ηλικίας 21 έως 26 ετών αντίστοιχα (Donadiki et al.,2103).

Τέλος, σε ευρωπαϊκή έρευνα αναφορικά με την προηγούμενη, της σεξουαλικής συνέντευξης, κατανάλωσης αλκοόλ και τη χρήση προφυλακτικού σε ενήλικες 18 έως 49 ετών φαίνεται πως η κατανάλωση αλκοόλ ήταν αποτέλεσμα είτε της χαμηλής συναισθηματικής εμπλοκής μεταξύ των συντρόφων, είτε εξ' αιτίας της πρόσφατης, μεταξύ τους γνωριμίας. Τα αποτελέσματα που αφορούν την Ελλάδα φανερώνουν ότι μόνο ποσοστό της τάξεως του 2.0%, εξ' αυτών που είχαν καταναλώσει αλκοόλ, παραδέχτηκαν πως ήταν μεθυσμένοι. Επιπρόσθετα, η κατανάλωση αλκοόλ έμοιαζε να είναι πιθανότερη επιλογή για τα άτομα που βρίσκονταν σε υψηλότερη κοινωνική θέση από ότι ο σύντροφος τους, συγκριτικά με τους συντρόφους που βρίσκονται σε ανάλογο κοινωνικό επίπεδο (Traeen et al.,2003).

Η αξία της διαμόρφωσης συνεκτικής ταυτότητας, βάσει της οπτικής της δημόσιας υγείας, εδράζεται στην ικανότητα προώθησης υγιών επιλογών και στην πρόληψη και ενίσχυση της αποφυγής λήψης διακινδυνευμένων αποφάσεων (Schwartz et al., 2013).

Κεφάλαιο 3^ο: Σχολικός Εκφοβισμός (bullying), Εκφοβισμός Μέσω Διαδικτύου (cyberbullying) & Αναδυόμενη Ενηλικίωση

3.1: Σχολικός Εκφοβισμός (bullying) – Εννοιολογική Προσέγγιση

Παρόλο που η συστηματική μελέτη του φαινομένου του σχολικού εκφοβισμού, αποτελεί ένα, σχετικά, πρόσφατο γεγονός, ο εκφοβισμός συνιστά ένα χαρακτηριστικό σύμφωτο της ανθρώπινης κοινωνίας, ανιχνεύσιμο ήδη από την αρχαιότητα (Rigby, 2008).

Η μεθοδική μελέτη του εκφοβισμού στην Ευρώπη, εντοπίζεται στις αρχές της δεκαετίας του 1970, από τον Dan Olweus, στη χώρα της Νορβηγίας, με αφορμή την αυτοκτονία 2 μαθητών, θυμάτων του συγκεκριμένου φαινομένου. Έκτοτε, εντοπίζεται πλήθος ερευνών τόσο στις χώρες της Ευρώπης, όσο και σε παγκόσμιο επίπεδο, εστιάζοντας στη φύση του εκφοβισμού, στους παράγοντες κινδύνου και στις συνέπειες που, ενδεχομένως, επιφέρει. Διεθνείς μελέτες αναφέρουν την ενεργή εμπλοκή των μαθητών στον σχολικό εκφοβισμό, σε αναλογία 3 προς 10. (Γιοβαζολιάς, 2008 στο Rigby, 2008).

Ο εν λόγω όρος, γλωσσικά, δεν είναι εφικτό να αποδοθεί σε αρκετές χώρες, εκτός αυτών των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής και της Μ. Βρετανίας. Στις Σκανδιναβικές χώρες ο εκφοβισμός αποδίδεται με την λέξη mobbing ή mobbning (Olweus, 2009). Παρά το γεγονός ότι ο εκφοβισμός, πλέον, συνιστά μία ευρέως διαδεδομένη έννοια, τείνει πολλές φορές να συγχέεται με εκείνη της βίας (violence) και της αντικοινωνικής συμπεριφοράς (antisocial behaviour) (Αρτινοπούλου, 2001).

Ωστόσο, σε σχετική μελέτη αναφορικά με το νόημα και τα είδη που αποδίδονται στο συγκεκριμένο ορισμό μεταξύ των διαφορετικών κρατών, δεν βρέθηκαν σημαντικές διαφορές ως προς το νόημα που αποδίδεται, ούτε και ως προς τις συμπεριφορές που περιγράφουν το συγκεκριμένο φαινόμενο (Smorti, Menesini,

Smith, 2003 στο Hong&Espelage, 2012). Επιπλέον, ένας, σχετικά, πρόσφατος ορισμός που αποδίδεται στον εκφοβισμό εκφράζει η αγγλική λέξη *punking* (Philips, 2007). Σε ότι αφορά στα ελληνικά δεδομένα η έννοια του όρου *bullying* αποδίδεται ως σχολικός εκφοβισμός (Αρτινοπούλου, 2001).

Ανάλογη δυσχέρεια με την εννοιολογική απόδοση του φαινομένου παρουσιάζει και ο προσδιορισμός του. Σε αντιδιαστολή με το πλήθος των διαφορετικών ορισμών που απαντώνται στη βιβλιογραφία, δεν υπάρχει επιστημονική ομοφωνία ως προς την αποδοχή ενός κοινά αποδεκτού ορισμού.

Μεταξύ των διάφορων ορισμών, ο Farrington (1993) χαρακτηρίζει τον σχολικό εκφοβισμό ως την επαναλαμβανόμενη ψυχολογική ή σωματική καταπίεση, προερχόμενη από ένα περισσότερο, προς ένα λιγότερο δυνατό άτομο (Rigby, 2003a). Σε άλλο ορισμό, ο σχολικός εκφοβισμός αποδίδεται ως η επαναλαμβανόμενη κατάχρηση της εξουσίας (*abuse of power*), η οποία είναι συστηματική, επαναλαμβανόμενη και σκόπιμη (Smith&Sharp, 1995). Για τον Olweus, ο σχολικός εκφοβισμός προσδιορίζεται βάσει της ακόλουθης περιγραφής:

«ένας μαθητής γίνεται αντικείμενο εκφοβισμού ή θυματοποιείται όταν υποβάλλεται, κατ' επανάληψη και κατ' εξακολούθηση, σε αρνητικές ενέργειες από έναν ή περισσότερους άλλου μαθητές»
(Olweus, 2002a: 10)

Παράλληλα, ο συγγραφέας διευκρινίζει ότι η ανισορροπία της δύναμης μεταξύ του θύτη και του θύματος αποτελεί προϋπόθεση για να χαρακτηριστεί ένα περιστατικό ως σχολικός εκφοβισμός, ενώ διαχωρίζει το εύθυμο πείραγμα από την κακόβουλη πρόθεση (Olweus, 2009).

Είναι εμφανές ότι η ασυμμετρία της δύναμης, το γεγονός, δηλαδή ότι το θύμα δεν είναι σε θέση να υπερασπιστεί τον εαυτό του, η επαναληπτικότητα των περιστατικών καθώς και η σκοπιμότητα από πλευράς των κινήτρων του ατόμου που

ασκεί τον εκφοβισμό, αποτελούν κοινά σημεία στους διαφορετικούς ορισμούς. Ωστόσο, ενώ ο Olweus προσεγγίζει τον εκφοβισμό από την σκοπιά του θύματος, τον τρόπο με τον οποίο το ίδιο το θύμα προσλαμβάνει την πράξη που ασκείται εναντίον του, οι υπόλοιποι ορισμοί προσεγγίζουν τον εκφοβισμό περιγραφικά, εστιάζοντας στο περιστατικό και στα επιμέρους στοιχεία που το συνιστούν.

Με βάση τη διχογνωμία και τη διαφορετικότητα που παρατηρείται μεταξύ των ορισμών, το Κέντρο Ελέγχου και Πρόληψης Ασθενειών των Η.Π.Α (CDC), αναγνωρίζοντας την ανάγκη ενός κοινού ορισμού, αποβλέποντας στην αξιόπιστη μέτρηση και συγκρισιμότητα των δεδομένων καθώς και, στην εφαρμογή αποτελεσματικών προγραμμάτων παρέμβασης παρέχει τον ακόλουθο ορισμό:

«Ο σχολικός εκφοβισμός αποτελεί μία ανεπιθύμητη επιθετική συμπεριφορά (ή συμπεριφορές) από ένα ή μια ομάδα νέων, οι οποίοι δεν είναι αδέρφια ή σύντροφοι σε ρομαντική σχέση, και περιλαμβάνει την παρατηρούμενη ή προσλαμβανόμενη ανισορροπία δύναμης. Είναι μία πολλαπλά επαναλαμβανόμενη πράξη ή ενέχει μεγάλη πιθανότητα να επαναληφθεί. Ο Σχολικός Εκφοβισμός δύναται να προσκαλέσει βλάβη (harm) ή δυσφορία (distress) στο νέο που στοχοποιείται, συμπεριλαμβανομένης της σωματικής, ψυχολογικής, κοινωνικής ή εκπαιδευτικής βλάβης» (Gladden et al, 2014: 17).

Διευκρινιστικά, ο όρος «νέοι» αναφέρεται σε άτομα σχολικής ηλικίας 5 έως 18 ετών.

Ο συγκεκριμένος ορισμός έρχεται σε συμφωνία με τον τρόπο με τον οποίο ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας προσμετρά τις μορφές της βίας. Παράλληλα ο Π.Ο.Υ. αναγνωρίζει τον σχολικό εκφοβισμό ως επιθετική ενέργεια, υπό την ευρύτερη κατηγορία της νεανικής βίας. Στην προκειμένη περίπτωση ως νέοι περιγράφονται τα άτομα ηλικίας 10 έως 29 ετών (WHO, 2002).

Η βία συνιστά ένα πολύπλοκο και πολυπαραγοντικό φαινόμενο το οποίο προσλαμβάνεται, περιγράφεται και αναπροσαρμόζεται ανάλογα με τα στερεότυπα, τις νόρμες και τις εξελίξεις της εκάστοτε κοινωνίας εντός της οποίας υφίσταται. Συνεπώς, ο σχολικός εκφοβισμός συνιστά ένα διάχυτο φαινόμενο το οποίο ανεξαρτήτως της αρτιότητας με την οποία περιγράφεται και της αξιοπιστίας με την οποία μετράται, δεν παύει να ενέχει την υποκειμενική οπτική του περιβάλλοντος εντός του οποίου εκδηλώνεται και, κυρίως την υποκειμενικότητα της αξίας που οι ίδιοι οι εμπλεκόμενοι και ιδίως τα θύματα αποδίδουν σε κάθε περιστατικό, επαναλαμβανόμενο ή μη.

«Ο εκφοβισμός είναι ένα γεγονός ζωής..... Αυτό που έχει σημασία κάθε φορά που κάποιος υφίσταται εκφοβισμό είναι η δίκη του ιστορία, οι συνθήκες και το πλαίσιο που οδήγησαν στο συγκεκριμένο περιστατικό»
(Sullivan, Cleary, Sullivan, 2005: 3).

Τέλος, αξίζει να αναφερθεί ότι παρόλο που ο εκφοβισμός τείνει, κυρίως, να εντοπίζεται και να εξετάζεται στο πλαίσιο των σχολικών μονάδων και της εκπαίδευσης γενικότερα, δεν αποτελεί ίδιον μόνο των σχολείων. Εντοπίζεται σε εξίσου σημαντικά ποσοστά σε πλαίσια τα οποία επιτρέπουν και ευνοούν την εκδήλωση ανάλογων συμπεριφορών, όπως ο εργασιακός χώρος, τα σωματιστικά ιδρύματα, ο αθλητισμός και η πολιτική (Rigby, 2008).

3.2: Τα χαρακτηριστικά του σχολικού εκφοβισμού

Ο σχολικός εκφοβισμός συνιστά μορφή επιθετικής συμπεριφοράς, η οποία παρόλο που εκφράζεται με ποικίλους τύπους, βασική προϋπόθεση αποτελεί η ανισοροπία της δύναμης μεταξύ του θύτη και του θύματος.

Η ασυμμετρία της δύναμης δεν αναφέρεται μεμονωμένα και αποκλειστικά στην διαφορετική μυϊκή ισχύ ή στην διαφορετική σωματική διάπλαση μεταξύ

θύτη και θύματος, η οποία αρκετές φορές είναι υπαρκτή και γίνεται εύκολα αντιληπτή (Olweus, 2009). Η ασυμμετρία της δύναμης δύναται, εκτός των παραπάνω, να αφορά πνευματικά, ψυχολογικά (Nansel et al, 2001) ή κοινωνικά χαρακτηριστικά. Η λεκτική ικανότητα, η ευστροφία, η δημοφιλία, η ύπαρξη κοινωνικών δικτύων και η παρέα ομηλίκων αποτελούν ορισμένες από τις ιδιότητες οι οποίες αναλόγως του επιπέδου που χαρακτηρίζουν το κάθε άτομο δημιουργούν τα στοιχεία εκείνα που διαφοροποιούν σημαντικά την ισχύ μεταξύ του πιθανού θύτη και θύματος (Rigby, 2008).

Επιπρόσθετα, η αριθμητική δυσαναλογία μεταξύ της ομάδας και του ατόμου, ο τρόπος με τον οποίο το ίδιο το θύμα προσλαμβάνει την ευρύτερη κατάσταση αλλά και, η εκτίμηση που διατηρεί ως προς τις ικανότητες του σε ανάλογα περιστατικά, δημιουργούν τις απαραίτητες συνθήκες βάσει των οποίων οι εμπλεκόμενοι στο φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού θα αναλάβουν ρόλο θύτη ή θύματος (Olweus, 2002a).

3.2.1: Μορφές και Τύποι Σχολικού Εκφοβισμού

Σύμφωνα με τον πρόσφατο ορισμό του Κέντρου Ελέγχου και Πρόληψης Νοσημάτων (CDC, 2014), ο σχολικός εκφοβισμός εκφράζεται έμμεσα ή άμεσα. Η άμεση μορφή συνιστά συμπεριφορά άμεσης επίθεσης προς το θύμα, είτε σωματικά είτε λεκτικά, ενώ, η έμμεση αφορά επιθέσεις οι οποίες δεν εκδηλώνονται κατά πρόσωπο στο άτομο που εκφοβίζεται, για παράδειγμα έμμεση μορφή εκφοβισμού αποτελεί η διάδοση κακόβουλων φημών. Η εν λόγω μορφή είναι συχνά αναγνωρίσιμη και ως κοινωνική επιθετικότητα (Sullivan, Cleary, Sullivan, 2005).

Οι τύποι του σχολικού εκφοβισμού διακρίνονται στον σωματικό, στον λεκτικό, στον σχεσιακό (relational) και στην καταστροφή υλικών – προσωπικών αντικειμένων (damage of property) (CDC, 2014).

Τύποι Σχολικού Εκφοβισμού	Μορφές Σχολικού Εκφοβισμού	
	Άμεσος Εκφοβισμός	Έμμεσος Εκφοβισμός
Σωματικός	Χτυπήματα, κλοτσιές, φτύσιμο, πέταγμα πέτρας	Πειθαναγκασμός τρίτου ατόμου να επιτεθεί στο θύμα
Λεκτικός	Λεκτικές προσβολές, βρίσιμο, προσβλητικά ονόματα	Διάδοση κακόβουλων φημών
Μη Λεκτικός- Σχεσιακός Εκφοβισμός	Απειλητικές και αισχρές χειρονομίες	Μετακίνηση –απόκρυψη προσωπικών αντικειμένων Σκόπιμη απόκλιση του θύματος από την παρέα ή κοινωνική δραστηριότητα.

Rigby, 2003a

Συνήθως, τα περιστατικά του σχολικού εκφοβισμού αποτελούν συνδυαστικές εκδηλώσεις των προαναφερόμενων μορφών και τύπων. Επί παραδείγματι μία άμεση σωματική επίθεση δύναται, και συνήθως, συνοδεύεται από λεκτική επίθεση, ενώ πολλές φορές πρόκειται για μία μη προβλέψιμη συμπεριφορά. Ωστόσο, παρά το γεγονός ότι οι συνέπειες ενός περιστατικού εκφοβισμού δεν είναι πάντα ορατές, ιδιαίτερα όταν η αναφορά γίνεται για έμμεσο σχολικό εκφοβισμό, οι επιπτώσεις που επιφέρει στα εμπλεκόμενα μέλη είναι εξίσου σημαντικές σε βραχυπρόθεσμο και μακροπρόθεσμο επίπεδο, ανεξαρτήτως του είδους ή της μορφής που λαμβάνει ο εκφοβισμός (Rigby, 2003a; SullivanK., Cleary, SullivanG., 2005).

Τέλος, σε ορισμένες περιπτώσεις στη βιβλιογραφία, απαντάται ο διαχωρισμός του εκφοβισμού, με βάση την ομάδα που αποτελεί στόχο θυματοποίησης. Για αρκετούς μελετητές ο εκφοβισμός μπορεί επιπρόσθετα να κατηγοριοποιηθεί στον ρατσιστικό εκφοβισμό, στον εκφοβισμό μαθητών με αναπηρία, στον σεξουαλικό ή έμφυλο εκφοβισμό και στον ομοφοβικό εκφοβισμό (Cowie&McGrawhill, 2008; Rigby, 2008).

3.3: Τα Χαρακτηριστικά των Εμπλεκομένων

Ο Σχολικός εκφοβισμός μπορεί να θεωρηθεί ως η περισσότερο διαδεδομένη μορφή βίας μεταξύ των νέων (Smokowski&Holland-Kopasz, 2005). Η εμπλοκή των

ατόμων στο συγκεκριμένο φαινόμενο δεν μπορεί να ιδωθεί ξέχωρα του ευρύτερου πλαισίου στο οποίο διαδραματίζονται τα εν λόγω περιστατικά, ούτε να θεωρηθεί ότι οι συνέπειες που ο σχολικός εκφοβισμός επιφέρει αφήνουν ανεπηρέαστο το ευρύτερο πλαίσιο, όπως και τα άτομα που το απαρτίζουν.

- *Θύτες (bullies) Σχολικού Εκφοβισμού*

Οι θύτες (bullies), τα άτομα που συνήθως ασκούν εκφοβισμό σε άλλους μαθητές, περιγράφονται ως άτομα επιθετικά τα οποία φαίνεται να διατηρούν μία θετική άποψη ως προς την επιθετικότητα και, την βία γενικότερα (Olweus, 2009) ενώ συχνά χαρακτηρίζονται από χαμηλά επίπεδα ενσυναίσθησης (Espelage, Mebane, Adams, 2004). Το επίπεδο ενσυναίσθησης αντανακλά την αντιληπτική ικανότητα σε ότι αφορά τη βαρύτητα που ενέχουν οι πράξεις των ατόμων και, τα συναισθήματα που προκαλούν ή εκδηλώνουν τρίτα πρόσωπα. Οι δράστες, συχνά εμφανίζονται είτε, ως δημοφιλή άτομα τα οποία χαίρουν του θαυμασμού και, πιθανός, της υποστήριξης των συμμαθητών τους (Sullivan, K., Cleary, Sullivan, G, 2005), είτε ως καθόλου δημοφιλή άτομα, για τα οποία η εκδήλωση επιθετικής συμπεριφοράς αποτελεί ένα μέσο εστιασμού της προσοχής (Smokowski&Holland- Kopasz, 2005). Επιπρόσθετα, φαίνεται ότι τα άτομα που δρουν ως θύτες διακατέχονται από έντονο παρορμητισμό και ισχυρό αίσθημα καθώς και ανάγκη για κυριαρχία (Olweus, 2002a).

Ακόμα, παρατηρείται μία αντιπαράθεση απόψεων ως προς το γεγονός του επιπέδου αυτοεκτίμησης και αυτοπεποίθησης που διακρίνει τους νέους που δρουν ως θύτες. Ορισμένες αναφορές υποδεικνύουν ότι αριθμός δραστών φέρει ιδιαίζοντως χαμηλά επίπεδα αυτοεκτίμησης (O'Moore&Kirkaham, 2001 στο Smokowski&Holland- Kopasz, 2005; Rigby, 2008), ενώ άλλες υποστηρίζουν ότι οι δράστες διατηρούν, μάλλον, θετική άποψη για τον εαυτό τους (Olweus, 2009). Ωστόσο, καμία δεν απορρίπτει το γεγονός ύπαρξης αγχώδους συμπεριφοράς η οποία

κάποιες φορές συνδέεται με επίπεδα κατάθλιψης. Τέλος, η εκδήλωση συμπεριφορών εκφοβισμού από πλευράς θυτών, σχετίζεται με την έλλειψη ικανοτήτων επίλυσης προβλημάτων και αδυναμία ανταπόκρισης στις εκάστοτε δυσκολίες (Andreou, 2001).

- *Θύματα (Victims) Σχολικού Εκφοβισμού*

Στον αντίποδα της προηγούμενης κατηγορίας, τα άτομα τα οποία αποτελούν στόχο εκφοβισμού, χαρακτηρίζονται ως άτομα με χαμηλά επίπεδα αυτοεκτίμησης και αυτοπεποίθησης, ως εσωστρεφή και αγχώμενα, ενώ παράλληλα φαίνεται πως και οι ίδιοι προσλαμβάνουν την εικόνα τους ως χαμηλότερη του μέσου (Rigby, 2008).

Πρόκειται για άτομα τα οποία, τυπικά, στερούνται κάποιου κοινωνικού δικτύου, τουλάχιστον σε ότι αφορά το σχολικό πλαίσιο. Παράλληλα, το συναισθηματικό και κοινωνικό τους επίπεδο περιγράφεται ως ιδιαίτερα χαμηλό, όπως και το ακαδημαϊκό και οι, κατ' επέκταση, σχολικές τους επιδόσεις (Sullivan, K., Cleary, Sullivan, G, 2005). Ενώ, παρουσιάζεται υψηλή η πιθανότητα, να μη διατηρούν ούτε ένα στενό φίλο στο σχολείο (Olweus, 2009).

Συνήθως τα άτομα τα οποία θυματοποιούνται, δεν διατηρούν θετική άποψη για τη βία και δεν εκδηλώνουν επιθετική συμπεριφορά. Συχνά περιγράφονται ως παθητικά ή υποτακτικά θύματα (passive or submissive victim). Η συγκεκριμένη περιγραφή αντιστοιχεί σε εκδήλωση στάσεως υπαναχώρησης έναντι της εκάστοτε εκφοβιστικής συμπεριφοράς που αναπτύσσεται εναντίον τους, και σε μία υποβόσκουσα ευαλότητα και τρωτότητα η οποία εκπέμπεται στον ενδεχόμενο θύτη. Ταυτόχρονα, εντοπίζεται και η κατηγορία η οποία αναφέρεται στα ενεργητικά ή προκλητικά θύματα (proactive victim). Πρόκειται για μαθητές οι οποίοι χαρακτηρίζονται από ένα συνδυασμό επιθετικής και αγχώδους συμπεριφοράς, η εκδήλωση της οποίας, δύναται να θεωρηθεί ως πρόκληση από τον θύτη (Olweus, 2002a, Olweus, 2009).

- *Θύτες-Θύματα (Bully-Victims):*

Η συγκεκριμένη κατηγορία αναφέρεται στα άτομα εκείνα που δύναται να θυματοποιούνται από ισχυρότερους μαθητές και παράλληλα να εκφοβίζουν λιγότερο ισχυρούς, συγκριτικά με τους ίδιους, μαθητές. Σε αυτή την ενότητα συχνά εμπίπτουν και τα προκλητικά-θύματα (proactive victims). Τα άτομα αυτά φαίνεται να συγκεντρώνουν τα χαμηλότερα επίπεδα αυτοεκτίμησης, υψηλότερα επίπεδα άγχους και σημαντικές δυσκολίες ως προς την αντιμετώπιση αντίξοων καταστάσεων, συγκριτικά με τους θύτες και τα θύματα (Smokowski&Holland-Korasz, 2005).

- *Παρευρισκόμενοι ή Παρατηρητές (Bystanders)*

Εξίσου σημαντικό και, αρκετές φορές τροποποιητικό ρόλο, ως προς την εκδήλωση περιστατικών σχολικού εκφοβισμού διαδραματίζουν οι παρευρισκόμενοι.

Οι παρευρισκόμενοι ή παρατηρητές, συνήθως είναι αυτόπτες μάρτυρες των γεγονότων και, η υιοθετούμενη στάση καθώς και η αντίδραση τους, δύναται να επηρεάσει την έκβαση των περιστατικών αυτών, ακόμα και την συνέχιση ή παύση του εκφοβισμού. Οι παρατηρητές συνήθως αναλαμβάνουν έναν από τους ακόλουθους ρόλους, του βοηθού (assistant), εκείνου που παρέχει ενίσχυση - ανατροφοδότηση (reinforcer), του αμέτοχου (outsider), και του υπερασπιστή (defender).

Οι βοηθοί συνήθως συμμετέχουν στον εκφοβισμό ενεργά, ακολουθώντας την επίθεση που εκδηλώνει ο θύτης. Ακολούθως, τα άτομα που αναλαμβάνουν τον ρόλο του υπερασπιστή, ενισχύουν το άτομο που ασκεί εκφοβισμό, μέσω λεκτικών μηνυμάτων υπέρ του τελευταίου ή κατά του θύματος. Συνήθως, η πλειονότητα των παρατηρητών ανήκει στην κατηγορία εκείνων που παραμένουν αμέτοχοι, μη

λαμβάνοντας θέση υπέρ του θύτη ή του θύματος, παρόλο που παρακολουθούν και έχουν γνώση των σχετικών περιστατικών.

Τέλος, οι υπερασπιστές ανήκουν στα άτομα εκείνα τα οποία θα προασπίσουν τα δικαιώματα του θύματος λαμβάνοντας ενεργή θέση υπέρ του και, κατ' επέκταση εναντίον του ατόμου που ασκεί τον εκφοβισμό. Παρόλο που στην τελευταία υποκατηγορία, φαίνεται πως, αντιστοιχεί ένα σχετικά χαμηλό ποσοστό ατόμων, συγκριτικά με τις υπόλοιπες υποκατηγορίες, οι παρεμβάσεις τους είναι μείζονος σημασίας εφόσον οδηγούν στη παύση του περιστατικού και αρκετές φορές στην λήξη της υφιστάμενης θυματοποίησης (Sullivan, K., Cleary, Sullivan, G, 2005; Cowie&McGrawHill, 2008).

3.3.1: Δημογραφικά Χαρακτηριστικά & Σχολικός Εκφοβισμός

Η ηλικία, το φύλο και, ορισμένες φορές, η καταγωγή θεωρούνται παράγοντες πρόγνωσης του σχολικού εκφοβισμού και, κατ' αυτόν τον τρόπο διερευνώνται στην πλειονότητα των σχετικών μελετών.

Ο παράγοντας της ηλικίας φαίνεται πως διατηρεί μία αντιστρόφως ανάλογη σχέση με τη συχνότητα των περιστατικών του σχολικού εκφοβισμού. Τα εν λόγω γεγονότα δείχνουν να μειώνονται καθώς αυξάνεται η ηλικία των μαθητών. Τα υψηλότερα ποσοστά, συνήθως, εντοπίζονται στη μέση υποχρεωτική εκπαίδευση (τάξεις γυμνασίου) και τείνουν να μειώνονται κατά τη διάρκεια φοίτησης στην επόμενη βαθμίδα (τάξεις λυκείου) (Nansel et al, 2001; Espelage&Horne, 2008 στο Hong&Espelage, 2012; Rigby, 2003a, Sullivan, K., Cleary, Sullivan, G, 2005).

Ειδικότερα, η έντονη αύξηση των περιστατικών εκφοβισμού η οποία τοποθετείται παράλληλα με την είσοδο των μαθητών στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, φαίνεται πως σχετίζεται με την έντονη αίσθηση κυριαρχίας των νέων και, ακολούθως, με την ανάγκη τους για επιβολή και εδραίωση ενός σταθερού και

αποδεκτού ρόλου εντός της νεοσύστατης ομάδας των ομηλικών (Pellegrini&Long, 2002).

Σχετική έρευνα υποστηρίζει, ότι τα αγόρια μεγαλύτερης ηλικίας ήταν περισσότερο πιθανό να εμπλέκονται σε περιστατικά εκφοβισμού από ότι τα αγόρια μικρότερης και τα κορίτσια μεγαλύτερης ηλικίας (O'Connell, Pepler&Craig, 1999 στο, Hong&Espelage, 2012).

Η μείωση των συνολικών ποσοστών του εκφοβισμού, συνήθως, συνοδεύεται από την διαφοροποίηση των μορφών και των τύπων κατά τους οποίους ασκείται ο εκφοβισμός. Παρατηρείται μείωση στα ποσοστά της άμεσης, σωματικής επιθετικότητας και παράλληλη αύξηση στα ποσοστά του έμμεσου και λεκτικού σχολικού εκφοβισμού (Sullivan, K., Cleary, Sullivan, G, 2005; Rigby, 2003a).

Σε ότι αφορά στη διάσταση του φύλου εντοπίζεται διχογνωμία, και ορισμένοι μελετητές υποστηρίζουν ότι τα αγόρια εμπλέκονται συχνότερα και εντονότερα σε περιστατικά εκφοβισμού (Nansel et al, 2001; Olweus 2002a), ενώ άλλοι αξιώνουν ότι το φύλο δεν αποτελεί σημαντικό προγνωστικό παράγοντα, παρόλο που οι τρόποι έκθεσης των δύο φύλων, δείχνουν να διαφοροποιούνται (Rigby, 2003a). Φαίνεται πως τα κορίτσια, σε σύγκριση με τα αγόρια, εμπλέκονται σε χαμηλότερα ποσοστά στον άμεσο σωματικό εκφοβισμό (Sullivan, K., Cleary, Sullivan, G, 2005), παρόλο που πρόσφατες έρευνες υποστηρίζουν ότι ο σχεσιακός και έμμεσος εκφοβισμός δεν αποτελεί αποκλειστικό θηλυκό χαρακτηριστικό (Goldsteinetal 2008). Ωστόσο, τα κορίτσια πιθανά να εμπλέκονται συχνότερα στο φαινόμενο για λόγους επιβεβαίωσης και προσχώρησης ή αποδοχής από την παρέα, ενώ τα αγόρια για λόγους κυριαρχίας και επίδειξης δύναμης (Loyd, 1994 στο Sullivan, K., Cleary, Sullivan, G, 2005). Παράλληλα, τα γυναικείο φύλο μοιάζει να συνιστά παράγοντα κινδύνου ως προς την θυματοποίηση του, υπό τον έμφυλο εκφοβισμό (Pellegrini&Long, 2001; CowieandMcGrwhill, 2008).

Σε έρευνα ως προς τη βαρύτητα που αποδίδουν οι νέοι στο φαινόμενο του εκφοβισμού, φαίνεται πως μόνο τα κορίτσια αναγνώρισαν τις συνέπειες του σχεσιακού και μη άμεσου εκφοβισμού ως εξίσου σημαντικές με τις συνέπειες που επιφέρει η εκδήλωση του άμεσου εκφοβισμού. Ενώ οι μικρότεροι, ηλικιακά, μαθητές ως εκφοβισμό αναγνώρισαν μόνο τον άμεσο, σωματικό τύπο. Η αναγνώριση του έμμεσου τύπου ως μορφή εκφοβισμού, και η εκτίμηση των συνεπειών του γίνονταν ορατές όχι πριν την έναρξη της περιόδου της εφηβείας (Cowie&McGrwhill, 2008).

Τέλος, σε ότι αφορά την διαφορετικότητα, φαίνεται πως οι εξωτερικές αποκλίσεις των ατόμων δεν διαδραματίζουν σημαντικό αιτιολογικό παράγοντα σχολικού εκφοβισμού, αλλά παρουσιάζονται ως η αφορμή για την εμπλοκή των νέων σε περιστατικά όπου έχουν ήδη εδραιωθεί οι κατάλληλες συνθήκες εκδήλωσης, όπως η έλλειψη αυτοπεποίθησης, η ένδειξη τρωτότητας και η ασυμμετρία δύναμης (Olweus, 2002b).

3.4: Κοινωνικοί Παράγοντες

Ο εκφοβισμός αποτελεί ένα φαινόμενο το οποίο δύναται να επιφέρει σημαντικές συνέπειες στα εμπλεκόμενα άτομα, σε βραχυπρόθεσμο αλλά και σε μακροπρόθεσμο επίπεδο (Smith&Sharp, 1995).

Ωστόσο, η προσέγγιση του φαινομένου θα πρέπει να μην εστιάζει αποκλειστικά στα ατομικά χαρακτηριστικά. Ο εκφοβισμός συνιστά ένα πολυπαραγοντικό, δυναμικό φαινόμενο, το οποίο δεν μπορεί να ιδωθεί ξέχωρα από το ευρύτερο περιβάλλον εντός του οποίου εκδηλώνεται. Ούτε οι επιπτώσεις που το ίδιο το φαινόμενο επιφέρει στο περιβάλλον πλαίσιο μπορούν να αγνοηθούν.

Πρόκειται για ένα περίπλοκο φαινόμενο, απόρροια της σχέσης μεταξύ του ατόμου, της οικογένειας, της ομάδας των ομηλίκων, του εκάστοτε εκπαιδευτικού πλαισίου και της ευρύτερης κοινωνικής και πολιτισμικής κοινότητας στην οποία τα

άτομα αλληλεπιδρούν (Swearer&Espelage, 2004). Επιπρόσθετα, η δυναμική που χαρακτηρίζει τις ομάδες ενέχει εξαιρετική σημασία ως προς την επικράτηση του συγκεκριμένου φαινομένου ή την απόρριψη του (Rodkin, 2004), ενώ και η κοινωνική υποστήριξη φαίνεται πως διαδραματίζει ιδιαίζοντα ρόλο στην επικράτηση του φαινομένου (Malecki&Demaray, 2004). Η ομάδα συνιστά για τους νέους πρωταρχικό παράγοντα επιρροής. Κατ' επέκταση ο συνδυασμός της αντίληψης και της στάσης που διατηρούν οι ομάδες των ομηλικών ως προς τον εκφοβισμό, σε συνάρτηση με την ανάγκη των νέων προς αποδοχή και ένταξη, καθορίζουν, εν πολλοίς, την ύπαρξη και τη διάρκεια του φαινομένου. Ακολούθως, το επίπεδο της εκτίμησης που αποδίδει το ευρύτερο πλαίσιο στους εμπλεκόμενους στον εκφοβισμό και στις ενέργειες τους, δημιουργεί ακόμα ένα παράγοντα επιρροής ως προς την εκδήλωση και την επικράτηση του.

Επιπλέον, τα πρότυπα τα οποία αναπτύσσονται εντός της ομάδας, η εξασθένιση των αναστολών απέναντι στις επιθετικές συμπεριφορές που εκδηλώνονται και, το μειωμένο αίσθημα ατομικής ευθύνης, αποτελούν μηχανισμούς της ομάδας, η ύπαρξη των οποίων δύναται να ενισχύσει τον σχολικό εκφοβισμό (Olweus, 2009).

Τέλος, φαίνεται πως το κοινωνικό κεφάλαιο δημιουργεί μία αμφίδρομη αλληλεπιδρούσα σχέση με τον σχολικό εκφοβισμό. Τα άτομα τα οποία είναι μάρτυρες ή έχουν γνώση των εν λόγω περιστατικών παρουσιάζουν μειωμένη εμπιστοσύνη προς τους ανθρώπους και στο ευρύτερο πλαίσιο που τα περιβάλλει. Η αρνητική αυτή σχέση, μάλλον, εντείνεται καθώς τα περιστατικά αυτά παραμένουν ατιμώρητα. Η συγκεκριμένη αντίληψη, η οποία δείχνει να αφορά και τα άτομα που θυματοποιούνται, μοιάζει να διατηρείται και κατά τη διάρκεια της ενήλικης ζωής (Carvey, Jacob&Hazler, 2011).

3.5: Εκφοβισμός Μέσω Διαδικτύου (cyberbullying) – Εννοιολογική Προσέγγιση

Ο διαδικτυακός εκφοβισμός αποτελεί ένα σχετικά νέο φαινόμενο, του οποίου η ανάδυση ευνοήθηκε, κυρίως, λόγω της ευρείας ανάπτυξης των τεχνολογικών συστημάτων και των μέσων επικοινωνίας.

Ο εκφοβισμός μέσω διαδικτύου άρχισε να εφιστά την προσοχή στις αρχές της δεκαετίας του 2000. Η πρόσφατη ανάδειξη του σε αντικείμενο επιστημονικής διερεύνησης δεν επιτρέπει τον, μέχρι στιγμής, ομόφωνα αποδεκτό προσδιορισμό του, ως προς τα είδη αλλά και τις μορφές εκδήλωσης, τόσο μεταξύ των μελετητών όσο και μεταξύ των εμπλεκομένων (Nocentini et al, 2010; WunmiGrigg, 2010).

Για το Κέντρο Ελέγχου και Πρόληψης Νοσημάτων της Αμερικής (CDC), ο εκφοβισμός ο οποίος εκδηλώνεται μέσω της χρήσης της τεχνολογίας συνιστά ηλεκτρονικό εκφοβισμό (electronic bullying), και παρά το γεγονός ότι το πλαίσιο εντός του οποίου εκδηλώνεται διαφοροποιείται από αυτού του σχολείου, ο ορισμός του φαινομένου παραμένει ίδιος με εκείνον του «παραδοσιακού» σχολικού εκφοβισμού (Gladden, 2014). Οι Slonki&Smith (2008) περιγράφουν τον διαδικτυακό εκφοβισμό ως μία νέα μορφή επιθετικότητας, ή ως ένα νέο τύπο εκφοβισμού.

Παράλληλα, εντοπίζεται μία σύγχυση ως προς τον ηλικιακό προσδιορισμό του συγκεκριμένου φαινομένου βάσει του ισχυρισμού, ότι όταν η συγκεκριμένη συμπεριφορά εκδηλώνεται μεταξύ ενηλίκων, δεν αποτελεί διαδικτυακό εκφοβισμό αλλά παρενόχληση (harassment) ή καταδίωξη (stalking) μέσω διαδικτύου, συμπεριφορές οι οποίες επισύρουν ποινικές κυρώσεις για τους ενήλικους δράστες (Kowalski, Limber, Agatson, 2008).

Παρ' όλες τις διαφορετικές προσεγγίσεις που στοχεύουν στον καθορισμό του φαινομένου, εντοπίζεται ομοφωνία, ως προς την αποδοχή της ανισορροπίας της δύναμης και της σκοπίμως κακόβουλης πράξης, ως βασικές προϋποθέσεις οι οποίες στοιχειοθετούν εκφοβισμό.

Όπως ο σχολικός, έτσι και ο διαδικτυακός εκφοβισμός διακρίνεται σε έμμεσο και άμεσο εκφοβισμό. Ο άμεσος, δύναται να περιλαμβάνει αποστολή άμεσων κακόβουλων μηνυμάτων από τον θύτη προς το θύμα, ενώ στον έμμεσο ένα ηλεκτρονικό μήνυμα ή μία φωτογραφία να αναπαράγεται και να προωθείται πολλαπλώς, μεταξύ διαφορετικών παραληπτών (Kowalski, Limber, Agatson, 2008).

Ο παραλληλισμός ωστόσο των μορφών και των τύπων του σχολικού εκφοβισμού με εκείνους του διαδικτυακού, περικλείει δυσκολίες, αναλογιζόμενοι τα πολλαπλά διαφορετικά ηλεκτρονικά μέσα και τις διαφορετικές μορφές επικοινωνίας που αυτά υποστηρίζουν (Vandebosch&Cleemput, 2009).

Ο διαδικτυακός εκφοβισμός δύναται να εκδηλωθεί με διάφορους τρόπους, με αποστολή άμεσων μηνυμάτων, με εικόνες, φωτογραφίες και βίντεο μέσω ψηφιακής κάμερας κινητού τηλεφώνου, άμεσες κλήσεις μέσω κινητού τηλεφώνου, με μηνύματα ηλεκτρονικού ταχυδρομείου, μέσω δωματίων επικοινωνίας (chatrooms), με άμεσα γραπτά μηνύματα και μέσω ιστοσελίδων (Smith et al., 2006). Επιπρόσθετα, οι μέθοδοι που περιγράφονται ακολούθως, αποτελούν τις επικρατέστερες μορφές ηλεκτρονικού εκφοβισμού: αποστολή προσβλητικών μηνυμάτων (flaming), που αποβλέπουν στην έναρξη αψιμαχιών μεταξύ δράστη και θύματος, παρενόχληση (harassment), η οποία αναφέρεται στην επαναλαμβανόμενη αποστολή προσβλητικών μηνυμάτων, η υποτιμητική και ψευδής ανάρτηση στοιχείων (denigration), στη συγκεκριμένη μέθοδο περιλαμβάνεται και η δημοσιοποίηση στρεβλωμένου υλικού όπως η παραμόρφωση προσωπικών φωτογραφιών, πλαστοπροσωπία (impersonation), η εκδήλωση προσβλητικών ή μη αποδεκτών συμπεριφορών από τον δράστη υποδουμένο το θύμα, η δημοσιοποίηση προσωπικών πληροφοριών και στοιχείων, η απόκλιση από τη διαδικτυακή παρέα, η ηλεκτρονική παρακολούθηση (stalking) και, τέλος, το happy slapping, μέθοδος η οποία αναφέρεται στη

μαγνητοσκόπηση προσβλητικών ή βίαιων επιθέσεων και στην εν συνέχεια ηλεκτρονική διάχυση τους (Kowalski, Limber, Agatson, 2008).

Μορφές Διαδικτυακού Εκφοβισμού		
Εκφοβισμός Μέσω Διαδικτύου	Άμεσος Εκφοβισμός	Έμμεσος Εκφοβισμός
	Ζημιά-Βλάβη Προσωπικών Αντικειμένων (πχ: σκόπιμη αποστολή μολυσμένου από ιό αρχείο)	Δημοσιοποίηση προσωπικών πληροφοριών (πχ: κωδικοί πρόσβασης ηλεκτρονικού ταχυδρομείου)
	Λεκτικός (πχ: απειλές ή προσβολές μέσω διαδικτύου ή κινητού τηλεφώνου)	Πλαστοπροσωπία (πχ: εξαπάτηση τρίτου/ων προσποιούμενος άλλο πρόσωπο)
	Μη – Λεκτικός (πχ: αποστολή απειλητικών ή άσεμνων εικόνων και απεικονίσεων)	Διάδοση Φημών (μέσω τηλεφώνου, ηλεκτρονικού ταχυδρομείου ή δωματίων επικοινωνίας)
	Κοινωνικός (πχ: απόκλιση από την διαδικτυακή (online) παρέα)	Συμμετοχή σε δυσφημιστική δημοσκόπηση ιστοσελίδας. (Vandebosch & Cleemput, 2009)

Γίνεται εμφανές ότι όσο αυξάνονται τα διαθέσιμα μέσα και όσο μεγαλώνει η, εκ του σύνεγγυς, απόσταση τόσο αυξάνονται οι τρόποι και οι μέθοδοι εκφοβισμού.

3.5.1: Δημογραφικά Χαρακτηριστικά & Εκφοβισμός Μέσω Διαδικτύου

Οι ρόλοι τους οποίους αναλαμβάνουν τα άτομα που εμπλέκονται στον διαδικτυακό εκφοβισμό ακολουθούν την ίδια ροή με εκείνους στο φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού. Και σε αυτό το είδος εκφοβισμού τα άτομα εμπλέκονται είτε ως θύτες, είτε ως θύματα είτε ως παρατηρητές. Οι διαφοροποιήσεις οι οποίες χαρακτηρίζουν τους συγκεκριμένους ρόλους συγκριτικά με εκείνους στον σχολικό εκφοβισμό συνοψίζονται ως εξής:

Η απόσταση από την πρόσωπο με πρόσωπο επαφή και η ανωνυμία που παρέχουν, τα εν λόγω τεχνολογικά μέσα, προσφέρουν τη δυνατότητα εκδήλωσης εκφοβιστικών συμπεριφορών σε άτομα, τα οποία υπό διαφορετικές συνθήκες δεν θα είχαν τη δυνατότητα να ασκήσουν εκφοβισμό. Φαίνεται, πως αρκετοί από τους νέους οι οποίοι καταφεύγουν στην άσκηση διαδικτυακού εκφοβισμού, ταυτόχρονα

αποτελούν θύματα σχολικού εκφοβισμού και ότι, ο απρόσωπος χώρος του διαδικτύου αποτελεί για αυτούς τον χώρο επιβολής αντιποίνων και εκδίκησης (Slonje&Smith, 2008).

Βάσει της προηγούμενης συλλογιστικής, οι (Kowalski, Limber, Agatson, 2008) αξιώνουν, ότι τα κορίτσια υπερτερούν σημαντικά έναντι των αγοριών σε ότι αφορά την εμπλοκή τους στον διαδικτυακό εκφοβισμό και ιδιαίζόντως σε ότι αφορά στο ρόλο τους ως δράστες. Εφόσον, όπως έχει ήδη αναφερθεί το φύλο των κοριτσιών φαίνεται πως σχετίζεται σημαντικά με τον έμμεσο και τον σχεσιακό ή ψυχολογικό εκφοβισμό.

Παράλληλα, οι Smith et al. (2006), υποστηρίζουν ότι η θυματοποίηση των κοριτσιών μέσω του διαδικτυακού εκφοβισμού ενέχει ιδιαίτερα υψηλές πιθανότητες. Εν αντιθέσει, οι Vandebosch&Cleemput (2009), ισχυρίζονται ότι δεν υπάρχουν σημαντικά αποτελέσματα σε ότι αφορά τη διαφοροποίηση ως προς το φύλο.

Επιπρόσθετα, ο παράγοντας της ηλικίας και της χρήσης του διαδικτύου φαίνεται να σχετίζεται θετικά με την εμπλοκή στο συγκεκριμένο φαινόμενο. Σε σχετικές μελέτες φαίνεται πως όσο αυξανόταν η ηλικία των μαθητών και ο χρόνος παραμονής τους στο διαδίκτυο αναλόγως αυξανόταν και η εμπλοκή τους στον ηλεκτρονικό εκφοβισμό (Smith et al., 2008).

Αναφορικά με τους τρόπους και τα είδη του διαδικτυακού εκφοβισμού, ως οι περισσότερο διαδεδομένοι τρόποι εκφοβισμού παρουσιάζονται οι ακόλουθοι: απειλές ή προσβολές, παραπλάνηση και διάδοση αναληθών φημών μέσω κινητού τηλεφώνου ή διαδικτύου καθώς και, η παραβίαση του προσωπικού ηλεκτρονικού υπολογιστή και η ακόλουθη αλλαγή των κωδικών πρόσβασης. Ανεξαρτήτως της συχνότητας των τρόπων υπό τους οποίους τα άτομα τείνουν να θυματοποιούνται, εκείνοι οι οποίοι υποδεικνύονται ως ιδιαίτερα επίπονοι περιλαμβάνουν τη δημοσιοποίηση

προσωπικών πληροφοριών και δεδομένων είτε πρόκειται για αληθείς ή μη, πληροφορίες (Vandebosch&Cleemput,2009).

Επίσης η απόκλιση από τη διαδικτυακή παρέα συχνά προσλαμβάνεται ως κοινωνικός εξοστρακισμός από τους νέους, με δυσμενέστερες πολλές φορές συνέπειες από εκείνες που επιφέρει η άσκηση του σχεσιακού σχολικού εκφοβισμού (Kowalski, Limber, Agatson, 2008).

Τέλος, εκείνο που συνιστά τον ηλεκτρονικό εκφοβισμό ιδιαίτερα σημαντικό για τους εμπλεκόμενους και, κυρίως για τα άτομα που θυματοποιούνται είναι ο συνδυασμός της ανωνυμίας που δύναται να χαρακτηρίζει την εκάστοτε επίθεση σε συνάρτηση με την ατέρμονη, πολλές φορές, φύση του.

Ο διαδικτυακός εκφοβισμός δύναται και συνήθως είναι συνεχόμενος σε αντίθεση με τον σχολικό, του οποίου τα περιστατικά λαμβάνουν χώρα σε συγκεκριμένο πλαίσιο. Στο σχολικό εκφοβισμό, το θύμα, συνήθως, γνωρίζει ποιο πρόσωπο αποτελεί το θύτη και κατ'επέκταση από ποιους συμμαθητές να προστατευτεί (Pujazon –Zazin&Park, 2010). Σε σχετικές μελέτες, τα ποσοστά του διαδικτυακού εκφοβισμού φαίνεται να είναι υψηλότερα στα, εκτός σχολείου, πλαίσια (Smith et al. 2008; Smith et al, 2006).

3.6: Επιπολασμός & Δεδομένα

3.6.1: Σχολικός Εκφοβισμός (bullying)

Είναι πλέον ευρέως αποδεκτό ότι πρόκειται για ένα φαινόμενο το οποίο δεσπόζει σε όλα τα ιδρύματα (McDougall, 2010). Οι σχετικές μελέτες παρέχουν πλήθος στοιχείων ως προς τα ποσοστά της συμμετοχής των εμπλεκόμενων στο φαινόμενο, το είδος και τους ρόλους που υιοθετούν, καθώς και τις πιθανές συνέπειες που ο εκφοβισμός επιφέρει. Ωστόσο οι περισσότερες εξ αυτών εστιάζουν στο πλαίσιο της σχολικής εκπαίδευσης και ιδιαιτέρως στις βαθμίδες της υποχρεωτικής

εκπαίδευσης (δημοτικό & γυμνάσιο). Παρατηρείται σχετική διακύμανση στα αναφερόμενα ποσοστά επιπολασμού, η οποία ενδεχομένως να οφείλεται στην μεθοδολογία μέτρησης που η εκάστοτε μελέτη ακολουθεί. Ωστόσο, διακρίνεται συμφωνία τάσεων ως προς τα επιμέρους δεδομένα τα οποία στοιχειοθετούν τον σχολικό εκφοβισμό.

Στα διεθνή ερευνητικά δεδομένα, οι αναλογίες συνολικής εμπλοκής των μαθητών στα περιστατικά σχολικού εκφοβισμού αναφέρονται ως 1 προς 7 (Olweus, 2002a) και 1 προς 6 (Sullivan, K., Cleary, Sullivan, G., 2005) ενώ οι Nansel et al (2001) αναφέρουν συνολική εμπλοκή των μαθητών σε, κατά προσέγγιση, ποσοστό της τάξεως του 30%.

Αναλυτικότερα, σε διαχρονική μελέτη (Health Behaviour in Schoolage Children) του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας στις χώρες της Ευρώπης και της Βόρειας Αμερικής, η καταγραφή της θυματοποίησης των μαθητών, ηλικίας 11.13 και 15 ετών, για το ακαδημαϊκό έτος 1997/98, κυμαινόταν μεταξύ ποσοστών 29.9% για τα αγόρια και 28.4% για τα κορίτσια στη χώρα της Λιθουανίας και σε ποσοστό 6.3% και 5.1% στη Σουηδία, για τους μαθητές και τις μαθήτριες αντίστοιχα. Αναφορικά με τον επιπολασμό στην Ελλάδα, ποσοστό ίσο με 12.4% αντιστοιχεί στη συμμετοχή των μαθητών και 8.1% σε εκείνη των μαθητριών (Due et al, 2005).

Στην αντίστοιχη καταγραφή του ακαδημαϊκού έτους 2009/10, παρατηρείται μείωση στα ποσοστά θυματοποίησης των μαθητών. Ο υψηλότερος επιπολασμός εντοπίζεται και πάλι στη χώρα της Λιθουανίας, όπου το 32% των εντεκάχρονων μαθητών και το 27% των κοριτσιών παραδέχονται θυματοποίηση. Παράλληλα τα χαμηλότερα ποσοστά συγκεντρώνονται και πάλι στη χώρα της Σουηδίας, 4% για τα κορίτσια και 5% για τα αγόρια, καθώς και στις χώρες της Τσεχίας και της Αρμενίας. Τα ποσοστά της Ελλάδας αντιστοιχούν στο 7% για τις μαθήτριες και 8% για τους μαθητές.

Σε αντιδιαστολή με τη γενικότερη μείωση που παρατηρείται στην έκθεση των μαθητών στον σχολικό εκφοβισμό, παρατηρείται αύξηση του επιπολασμού στην άσκηση εκφοβισμού. Η Ρουμανία συγκεντρώνει τα υψηλότερα ποσοστά, 17% κορίτσια 26% αγόρια, ενώ η Σουηδία εξακολουθεί να κατέχει τα χαμηλότερα ποσοστά (1% και 2% για τα κορίτσια και τα αγόρια αντίστοιχα). Τέλος, και στην Ελλάδα εντοπίζεται σχετική αύξηση. Το 4% των κοριτσιών και το 13% των αγοριών, αναγνωρίζουν τους εαυτούς τους, ως θύτες (Curie et al, 2012).

Η φθίνουσα, διαχρονικά, τάση των ποσοστών εμπλοκής είναι εμφανής, όπως και η διακύμανση μεταξύ των κρατών. Ωστόσο, σε αρκετές χώρες τα συγκεκριμένα ποσοστά εξακολουθούν να παραμένουν υψηλά. Τέλος, η συμμετοχή των αγοριών, ανεξαρτήτως ρόλου θύτη ή θύματος, εντοπίζεται διαχρονικά σε υψηλότερα επίπεδα, συγκριτικά με εκείνη των κοριτσιών.

Επιπρόσθετα σε μελέτη σχετικά με τους μηχανισμούς ανταπόκρισης των μαθητών στη θυματοποίηση που υφίσταντο, μεταξύ σχολείων σε αστικές και ημι-αστικές περιοχές δεν εντοπίστηκε διαφορά ως προς τα ποσοστά και τους τύπους θυματοποίησης, με εξέχοντα το λεκτικό τύπο. Ωστόσο, άξιο αναφοράς είναι το γεγονός ότι, σε περιπτώσεις θυματοποίησης οι μαθητές στις αστικές περιοχές ήταν περισσότερο πιθανό να αναζητήσουν υποστήριξη από τα διαθέσιμα κοινωνικά δίκτυα, από ότι οι μαθητές στην ημί-αστική περιοχή (Bellmore, Chen, Rischall, 2013).

- *Επιπτώσεις στην Υγεία*

Η συμμετοχή των μαθητών στο σχολικό εκφοβισμό, έχει συνδεθεί με ποικίλες συνέπειες και επιπτώσεις σε διάφορους τομείς της ζωής των εμπλεκόμενων, ακόμα και κατά τη διάρκεια της ενήλικης ζωής τους. Τόσο σε ότι αφορά τον τομέα τη υγείας όσο και στις διάφορες εκφάνσεις τις κοινωνικής ζωής.

Υπό την σκοπιά της δημόσιας υγείας, ο σχολικός εκφοβισμός προσλαμβάνεται ως ένα καίριο ζήτημα (Srabstein&Leventhal, 2010), επιτακτικής σημασίας, εφόσον επηρεάζει άμεσα την υγεία των νέων καθώς και την ευημερία στο σύνολο της ζωής τους (Vessey, DiFazio, Strout, 2013).

Αναλυτικότερα, στα διάφορα είδη μελετών οι οποίες εξετάζουν τις συνέπειες του σχολικού εκφοβισμού, παρατηρείται αμφίδρομη σύνδεση πρωτίστως μεταξύ της θυματοποίησης και των διάφορων πτυχών της υγείας και δευτερευόντως μεταξύ της άσκησης. Σε ότι αφορά στον ψυχολογικό τομέα η έλλειψη αυτοπεποίθησης, η χαμηλή αυτοεκτίμηση, το χρόνια άγχος, η ανασφάλεια και συμπτώματα κλινικής κατάθλιψης φαίνεται πως είναι ανάλογα της συχνότητας της θυματοποίησης, καθώς και η σχέση που παρατηρείται με τον αυτοκτονικό ιδεασμό. Παράλληλα, η κατάθλιψη, η ανεπαρκής κοινωνική προσαρμογή, η οποία συνήθως εκφράζεται με αναποτελεσματική σύναψη κοινωνικών και διαπροσωπικών σχέσεων, δείχνει να χαρακτηρίζει τα άτομα που έχουν υποστεί εκφοβισμό και κατά τη διάρκεια της ενήλικης ζωής τους.

Επιπρόσθετα, στις άμεσες συνέπειες που φαίνεται να σχετίζονται σημαντικά με τον ρόλο του θύματος και του θύτη/θύματος, ανιχνεύονται συμπτώματα «κακής υγείας» (ill health), όπως κοιλιακό άλγος, έμετος, πονοκέφαλος, ανορεξία, βουλιμία, συμπτώματα γρίπης, ζάλη, επιρρέπεια στις λοιμώξεις και στους τραυματισμούς.

Σε αντίθεση με τα άτομα που εμπλέκονται ως θύματα ή θύτες/θύματα στα περιστατικά του σχολικού εκφοβισμού, οι επιπτώσεις οι οποίες σχετίζονται με την

άσκηση εκφράζονται κυρίως, τόσο σε βραχυπρόθεσμο όσο και σε μακροπρόθεσμο επίπεδο, με αντικοινωνική, παραβατική και κατ' επέκταση παράνομη συμπεριφορά, καθώς και με την αναπαραγωγή της βίας. Αναφορικά με την υγεία, ανιχνεύονται υψηλά επίπεδα κατάθλιψης και αυτοκτονικού ιδεασμού. Ακόμα, οφείλει να αναφερθεί ότι, ανεξαρτήτως είδους μελέτης, η ισχύς των αποτελεσμάτων εντοπίζεται σε μέτρια επίπεδα, εφόσον η αύξηση της συχνότητας της εμπλοκής των ατόμων στον εκφοβισμό παρουσιάζει, ως επί το πλείστον, κύρτωση (Rigby, 2003b; Rigby, 2008; Wit, Hirasings, 2009; Olweus, 2009).

Συγχρονική έρευνα στην Ιταλία, υποστηρίζει την ύπαρξη σχέσης μεταξύ των διάφορων τύπων του σχολικού εκφοβισμού και της χρήσης νόμιμων ουσιών (αλκοόλ – καπνός) των εφήβων μαθητών. Ειδικότερα, σε φθίνουσα κατάταξη οι θύτες, οι θύτες/θύματα και τα θύματα είχαν αυξημένο κίνδυνο κατανάλωσης καπνού και αλκοόλ, συγκριτικά με τους μη εμπλεκόμενους, σε περιστατικά εκφοβισμού, συμμαθητές τους. Πιθανώς, η αυξημένη πιθανότητα χρήσης καπνού και οινοπνευματωδών ποτών, πρωτίστως από τους θύτες, να οφείλεται στην επιδίωξη κοινωνικής επιβολής και επίδειξης ενός συγκεκριμένου μοτίβου συμπεριφοράς εντός της ευρύτερης ομάδας των εφήβων (Vieno, Gini, Santinello, 2010).

Παράλληλα η εμπλοκή σε διακινδυνευμένες συμπεριφορές υγείας (αλκοόλ, κάπνισμα, επικίνδυνη σεξουαλική συμπεριφορά) φαίνεται να συνάγει υψηλότερο σχετικό κίνδυνο ως προς τη συχνότητα θυματοποίησης (Turagabeci, Nakamura, Takano, 2008).

Επίσης, η απόκλιση του Δείκτη Μάζας Σώματος δείχνει πως αποτελεί παράγοντα κινδύνου για τους έφηβους μαθητές ως προς το να υποστούν εκφοβισμό. Ειδικότερα, οι λιποβαρείς έφηβοι φαίνεται να έχουν αυξημένες πιθανότητες άμεσης σωματικής θυματοποίησης κατά 87% (O.R=1.87) συγκριτικά με τους συμμαθητές που διατηρούν φυσιολογικό βάρος, ενώ τα υπέρβαρα αγόρια και τα παχύσαρκα

κορίτσια συγκέντρωναν αυξημένες πιθανότητες ως προς τις λεκτικές επιθέσεις. Οι λιποβαρείς μαθήτριες φαίνεται πως ήταν περισσότερο επιρρεπείς ως προς τις επιθέσεις σχεσιακού τύπου. Εν αντιθέσει με τη θυματοποίηση υπό τις διάφορες μορφές του σχολικού εκφοβισμού, ο ΔΜΣ δεν βρέθηκε να σχετίζεται με την εκδήλωση συμπεριφορών διαδικτυακού εκφοβισμού (Wang, Iannotti, Luk, 2010).

Σε ότι αφορά στις συνέπειες που δύναται να επιφέρει στην ενήλικη ζωή η εμπλοκή στον σχολικό εκφοβισμό, τα δεδομένα προοπτικής μελέτης υποστηρίζουν ότι η θυματοποίηση κατά την σχολική ηλικία, ανεξαρτήτως της συχνότητας υπό την οποία υφίστατο, σχετίζεται με υψηλά επίπεδα ψυχολογικής δυσφορίας (psychological distress) στην ηλικία των 23 και των 50 ετών καθώς και με αυξημένο κίνδυνο εκδήλωσης κατάθλιψης και αγχωδών διαταραχών (Takizawa, Maughan, Arseneault, 2014). Επιπλέον, αξιόνεται ότι τα άτομα τα οποία κατά τα σχολικά έτη είχαν αναλάβει το ρόλο του θύτη/θύματος, παρουσίαζαν κατά 5 φορές περισσότερες πιθανότητες εκδήλωσης ψυχιατρικής διαταραχής κατά την περίοδο των 18 έως 23 ετών (Sourander et al, 2007).

Τέλος, σε αντίστοιχη διερεύνηση υποστηρίζεται ότι ενήλικες που είχαν υποστεί εκφοβισμό ως ανήλικοι, ανέφεραν τυπικά συμπτώματα χαρακτηριστικά μετα τραυματικών αντιδράσεων (Carlisle&Rofes, 2007).

- *Κοινωνικές Επιπτώσεις*

Παράλληλα, εκτός των επιπτώσεων στην υγεία, φαίνεται πως για τα άτομα τα οποία είχαν θυματοποιηθεί κατά την σχολική περίοδο ο τομέας της επαγγελματικής και της κοινωνικής ζωής εμφάνιζε χαμηλότερους δείκτες σε διάφορους τομείς συγκριτικά με τους μη εμπλεκόμενους. Εφόσον, απασχολούνταν σε χαμηλότερα αμειβόμενες εργασίες, ή αντιμετώπιζαν μεγαλύτερες πιθανότητες ανεργίας, ενώ, φαίνεται να διατηρούσαν χαμηλότερης συχνότητας κοινωνικές επαφές, και

αυξημένες πιθανότητες να διαβιούν χωρίς σύντροφο στην ηλικία των 50 ετών. Εξίσου σημαντικό θεωρείται το γεγονός ότι το επίπεδο ικανοποίησης που απέδιδαν στην μέχρι στιγμή ζωής τους και εκείνο που ανέμεναν για το υπόλοιπο αυτής, παρουσίαζε χαμηλότερα επίπεδα (Takizawa, Maughan, Arseneault, 2014).

Μεταξύ άλλων, η άσκηση σχολικού εκφοβισμού υποστηρίζεται ότι αποτελεί σημαντικό προγνωστικό παράγοντα εκδήλωσης βίας στη μετέπειτα ζωή (OR =2.4), με την παραβατικότητα των νέων, και την διάπραξη αδικημάτων σε χρονικό ορίζοντα 6 ετών. Παράλληλα, υποστηρίζεται ότι όσο μικρότερη η ηλικία εκδήλωσης εκφοβιστικών συμπεριφορών, τόσο αυξάνονται οι πιθανότητες μετέπειτα εκδήλωσης βίαιων συμπεριφορών. Εν αντιθέσει, η πιθανότητα εκδήλωσης βίαιων συμπεριφορών για τα άτομα που υπόκεινται σε εκφοβισμό εμφανίζεται περιορισμένη (OR=1.42) (Ttofi, Farrington, Losel, 2012).

Παράλληλα η εισοδηματική ανισότητα φαίνεται να σχετίζεται με την εμπλοκή στο σχολικό εκφοβισμό ανεξαρτήτως ρόλου, ενώ εντοπίζεται μία τριγωνική σχέση μεταξύ της ανισότητας του εισοδήματος του παράγοντα της ανθρωποκτονίας και της συσχέτισης με την θυματοποίηση (Elgar et al., 2012)

Τέλος, σε ότι αφορά τις κοινωνικές επιπτώσεις της σχολικής θυματοποίησης, σε αναδρομική μελέτη με προπτυχιακούς φοιτητές, παρατηρήθηκε ότι οι φοιτητές εκείνοι οι οποίοι αυτοπροσδιορίστηκαν ως θύματα, ανέφεραν χαμηλότερα επίπεδα ικανοποίησης και εμπιστοσύνης σε ότι αφορούσε στις φιλικές τους σχέσεις (Jantzer, Hoover, Narloch, 2006).

3.6.2: Εκφοβισμός μέσω Διαδικτύου (cyberbullying)

Βάσει των παραπάνω γίνεται αντιληπτό ότι ο σχολικός εκφοβισμός και οι συμπεριφορές που τον χαρακτηρίζουν δημιουργούν ένα, σχετικά σταθερό μοτίβο,

τόσο αναφορικά με τη συχνότητα που εμφανίζει, στη διάρκεια του χρόνου, όσο και με τις συμπεριφορές και τους ρόλους οι οποίοι εκφράζουν το φαινόμενο.

Αν και νεότερο, το μοτίβο του ηλεκτρονικού εκφοβισμού φαίνεται να ομοιάζει με εκείνο του σχολικού εκφοβισμού ενώ για πολλούς μελετητές θεωρείται πως αποτελεί προέκταση του παραδοσιακού εκφοβισμού.

Σχετική έρευνα υποστηρίζει ότι η σύνδεση μεταξύ του σχολικού και του διαδικτυακού εκφοβισμού συνιστούν σχέσεις αμφίδρομες, όπου η άσκηση αλληλεπιδρά με τη θυματοποίηση σε ότι αφορά τον σχολικό εκφοβισμό. Ακολούθως, η θυματοποίηση υπό μορφή παραδοσιακού εκφοβισμού αποτελεί παράγοντα πρόβλεψης και ενίσχυσης της διαδικτυακής θυματοποίησης. Ανάλογη σχέση παρουσιάζουν και οι εκφοβιστικές συμπεριφορές. Ωστόσο, φαίνεται πως η σταθερότητα που χαρακτηρίζει την παραδοσιακή θυματοποίηση είναι ισχυρότερη από εκείνη της διαδικτυακής (Jose et al., 2011). Παλαιότερη προοπτική μελέτη αναδεικνύει την ύπαρξη διαχρονικότητας στους ρόλους των θυτών και των θυμάτων ανάμεσα στην ηλικία των 8 και στην ηλικία των 16 ετών, και ισχυρή σύνδεση μεταξύ των ρόλων αυτών και παραπομπών σε ψυχικές και κοινωνικές υπηρεσίες (Sourander et al 2000).

Σε διερεύνηση της έκθεσης εφηβικού πληθυσμού της Σουηδίας, ηλικίας 13 έως 16 ετών, σε διαδικτυακό και σχολικό εκφοβισμό φαίνεται πως τα δύο αυτά είδη συνυπήρχαν σε υψηλότερα ποσοστά, από ότι η εμπλοκή των εφήβων αποκλειστικά σε συμπεριφορές παραδοσιακού ή ηλεκτρονικού εκφοβισμού. Συγκεκριμένα, το 15.1% των μαθητών παραδέχτηκε ότι υφίστατο σχολικό εκφοβισμό, το 17.2% διαδικτυακό και το 19.6% ανέφερε ότι υπόκειτο παράλληλα και στα δύο είδη. Ταυτόχρονα, οι εμπλεκόμενοι ανέφεραν ότι υπέφεραν από ψυχοσωματικά συμπτώματα και συμπτώματα κατάθλιψης. Η πιθανότητα εμφάνισης των συμπτωμάτων φαίνεται πως αυξάνεται με την έκθεση και στα δύο είδη του

εκφοβισμού, ωστόσο οι συνέπειες για τη ψυχική υγεία των εφήβων ήταν περεταίρω αρνητικές όταν οι δύο τύποι συνυπήρχαν (Landstedt&Perrson, 2014).

Ποιο από τα δύο είδη εκφοβισμού, προκαλεί τις δυσμενέστερες συνέπειες για τους συμμετέχοντες παραμένει αμφιλεγόμενο. Από τη μία υποστηρίζεται η άποψη ότι ο διαδικτυακός εκφοβισμός αποτελεί μία πιο μοχθηρή μορφή εκφοβισμού, η οποία λόγω της ανωνυμίας και της ποικιλίας των τρόπων υπό τους οποίους εκδηλώνεται δημιουργεί ανυπέβλητες ψυχικές δυσκολίες (Kowlski, Limber, Agatson, 2008) ενώ για άλλους, ο συναισθηματικός αντίκτυπος που επιφέρει η θυματοποίηση σε πραγματικό χρόνο και υπό την θέα παρατηρητών, προσλαμβάνεται ως περισσότερο επίπονο γεγονός, παροντικά αλλά και μακροχρόνια (Corby et al, 2014). Προφανώς η υποκειμενική βαρύτητα που αποδίδει ο εκάστοτε εμπλεκόμενος σε κάθε είδους περιστατικό, και οι μετέπειτα συνέπειες που βιώνει, να αποτελεί τον περισσότερο αξιόπιστο κανόνα μέτρησης.

- *Σχολικός Εκφοβισμός και Ελληνική Πραγματικότητα*

Αναφορικά με τον σχολικό εκφοβισμό στην Ελλάδα, τα διαθέσιμα, δεδομένα εμφανίζονται περιορισμένα. Σε ότι αφορά τον επιπολασμό, στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση σε δημοτικά σχολεία της Αττικής, σε μαθητές ηλικίας 8 έως 12 ετών, φαίνεται πως 14.7% και 6.25 % των μαθητών, αυτοπροσδιορίστηκαν ως θύματα και θύτες αντίστοιχα. Παράλληλα, το 4,8% παραδέχτηκε πως ανήκε στην κατηγορία του θύτη/θύματος. Και στη συγκεκριμένη μελέτη η λεκτική μορφή του εκφοβισμού περιγράφεται από τα θύματα ως η κυρίαρχη, ενώ όσο αυξάνεται η ηλικία του δείγματος ταυτόχρονα αυξάνονται και οι έμμεσοι τύποι εκφοβισμού (Pateraki&Houndoumadi, 2001).

Σε ανάλογη καταγραφή στον Ελλαδικό χώρο (ευρύτερη περιοχή Θεσ/νίκης) ως προς τον επιπολασμό του σχολικού εκφοβισμού στα ιδρύματα πρωτοβάθμιας και

δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, ποσοστό 8.2% και 5.8% των μαθητών προσδιορίστηκαν ως θύματα και θύτες, ενώ 1.1% ως θύτες/θύματα, ευρήματα, τα οποία αντιστοιχούν σε ανάλογα ευρήματα στις χώρες της Μ. Βρετανίας, της Ισπανίας και της Ιταλίας. Στην εν λόγω μελέτη, εντοπίστηκε σημαντική διαφοροποίηση ως προς το φύλο σε ότι αφορά τη θυματοποίηση μέσω σχεσιακού εκφοβισμού ως προς τα κορίτσια και του άμεσου φυσικού εκφοβισμού ως προς τα αγόρια (Sarouna, 2008).

Επιπρόσθετα στοιχεία ως προς τα δεδομένα της ελληνικής πραγματικότητας, αναδεικνύει καταγραφή του έτους 2007-2008, στη β. Ελλάδα, σε μαθητές ηλικίας 16 έως 18 ετών. Υποστηρίζεται ότι, ποσοστό 1.4% δέχεται εκφοβισμό σε εβδομαδιαία βάση και 2.7% ασκεί, ενώ σε χαμηλότερη συχνότητα 10.4% των μαθητών παραδέχεται θυματοποίηση και 16.5% άσκηση εκφοβισμού. Σε περαιτέρω ανάλυση, φάνηκε πως οι εμπλεκόμενοι στον εκφοβισμό είχαν αυξημένες πιθανότητες να υποφέρουν από σωματικά συμπτώματα (οσφυαλγία, ζάλη, κόπωση) καθώς και ψυχιατρικά συμπτώματα. Μεγαλύτερες πιθανότητες φαίνεται πως διατηρούσαν οι μαθητές οι οποίοι αναγνωρίστηκαν ως θύματα και θύτες/θύματα (Politis et al, 2014).

Επιπλέον, ανάλογη μελέτη υποστηρίζει ότι η μικρότερη ηλικία κατά την οποία εκδηλώνεται τόσο η θυματοποίηση όσο και η άσκηση του εκφοβισμού αποτελεί αυξημένο παράγοντα κινδύνου ως προς την εμφάνιση ψυχιατρικής νοσηρότητας (Magklara et al, 2012). Περαιτέρω, η θυματοποίηση, και ιδιαίζόντως η αυξημένη συχνότητα της βρέθηκε να σχετίζεται άμεσα με τον αυτοκτονικό ιδεασμό τόσο των μαθητών, όσο και των μαθητριών, ηλικίας 16 έως 18 ετών (Skaripnakis et al, 2011).

Ολοκληρώνοντας, τα εν γνώσει μας στοιχεία αναφορικά με την εκδήλωση συμπεριφορών διαδικτυακού εκφοβισμού, παραμένουν ιδιαίτερα μειωμένα. Σε συγχρονική έρευνα των Floros et al., (2013) σε 2017 μαθητές λυκείων της Κω, το

35.9% των μαθητριών και το 21.1% των μαθητών καταγράφονται ως θύματα διαδικτυακού εκφοβισμού και το 8.4% και 20.4%, αντίστοιχα ως θύτες, ενώ, παρατηρήθηκε αύξηση στα αναφερόμενα περιστατικά εντός δύο ετών. Τέλος, σε έρευνα για τις μορφές ηλεκτρονικού εγκλήματος στην Ελλάδα, μεταξύ του έτους 2007 έως 2010, 150 καταγεγραμμένα περιστατικά αφορούσαν τον διαδικτυακό εκφοβισμό (Vlachos, et al., 2010).

3.7: Σχολικός Εκφοβισμός, Διαδικτυακός Εκφοβισμός & Νέοι Ενήλικες

Αν και περιορισμένα, ορισμένα ερευνητικά δεδομένα αναδεικνύουν τη συνέχεια και τη συστηματικότητα που ενδέχεται να λαμβάνει ο σχολικός εκφοβισμός, κατά μήκος των διάφορων βαθμίδων εκπαίδευσης, ξεκινώντας από την υποχρεωτική και καταλήγοντας στην τριτοβάθμια εκπαίδευση.

Οι Chapell et al. (2004), ισχυρίζονται ότι ο εκφοβισμός αποτελεί επικρατών φαινόμενο και στη τριτοβάθμια εκπαίδευση, τόσο μεταξύ των προπτυχιακών φοιτητών όσο και μεταξύ των καθηγητών και των φοιτητών. Ειδικότερα 60% των φοιτητών αναφέρει ότι έχει γνώση περιστατικών εκφοβισμού μεταξύ των φοιτητών και ποσοστό 44% ότι έχει αντιληφθεί εκφοβιστικές συμπεριφορές από τους καθηγητές προς τους φοιτητές.

Σε μεταγενέστερη μελέτη, το προφανές γεγονός της μείωσης της συχνότητας των περιστατικών εκφοβισμού, διαχρονικά, όσο αυξάνονται οι βαθμίδες της εκπαίδευσης, δεν αναιρεί την ύπαρξη του φαινομένου σε προπτυχιακούς φοιτητές της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Όπου εντοπίζονται ποσοστά λιγότερο συχνής θυματοποίησης 19.3% και περιστασιακής 2.5%, και ποσοστά άσκησης 14.3% και 5.0% αντίστοιχα (Chapel et al., 2006).

Ανάλογα αποτελέσματα απαντώνται και στην μελέτη των Adams&Lawrence (2011), οι οποίοι αξιώνουν ότι η θυματοποίηση αποτελεί ένα μοτίβο το οποίο

συνεχίζεται και στο πανεπιστήμιο για τους φοιτητές που υφίσταντο θυματοποίηση στο σχολείο (γυμνάσιο & λύκειο). Ως κυριότερες συνέπειες εμφανίζεται το αίσθημα μοναξιάς και η απομόνωση των φοιτητών καθώς και, η δυσχέρεια που αντιμετωπίζουν στη σύναψη φιλικών σχέσεων.

Επιπρόσθετα, σύμφωνα με τους Hakojarvi, Salminen&Suhonen (2012), ο εκφοβισμός που υπέστησαν φοιτητές επαγγελματιών υγείας κατά τη διάρκεια της κλινικής τους άσκησης, επέφερε αρνητικά αποτελέσματα στην εκπαιδευτική διαδικασία και στην ενεργή συμμετοχή τους στην επαγγελματική εμπειρία δεδομένου της μείωσης των εκπαιδευτικών κινήτρων. Παράλληλα παραδέχτηκαν την εκδήλωση ψυχολογικών και σωματικών συμπτωμάτων. Στη συγκεκριμένη μελέτη, ο τύπος του εκφοβισμού αφορούσε λεκτικές και ψυχολογικές επιθέσεις.

Τέλος, σε αναδρομική μελέτη στις χώρες τις Ισπανίας, Γερμανίας και Μ. Βρετανίας, εντοπίστηκε μία ευρύτερη σύνδεση με τη θυματοποίηση κατά τα σχολικά έτη, την τριτοβάθμια εκπαίδευση και τον χώρο εργασίας. Σύνδεση η οποία πιθανά να υποδηλώνει ότι η θυματοποίηση στο σχολείο επιδρά αρνητικά στο προσλαμβανόμενο επίπεδο αυτοεκτίμησης του ατόμου, το οποίο και το χαρακτηρίζει στις εκφάνσεις της ενήλικης ζωής του (Schafer et al, 2004).

Αναφορικά με την συμμετοχή των νέων στο φαινόμενο του διαδικτυακού εκφοβισμού, οι ερευνητικές μελέτες εντοπίζονται ιδιαίτερα περιορισμένες, συγκριτικά με εκείνες του σχολικού εκφοβισμού. Ωστόσο, οι ήδη υπάρχουσες υποστηρίζουν ότι σεβαστή αναλογία εμπλέκεται στη νέα αυτή μορφή του εκφοβισμού, ενώ παράλληλα ο διαδικτυακός εκφοβισμός φαίνεται πως συνδέεται με εκείνο του παραδοσιακού.

Ειδικότερα, σε σχετική έρευνα ως προς την εμπλοκή προπτυχιακών φοιτητών (n= 439) σε συμπεριφορές διαδικτυακού εκφοβισμού, φαίνεται πως 21.9% των φοιτητών ανέφεραν ότι εκφοβίστηκαν μέσω διαδικτύου και 8.6% ότι άσκησαν

εκφοβισμό. Οι τρόποι οι οποίοι συγκέντρωσαν την υψηλότερη συχνότητα εκφοβισμού, παρατίθενται σε φθίνουσα διάταξη: απειλητικά μηνύματα σε ιστότοπους κοινωνικής δικτύωσης, παρενόχληση ή απειλές μέσω μηνυμάτων, μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου καθώς και μέσω δωματίων συνομιλίας. Τελευταίο στη σειρά κατάταξης εμφανίζεται η ανάρτηση υλικού. Επιπλέον, παρατηρήθηκε αλληλοεπικάλυψη μεταξύ των ατόμων τα οποία παραδέχτηκαν εμπλοκή και στα δύο είδη του εκφοβισμού. Παρότι η εμπλοκή στο σχολικό εκφοβισμό φαίνεται να διαφοροποιείται ως προς το φύλο, με τους φοιτητές να εμπλέκονται συχνότερα στον άμεσο εκφοβισμό, δεν παρατηρήθηκε ανάλογη διαφοροποίηση ως προς το διαδικτυακό εκφοβισμό (MacDonald&Roberts-Pittman, 2010).

Ακόμα, σε ανάλογη μελέτη, το 35% εκ του συνόλου (19%) των φοιτητών που ανέφεραν διαδικτυακή θυματοποίηση παραδέχτηκε ότι είχαν υποστεί ανάλογη συμπεριφορά κατά τη διάρκεια του λυκείου (Zalaquet&Chatters, 2014). Σε αντίστοιχη μελέτη, όπου το 11% προπτυχιακών φοιτητών ανέφερε έκθεση στο διαδικτυακό εκφοβισμό, υπέδειξε τα ακόλουθα, ως τα συχνότερα ηλεκτρονικά μέσα υπό τα οποία ενεπλάκη στον εκφοβισμό: Facebook (64.0%), κινητά τηλέφωνα (43.0%) και άμεσα μηνύματα (43.0%) (Walker, Sockman, Koehn, 2011).

Επιπρόσθετα, σε συνέπεια με τα χαρακτηριστικά των ατόμων που υφίστανται στο σχολικό εκφοβισμό, τα θύματα του ηλεκτρονικού, φαίνεται πως στερούνται ισχυρού κοινωνικού δικτύου και υποστήριξης. Στη συγκεκριμένη μελέτη απαντάται ο υψηλότερος επιπολασμός της εμπλοκής των φοιτητών στη συγκεκριμένη εκφοβιστική μορφή, όπου 22.5% παραδέχεται άσκηση και 55.3% θυματοποίηση (Dilmac, 2009).

Παρότι τα ποσοστά εμπλοκής των φοιτητών στον εκφοβισμό μέσω διαδικτύου, εμφανίζονται χαμηλότερα συγκριτικά με εκείνα στον σχολικό

εκφοβισμό, οι αρνητικές συνέπειες που υφίστανται τα άτομα δείχνουν να είναι εξίσου σημαντικές.

Σε σχετική έρευνα, οι φοιτητές οι οποίοι αναγνωρίστηκαν ως θύματα (8.6%), βρέθηκε να έχουν αυξημένα επίπεδα κατάθλιψης, άγχους, φοβικού άγχους καθώς και συγκεκριμένα παρανοϊκά συμπτώματα. Επίσης εντοπίστηκε σημαντική διαφορά ως προς τις απόπειρες αυτοκτονίας, συγκριτικά με την ομάδα ελέγχου (matched control) (Schenk&Fremouw, 2012).

Επιπλέον, υποστηρίζεται η ύπαρξη μετριοπαθούς, ωστόσο στατιστικά σημαντικής σχέσης μεταξύ χαμηλού επιπέδου αυτοεκτίμησης και εμπειριών διαδικτυακού εκφοβισμού, είτε από την πλευρά του θύματος, είτε από εκείνη του θύτη (Patchin&Hinduja, 2010). Τέλος, αξίζει να αναφερθεί ότι ο αυξημένος αριθμός «φίλων» στο facebook και η θυματοποίηση υπό μορφή «παραδοσιακού» εκφοβισμού ιδώνονται ως παράγοντες κινδύνου θυματοποίησης μέσω διαδικτύου (Dredge, Gleeson, Garcia, 2014).

Εν κατακλείδι, ο εκφοβισμός, υπό τις διάφορες μορφές ή τα μέσα, διά τα οποία, εκδηλώνεται, αποτελεί ένα πολυπαραγοντικό επιθετικό φαινόμενο το οποίο αναπτύσσεται, ευνοείται και αναπαράγεται, μεταξύ άλλων, σε όλα τα πλαίσια της εκπαιδευτικής βαθμίδας. Οι συνέπειες που επιφέρει, τόσο για τους άμεσα εμπλεκόμενους, όσο και για το ευρύτερο περιβάλλον, το οποίο πλαισιώνει αυτού του είδους τις συμπεριφορές, δεν μπορούν να αμεληθούν ή να παραβλεφθούν. Πρόκειται για εκδηλώσεις οι οποίες αποτελούν πολύπλοκη απόρροια των συστημάτων εντός των οποίων τα άτομα αναπτύσσονται. Και παρόλο, που τείνουν να εδραιώνονται σε μικρές ηλικίες, όπως οι περισσότερες συμπεριφορές, υπό τις κατάλληλα στοχευόμενες κοινωνικές και περιβαλλοντικές συνθήκες, επιδέχονται αποτελεσματικής αλλαγής.

B' ΜΕΡΟΣ - ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ**Κεφάλαιο 4^ο: Μεθοδολογία****4.1: Σκοπός & Ερευνητική Υπόθεση**

Σκοπό της παρούσας μελέτης αποτέλεσε η διερεύνηση της εμπλοκής των φοιτητών της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στον σχολικό εκφοβισμό (bullying) κατά τη φοίτηση τους στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση και, η συσχέτισή της με την εκδήλωση συμπεριφορών διαδικτυακού εκφοβισμού (cyberbullying) κατά τη φοιτητική περίοδο, καθώς και η διερεύνηση της σχέσης της έκθεσης των φοιτητών στα προαναφερόμενα είδη εκφοβισμού με επιλεγμένες συμπεριφορές υγείας, όπως κατάχρηση αλκοόλ, χρήση καπνού, και μη ασφαλείς σεξουαλικές πρακτικές.

Η ερευνητική υπόθεση της παρούσας μελέτης συνοψίζεται ως εξής:

«Οι φοιτητές οι οποίοι κατά τη διάρκεια της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης εκτέθηκαν σε συμπεριφορές σχολικού εκφοβισμού, είτε ως θύτες είτε ως θύματα, έχουν αυξημένες πιθανότητες εμπλοκής στο διαδικτυακό εκφοβισμό κατά τη φοίτηση τους στη τριτοβάθμια εκπαίδευση, όπως και αυξημένες πιθανότητες εκδήλωσης διακινδυνευμένων συμπεριφορών υγείας από τους φοιτητές οι οποίοι δεν ενεπλάκησαν σε συμπεριφορές εκφοβισμού».

Ορισμένα από τα ερευνητικά ερωτήματα που επιδιώχθηκε να απαντηθούν παρουσιάζονται ακολούθως:

- Ποιες είναι οι μορφές υπό τις οποίες οι φοιτητές εμπλέκονται στο διαδικτυακό εκφοβισμό;
- Ποιοι είναι οι μορφές υπό τις οποίες οι φοιτητές εκτέθηκαν στον διαδικτυακό εκφοβισμό;

- Οι σπουδαστές, οι οποίοι κατά την φοίτηση τους στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση ήταν θύματα εκφοβισμού, είναι πιο επιρρεπείς στη θυματοποίηση κατά τη φοίτηση στη τριτοβάθμια εκπαίδευση;
- Οι σπουδαστές οι οποίοι κατά τη φοίτηση τους στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση άσκησαν εκφοβισμό είναι περισσότερο επιρρεπείς ως προς την άσκηση διαδικτυακού εκφοβισμού, κατά τη φοίτηση τους στη τριτοβάθμια εκπαίδευση;
- Ο σχολικός εκφοβισμός κατά τη διάρκεια της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (γυμνάσιο & λύκειο) αποτελεί παράγοντα πρόγνωσης της εμπλοκής στο διαδικτυακό εκφοβισμό κατά τη φοίτηση στην τριτοβάθμια εκπαίδευση;
- Οι εμπλεκόμενοι στον διαδικτυακό εκφοβισμό φοιτητές εκδηλώνουν περισσότερες διακινδυνευμένες συμπεριφορές υγείας από ότι οι μη εμπλεκόμενοι;
- Οι εμπλεκόμενοι, κατά τη διάρκεια της φοίτησης τους στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση (γυμνάσιο & λύκειο) στον σχολικό εκφοβισμό, εκδηλώνουν περισσότερες διακινδυνευμένες συμπεριφορές υγείας από ότι οι μη εμπλεκόμενοι;
- Το φύλο αποτελεί παράγοντα εμπλοκής της συμμετοχής των φοιτητών στα είδη του εκφοβισμού;

4.2: Ερευνητική Στρατηγική

- *ΗΜελέτη LATO (Lifestyles and Attitudes in a Student Population)*

Πρόκειται για μία προοπτική μελέτη, η οποία υλοποιείται υπό το Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση», στο πλαίσιο της Πράξης: Αρχιμήδης III, Ενίσχυση Ερευνητικών Ομάδων στο ΤΕΙ Κρήτης, με τίτλο:

«Διερεύνηση του κοινωνικού κεφαλαίου και άλλων παραγόντων ως προσδιοριστών των αλλαγών στις συμπεριφορές υψηλού υγειονομικού κινδύνου κατά την έναρξη της ενήλικης ζωής: προοπτική μελέτη 36 μηνών».

Συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους (Εθνικό Στρατηγικό Πλαίσιο Αναφοράς 2007-2013) με Επιστημονικό Υπεύθυνο τον Δρ. Γιώργο Κριτσωτάκη, Επίκουρο Καθηγητή στο Τμήμα Νοσηλευτικής, ΤΕΙ Κρήτης. Στην Κύρια Ερευνητική Ομάδα συμμετέχουν, μεταξύ άλλων, 2 μέλη ΔΕΠ του Τομέα Κοινωνικής Ιατρικής του Τμήματος Ιατρικής του Πανεπιστημίου Κρήτης, ο Καθηγητής Αναστάσιος Φιλαλήθης και η Επίκουρη Καθηγήτρια Λήδα Χατζή.

Η εν λόγω μελέτη στοχεύει στην καταγραφή των συμπεριφορών υγείας, του τρόπου ζωής των φοιτητών και των προσδιοριστών των αλλαγών τους, σε 3 διαδοχικά έτη (36 μήνες), με ευρύτερο στόχο τη διερεύνηση των παραγόντων που δρουν προστατευτικά στην υιοθέτηση υγειονομικά ορθών συμπεριφορών υγείας σε μια κρίσιμη μεταβατική περίοδο.

Τον πληθυσμό της μελέτης ΛΑΤΩ αποτελούν όλοι οι νεοεισαχθέντες φοιτητές του ΤΕΙ Κρήτης (Σχολές Ηρακλείου, 11 από τα 17 τμήματα του ΤΕΙ Κρήτης), του ακαδημαϊκού έτους 2012-2013, οι οποίοι ανέρχονται στους 1700. Η συλλογή δεδομένων διεξάγεται κάθε έτος την περίοδο μεταξύ Οκτώβριου και Δεκεμβρίου, από το 2012.

Ο ενεργός φοιτητικός πληθυσμός αντιστοιχεί στα 1300-1450 άτομα. Οι σπουδαστές οι οποίοι εγγράφηκαν και παρακολούθησαν το πρώτο εξάμηνο σπουδών, το ακαδημαϊκό έτος 2012-2013, κλήθηκαν να συμμετάσχουν στην έρευνα και θα εξακολουθήσουν να παρακολουθούνται, ανά έτος, έως και το ΣΤ' εξάμηνο των σπουδών τους. Ως κριτήρια εισαγωγής έχουν οριστεί τα ακόλουθα:

- Ηλικία 18 -19 ετών (1^η εισαγωγή σε ΑΕΙ)

- Το επίπεδο της ελληνικής γλώσσας να επιτρέπει τη συμπλήρωση των ερωτηματολογίων
- Συμπλήρωση Εντύπου Συγκατάθεσης

- *Η Παρούσα Ανάλυση*

Πρόκειται για μία αναδρομική καταγραφή και συγχρονική ανάλυση η οποία αφορά στα δεδομένα της δεύτερης καταγραφής της μελέτης ΛΑΤΩ. Η συλλογή δεδομένων πραγματοποιήθηκε κατά την περίοδο του χειμερινού εξαμήνου του ακαδημαϊκού έτους 2013-2014, συγκεκριμένα την περίοδο μεταξύ του μήνα Νοεμβρίου έως Δεκεμβρίου 2013. Ο πληθυσμός της μελέτης αντιστοιχούσε στους δευτεροετείς φοιτητές των σχολών του ΤΕΙ Κρήτης.

4.3: Εργαλεία Έρευνας & Τεχνικές Συλλογής Δεδομένων

Η συλλογή των δεδομένων της μελέτης ΛΑΤΩ πραγματοποιείται με ανώνυμα αυτοσυμπληρούμενα ερωτηματολόγια έπειτα από έντυπη έγγραφη συγκατάθεση των συμμετεχόντων.

Η συμπλήρωση των ερωτηματολογίων όπως και η συλλογή των δεδομένων πραγματοποιείται ηλεκτρονικά, μέσω ειδικά διαμορφωμένης, προς τις ανάγκες της έρευνας, ηλεκτρονικής πλατφόρμας. Η πρόσβαση επιτυγχάνεται μέσω των προσωπικών κωδικών που διατηρεί κάθε συμμετέχων.

Το ηλεκτρονικό ερωτηματολόγιο κατασκευάστηκε με το ελεύθερο λογισμικό LimeSurvey με την υποστήριξη του Γενικού Τμήματος του ΤΕΙ Κρήτης. Η διαδικτυακή διεύθυνση παρατίθεται ακολούθως:

- <http://modip.teicrete.gr/limesurvey/index.php?sid=22196&lang=el>

Η πρόσβαση για αλλαγές ή τροποποιήσεις γίνεται μέσω της ιστοσελίδας (απαιτείται κωδικός):

- <http://modip.teicrete.gr/limesurvey/admin/admin.php?sid=65978>

Η διαδικασία της συμπλήρωσης λαμβάνει χώρα κατά τη διάρκεια των υποχρεωτικών μαθημάτων των φοιτητών, κατόπιν συνεννοήσεως με τους διδάσκοντες. Κατά τη διάρκεια συμπλήρωσης οι συμμετέχοντες έχουν τη δυνατότητα να απευθύνουν σχετικές απορίες στα παρευρισκόμενα μέλη της μελέτης, ενώ στην περίπτωση ανεπαρκούς αριθμού ηλεκτρονικών υπολογιστών ή παρεμφερή τεχνικών δυσκολιών δίδεται η δυνατότητα συμπλήρωσης των ερωτηματολογίων σε έντυπη μορφή.

- Ερωτηματολόγιο/ Εργαλείο Μελέτης ΛΑΤΩ

Το συγκεκριμένο εργαλείο συνδυάζει κλίμακες από την μελέτη HBSC και ESPAD, καθώς και κλίμακες οποίες χρησιμοποιούνται για πρώτη φορά σε ελληνική καταγραφή. Οι κύριες θεματικές ενότητες του ερωτηματολογίου αντιστοιχούν σε: Γενικές πληροφορίες:δημογραφικά στοιχεία (ατομικά & γονέων). Διαμονή, Άσκηση και φυσική δραστηριότητα, Διατροφή (εκτός Food Frequency Questionnaire, FFQ), Έκθεση στον ήλιο, Οδηγική Συμπεριφορά, Κοινωνικό Κεφάλαιο, Κάπνισμα, Αλκοολούχα ποτά, Χρήση ουσιών, Parent-AdolescentCommunicationScale, Σχέσεις μεταξύ των φύλων και ερωτική ζωή, Life satisfaction Scale, Κοινωνικές σχέσεις και ελεύθερος χρόνος (εκτός κοιν. κεφαλαίου), Family Affluence Scale II, Πολιτικές Πεποιθήσεις, Δημογραφικά & Εργασία γονέων, Ικανοποίηση από οικογένεια, Φιλίες, Facebook, Ακαδημαϊκή Πίεση & χαρακτηριστικά, General Health, Στοματική Υγεία, Εικόνα σώματος, Ιστορικό αυτοκτονιών, Σωματομετρικά χαρακτηριστικά, Εργασία & Αμοιβή -Εισόδημα, Ειλικρίνεια απαντήσεων & αποδοχή ερωτηματολογίου από τους συμμετέχοντες.

- Η Παρούσα Μελέτη

Για τις ανάγκες της διερεύνησης του σχολικού και διαδικτυακού εκφοβισμού, το ερωτηματολόγιο της μελέτης ΛΑΤΩ εμπλουτίστηκε με κλίμακες από τα ακόλουθα εργαλεία: Retrospective Bullying Questionnaire (RBQ) (Schafer et al., 2004), και κλίμακες από το εργαλείο που χρησιμοποιήθηκε για τη μελέτη “Cyber bullying and its effect”, που διεξήγαγε το Imperial College of UK (Hickey & Kramer, *χχ*), όπου περιλαμβάνονται και προσαρμοσμένες ερωτήσεις από το Revised Olweus Bully/Victim questionnaire, 1996).

Αναφορικά με το είδος και το περιεχόμενο του RBQ χρησιμοποιήθηκαν κλίμακες οι οποίες εξετάζουν το είδος και τους τύπους, την ένταση και τη συχνότητα της θυματοποίησης, όπως και της άσκησης εκφοβισμού, αναδρομικά, κατά την περίοδο της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Παράλληλα, για τον εκφοβισμό μέσω διαδικτύου χρησιμοποιήθηκαν κλίμακες τύπου Likert οι οποίες μετρούσαν το είδος, τη συχνότητα και τη διάρκεια εμπλοκής (άσκηση & θυματοποίηση) στον εκφοβισμό κατά τη διάρκεια των τελευταίων 12 μηνών, καθώς και ερωτήσεις πολλαπλής επιλογής σχετικά με τη χρήση των μέσων και των τεχνολογιών επικοινωνίας (ICTs use).

Κατόπιν της εγκρίσεως προς χρήση, των προαναφερόμενων κλιμάκων, εκ των κατασκευαστών τους, ακολούθησε διαδικασία μετάφρασης και πολιτισμικής προσαρμογής στην ελληνική γλώσσα, σύμφωνα με τις κατευθυντήριες οδηγίες της European Social Survey (2012). Η διαδικασία της πολιτισμικής προσαρμογής περιελάμβανε τα εξής στάδια: παράλληλη μετάφραση, 2 μεταφραστών με άριστη γνώση της ελληνικής και της αγγλικής γλώσσας, ανασκόπηση από τρίτο ανεξάρτητο κριτή, πιλοτική εφαρμογή ως προς τη νοηματική και γλωσσική απόδοση των εργαλείων (n=30), και τελική αξιολόγηση και αναθεώρηση αναλόγως των

αποτελεσμάτων της πιλοτικής εφαρμογής. Η πιλοτική εφαρμογή έλαβε χώρα τον Σεπτέμβριο του 2013.

4.4: Ηθικά Ζητήματα

Η μελέτη ΛΑΤΩ διεξάγεται βάσει των αρχών της διακήρυξης του Ελσίνκι για έρευνα σε ανθρώπους (World Medical Association Inc.) Τα συλλεχθέντα στοιχεία διαφυλάττονται και χρησιμοποιούνται αποκλειστικά για τους σκοπούς της έρευνας, ενώ, πρόσβαση σε αυτά διατηρεί αποκλειστικά η κύρια ερευνητική ομάδα. Παράλληλα έχει διασφαλιστεί η ανωνυμία και η αυτόβουλη συμμετοχή του πληθυσμού του δείγματος.

4.5: Καθορισμός Μεταβλητών

4.5.1: Θυματοποίηση & Άσκηση Σχολικού Εκφοβισμού κατά την δευτεροβάθμια εκπαίδευση

Ως προς τον **προσδιορισμό του θύματος** και τη μέτρηση της συχνότητας θυματοποίησης χρησιμοποιήθηκε η ερώτηση:

«Κατά τη διάρκεια του γυμνασίου/ λυκείου, έτυχε να έχεις υποστεί κάποιον από τους ακόλουθους τρόπους εκφοβισμού;» με πιθανές απαντήσεις: *«Να δεχθείς κακόβουλα χτυπήματα/ γροθιές», «Να σου κλέψουν προσωπικά αντικείμενα», «Να σε προσφωνήσουν με κακόβουλα ονόματα;», «Να σε απειλήσουν;», «Να έχουν πει ψέματα για εσένα», «Να σε αποκλείσουν από την παρέα».* Όπου οι ανταποκρίσεις συχνότητας για κάθε μία από τις απαντήσεις εκτείνονταν από το «ποτέ» έως «συνεχώς».

Την έννοια του θύματος αποτέλεσε η ανταπόκριση: «Μερικές φορές, Συχνά, Συνεχώς» για κάθε μία από τις παραπάνω υποερωτήσεις και συνολικά ως «Μερικές φορές, Συχνά, Συνεχώς» σε τουλάχιστον 1 υποερώτηση.

Αντίστοιχα η ίδια συλλογιστική επικράτησε ως προς τον **καθορισμό του θύτη** και τη μέτρηση της συχνότητας άσκησης εκφοβισμού του σχολικού εκφοβισμού κατά τη φοίτηση στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, με την ερώτηση:

«Κατά τη διάρκεια του γυμνασίου/λυκείου, έτυχε να κάνεις κάτι από τα παρακάτω σε άλλους μαθητές στο σχολείο;» με πιθανές απαντήσεις: «Να δώσεις κακόβουλα χτυπήματα/ γροθιές», «Να κλέψεις προσωπικά αντικείμενα», «Να προσφωνήσεις με κακόβουλα ονόματα;», «Να απειλήσεις;», «Να πεις ψέματα για κάποιον/κάποια», «Να αποκλείσεις κάποιον/κάποια από την παρέα». Όπου οι ανταποκρίσεις συχνότητας για κάθε μία από τις απαντήσεις εκτείνονταν από το «ποτέ» έως «συνεχώς».

Την έννοια του θύτη αποτέλεσε η ανταπόκριση: «Μερικές φορές, Συχνά, Συνεχώς» για κάθε μία από τις παραπάνω υποερωτήσεις και συνολικά ως «Μερικές φορές, Συχνά, Συνεχώς» σε τουλάχιστον 1 υποερώτηση.

4.5.2: Συχνότητα Θυματοποίησης & Άσκηση Εκφοβισμού μέσω διαδικτύου

Ως προς τη μέτρηση της συχνότητας της θυματοποίησης μέσω διαδικτύου χρησιμοποιήθηκε η ακόλουθη ερώτηση: «Κατά τη διάρκεια των τελευταίων 12 μηνών, προσπάθησαν να σε εκφοβίσουν με κάποιον από τους παρακάτω τρόπους;» με πιθανές απαντήσεις: «Σε αποκάλεσαν με κακόβουλα ονόματα ή σε πείραζαν με τρόπο που ήταν επώδυνος», «Έλαβες άσεμνες ή πρόστυχες εικόνες/ μηνύματα», «Σε απέκλεισαν σκόπιμα ή σε αγνόησαν», «Διέδωσαν φήμες ή ψέματα για εσένα», «Ανέβασαν μηνύματα/ φωτογραφίες/ βίντεο για εσένα (με σκοπό να σε προσβάλουν)», «Σε απείλησαν», «Σε εκφόβισαν (διαδικτυακά) με κάποιον άλλο τρόπο». Οι ανταποκρίσεις

ως προς τη συχνότητα εκτείνονταν από την απάντηση «Δεν μου έχει συμβεί ποτέ» έως «Αρκετές φορές την εβδομάδα».

Ως θύμα ορίστηκε η ανταπόκριση: «1-2φ, 2-3φ/μ, 1φ/εβδ, αρκετές φ/εβδ» στις υποερωτήσεις της και συνολικά ως «1-2φ, 2-3φ/μ, 1φ/εβδ, αρκετές φ/εβδ» τουλάχιστον σε μια υποερώτηση. Ακολούθως προσδιορίστηκε και η μεταβλητή του θύτη, η οποία εξετάστηκε με την ερώτηση: «Κατά τη διάρκεια των 12 τελευταίων μηνών, έχεις εκφοβίσει μέσω του διαδικτύου με κάποιους από τους παραπάνω τρόπους;»

Οι πιθανές υποερωτήσεις ως προς τους τύπους και τα είδη άσκησης του εκφοβισμού είναι όμοιες με εκείνες της ερώτησης που αντιστοιχεί στη θυματοποίηση. Συνεπώς, ως **θύτης διαδικτυακού εκφοβισμού** ορίστηκε η ανταπόκριση «1-2φ, 2-3φ/μ, 1φ/εβδ, αρκετές φ/εβδ» στις υποερωτήσεις της και συνολικά ως «1-2φ, 2-3φ/μ, 1φ/εβδ, αρκετές φ/εβδ» τουλάχιστον σε μια υποερώτηση της.

4.5.3: Συμπεριφορές Διακινδύνευσης

Οι **9 συμπεριφορικοί παράγοντες κινδύνου** για χρόνια μεταδιδόμενα και μη νοσήματα, περιλαμβάνουν συνήθειες (0:απουσία, 1:παρουσία) της καθημερινής ζωής που ενέχουν κίνδυνο για την υγεία και αφορούν γενικά:

- Το **αυξημένο σωματικό βάρος** που καθορίζεται από τους υπέρβαρους και παχύσαρκους ή με δείκτη μάζας σώματος $25+ \text{ kg/m}^2$. Εκτιμήθηκε με τις ακόλουθες ερωτήσεις: «Πόσο ύψος έχεις χωρίς παπούτσια;» και «Πόσα κιλά ζυγίζεις χωρίς ρούχα;»
- Την **έλλειψη σωματικής άσκησης** που καθορίζεται από την έλλειψη (≤ 1 φορά/εβδομάδα για $>15'$) μέτριας ή/και έντονης σωματικής άσκησης. Εκτιμήθηκε με τις ακόλουθες ερωτήσεις: «Πόσες φορές την τελευταία εβδομάδα έκανες κάτι από τα παρακάτω στον ελεύθερο σου χρόνο;» με υποερωτήματα

α) έντονη άσκηση και β) μέτρια άσκηση/όχι εξαντλητική. Με εύρος πιθανών απαντήσεων 0 έως 11.

- Τη συνήθεια **καπνίσματος** ως καπνιστές και μη. Η σχετική ερώτηση διατυπώθηκε ως έξης: «*Αυτή την περίοδο καπνίζεις; Αν ναι, πόσο κάπνισες τις τελευταίες 30 ημέρες;*» Με εύρος πιθανών απαντήσεων από 1 τσιγάρο/ εβδομάδα έως >20 τσιγάρα ημερησίως .
- Την **αυξημένη κατανάλωση οινόπνεύματος** την τελευταία εβδομάδα πριν την έρευνα ως 3+ φορές. «*Ήπιες ποτέ κάποιο αλκοολούχο ποτό;*»
- Τη **χρήση ναρκωτικών ουσιών στο παρελθόν** ως 1+ φορές τουλάχιστον από ένα είδος ουσίας. «*Έχεις χρησιμοποιήσει ποτέ κάποια από τις παρακάτω ουσίες; Αν ναι, πόσες φορές;*».
- Οι **πολλαπλοί ερωτικοί σύντροφοι** το τελευταίο έτος ή 2+ σύντροφοι με τους/τις οποίους είχαν ερωτική επαφή. «*Με πόσα διαφορετικά άτομα είχες ολοκληρωμένη ερωτική επαφή (ακόμα και αν είναι για μία μόνο φορά) τους τελευταίους 12 μήνες;*»
- Η **μη χρήση προφυλακτικού** το τελευταίο έτος ή «όλες τις φορές» της ερωτικής επαφής. «*Κατά τη διάρκεια των τελευταίων 12 μηνών, πόσες φορές εσύ ή ο ερωτικός σου σύντροφος χρησιμοποιήσατε προφυλακτικό;*» Με εύρος πιθανών απαντήσεων μεταξύ «*καμία φορά*» έως «*όλες τις φορές*».
- Η **Υπέρμετρη ευκαιριακή χρήση οινόπνεύματος (binge drinking)** τις τελευταίες 30 ημέρες τουλάχιστον μια φορά. «*Πόσες φορές ήπιες στη σειρά (δηλαδή στη καθισιά σου) πέντε ή περισσότερα ποτά από το ίδιο ή από διαφορετικά αλκοολούχα ποτά;*» Με εύρος πιθανών απαντήσεων από «*ποτέ*» έως «*10 ή περισσότερες φορές*».
- Η **Μέθη** τις τελευταίες 30 ημέρες τουλάχιστον μια φορά. «*Πόσες φορές (αν συνέβη) μέθυσες από αλκοολούχα ποτά, δηλαδή να μη μπορείς να κρατήσεις την*

ισορροπία σου περπατώντας, να μη μπορείς να μιλήσεις καλά, να κάνεις εμετό ή να θυμάσαι τι είχε συμβεί;»

- Η **συγκέντρωση** των 9 παραγόντων καθορίστηκε από την άθροιση της παρουσίας τους (0:απουσία, 1:παρουσία). Η **ομαδοποίηση** τους (clustering) αφορά το διαχωρισμό τους σε ομάδες (0, 1, 2, 3, 4+) με τελική ταξινόμηση τα άτομα με αυξημένη συγκέντρωση (4+ παράγοντες – πιο επιρρεπή σε επιβλαβείς συνήθειες) (Kannetal. 2011; Smpokosetal. 2014).

4.6: Στατιστική Ανάλυση Δεδομένων

Η ανάλυση των δεδομένων της μελέτης πραγματοποιήθηκε με το πρόγραμμα SPSS 21.0. Αρχικά έγινε υπολογισμός κατανομών συχνοτήτων των χαρακτηριστικών των 821 φοιτητών & φοιτητριών αναφορικά με την ηλικία, τον τόπο καταγωγής, το εκπαιδευτικό επίπεδο των γονέων τους και το τμήμα σπουδών στο οποίο φοιτούν. Στην εκτίμηση της συχνότητας των συμπεριφορικών παραγόντων διακινδύνευσης ως προς την υγεία και, της συχνότητας του είδους (θύτης, θύμα) και του τρόπου εμπλοκής στο σχολικό και διαδικτυακό εκφοβισμό, έγινε υπολογισμός και των 95% διαστημάτων εμπιστοσύνης (95%ΔΕ) με τεχνικές bootstrap. Στις περιπτώσεις ελέγχων κατανομής ή διαφοράς ως προς τα χαρακτηριστικά τους, ακολούθησαν και έλεγχοι χ^2 με διόρθωση κατά Fisher. Παράλληλα χρησιμοποιήθηκαν μοντέλα παλινδρόμησης. Ως αποδεκτό επίπεδο σημαντικότητας καθορίστηκε το 5%.

Κεφάλαιο 5^ο: Αποτελέσματα

5.1: Περιγραφική Στατιστική

5.1.1: Δημογραφικά χαρακτηριστικά του δείγματος

Αναφορικά με τα δημογραφικά χαρακτηριστικά του δείγματος, όπως απεικονίζονται στον πίνακα 1, το σύνολο του δείγματος αποτέλεσαν 812 προπτυχιακοί, δευτεροετείς, φοιτητές των σχολών του ΤΕΙ Κρήτης με μέση ηλικία τα 19.3 έτη ($T.A \pm 2.0$) εκ των οποίων το 66.1% είναι κορίτσια. Η μεγαλύτερη συγκέντρωση των φοιτητών εντοπίζεται στα τμήματα Κοινωνικής Εργασίας και Νοσηλευτικής ενώ η πλειονότητα των φοιτητών (92.0%) έχει ελληνική καταγωγή.

Πίνακας 1. Δημογραφικά χαρακτηριστικά των 812 φοιτητών και φοιτητριών της μελέτης

Χαρακτηριστικά	ΣΥΝΟΛΟ		φοιτητές	φοιτήτριες	P-value
			n (%)		
Αριθμός, n	812		275 (33,9)	537 (66,1)	<0,001 ^α
Ηλικία, χρόνια	έως 18	364 (44,8)	108 (39,3)	256 (47,7)	0,056 ^β
	19	197 (24,3)	67 (24,4)	130 (24,2)	
	20	98 (12,1)	36 (13,1)	62 (11,5)	
	21+	153 (18,8)	64 (23,3)	89 (16,6)	
	ηλικία±TA	19,3±2,0	19,6±2,2	19,2±1,9	
Τμήμα Σπουδών	Κοιν. εργασίας	159 (19,6)	14 (5,1)	145 (27,0)	<0,001
	Νοσηλευτικής	246 (30,3)	37 (13,5)	209 (38,9)	
	άλλο	407 (50,1)	224 (81,5)	183 (34,1)	
Τόπος γέννησης	Ελλάδα	636 (92,0)	210 (95,0)	426 (90,6)	0,050
	αλλού	55 (8,0)	11 (5,0)	44 (9,4)	
Εκπαίδευση γονέων	έως	177 (22,0)	53 (19,5)	124 (23,3)	0,616
	Γυμνάσιο/Λύκειο ή Σχολή (ένας τουλάχιστον)				
	Σχολή (και οι δύο)	219 (27,2)	77 (28,3)	142 (26,6)	
	AEI/TEI με PhD ή MSc(ένας τουλάχιστον)	255 (31,7)	91 (33,5)	164 (30,8)	
	AEI/TEI με PhD ή MSc(και οι δύο)	154 (19,3)	51 (18,8)	103 (19,3)	

^α Διωνυμικός έλεγχος. ^β Έλεγχος χ^2

5.1.2: Συμπεριφορές διακινδύνευσης ως προς την υγεία

Φαίνεται πως οι επικίνδυνες, για την υγεία, συμπεριφορές εκδηλώνονται σε σεβαστό ποσοστό στο πληθυσμό του δείγματος, ενώ, στις περισσότερες εξ αυτών τα ποσοστά των φοιτητών υπερτερούν έναντι εκείνων των φοιτητριών. Η απουσία χρήσης προφυλακτικού (77.5%), η καπνιστική συνήθεια (61.1%) και η υπέρμετρη κατανάλωση αλκοόλ (59.9%) επιδεικνύουν τις υψηλότερες συχνότητες μεταξύ των φοιτητών. Η χρήση ναρκωτικών ουσιών (p value = $<0,001$), οι πολλαπλοί ερωτικοί σύντροφοι (p value = $<0,001$), η υπερβολική (p value = $<0,001$) όπως και η υπέρμετρη ευκαιριακή (binge drinking) κατανάλωση αλκοόλ (p value = $<0,001$) εμφανίζουν ισχυρή στατιστική σημαντικότητα ως προς το φύλο, με τους φοιτητές να εμφανίζουν υψηλότερα ποσοστά συχνότητας.

Παράλληλα, παρατηρείται πως ο η αυξημένος αριθμός συνύπαρξης των επικίνδυνων συμπεριφορικών παραγόντων (≥ 4) εντοπίζεται στο μεγαλύτερο ποσοστό του δείγματος (55.9%), από ότι η εμφάνιση των παραγόντων σε χαμηλότερη συγκέντρωση ή μεμονωμένα (πίνακας 2)

Πίνακας 2. Συχνότητα συμπεριφορικών παραγόντων κινδύνου για την υγεία μεταξύ των 812 φοιτητών και φοιτητριών της μελέτης.

Συμπεριφορές υγείας	ΣΥΝΟΛΟ		φοιτητές	φοιτήτριες	p-value
	n	% (95%ΔΕ)	%	%	
Αυξημένο σωματικό βάρος	243	29,9 (26,8-33,2)	42,5	23,5	$<0,001$
Έλλειψη σωματικής άσκησης	250	30,8 (27,5-33,8)	24,7	33,9	0,008
Συνήθεια καπνίσματος	496	61,1 (57,8-64,4)	61,8	60,7	0,820
Αυξημένη κατανάλωση οιοπνεύματος	178	21,9 (19,1-24,9)	34,9	15,3	$<0,001$
Χρήση ναρκωτικών ουσιών	194	23,9 (21,1-27,0)	33,1	19,2	$<0,001$
Πολλαπλοί ερωτικοί σύντροφοι	351	43,2 (39,8-46,9)	53,5	38,0	$<0,001$
Μη χρήση προφυλακτικού	626	77,5 (74,5-80,3)	82,5	74,9	0,013
Υπέρμετρη ευκαιριακή χρήση οιοπνεύματος (bingedrinking)	486	59,9 (56,6-63,3)	70,5	54,4	$<0,001$
Μέθη	266	32,8 (29,5-36,3)	34,5	31,8	0,477

Συγκέντρωση Συμπεριφορών υγείας	0	19	2,3 (1,3-3,3)	1,1	3,0	
	1	64	7,9 (5,9-9,8)	5,5	9,1	
	2	121	14,9 (12,5-17,6)	8,7	18,1	<0,001
	3	154	19,0 (16,1-21,7)	14,2	21,4	
	≥4	454	55,9 (52,7-59,3)	70,5	48,4	

95ΔΕ%: 95% διαστήματα εμπιστοσύνης. Έλεγχος χ^2

5.1.3: Συχνότητα & τρόποι εμπλοκής των φοιτητών στο σχολικό εκφοβισμό (bullying) κατά τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση (γυμνάσιο/ λύκειο).

Βάσει του σχήματος 1 παρατηρείται μεγαλύτερη συχνότητα εμπλοκής των φοιτητών σε σχολικό εκφοβισμό υπό μορφή θυματοποίησης (61.7%) από ότι στην άσκηση εκφοβισμού (20.9%), κατά τη περίοδο φοίτησης στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση (γυμνάσιο/ λύκειο). Οι τρόποι με τους οποίους εκδηλώνεται ο έμμεσος και ο ψυχολογικός ή σχεσιακός εκφοβισμός δείχνουν πως υπερτερούν του άμεσου εκφοβισμού, ιδιαίζόντως του σωματικού, αναφορικά με τη συχνότητα εκδήλωσης, τόσο ως προς την ενδεχόμενη θυματοποίηση όσο και την άσκηση του εκφοβισμού.

Η απόκλιση από την παρέα (35.6% & 9.4%) και η διάδοση φημών (26.0% & 7.5%) εμφανίζουν την υψηλότερη συχνότητα τόσο για τα θύματα όσο και για τους θύτες αντίστοιχα. Ενώ ο άμεσος σωματικός εκφοβισμός (χτυπήματα/γροθιές) παρουσιάζει τις χαμηλότερες συχνότητες με ποσοστό 4.9% για την κατηγορία της θυματοποίησης και 3.4% για την άσκηση σχολικού εκφοβισμού.

Παράλληλα, παρά τη διαφορά η οποία παρατηρείται μεταξύ των ποσοστών των δύο κατηγοριών (άσκηση σχολικού εκφοβισμού, θυματοποίηση), οι τρόποι και οι μορφές με τις οποίες εκδηλώνεται ο σχολικός εκφοβισμός, φαίνεται να ακολουθούν όμοια τάση.

Σχήμα 1. Εκτίμηση της συχνότητας και των τρόπων εμπλοκής των φοιτητών (άσκηση εκφοβισμού & θυματοποίηση) στο σχολικό εκφοβισμό (bullying) κατά τη διάρκεια της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (γυμνάσιο/ λύκειο).

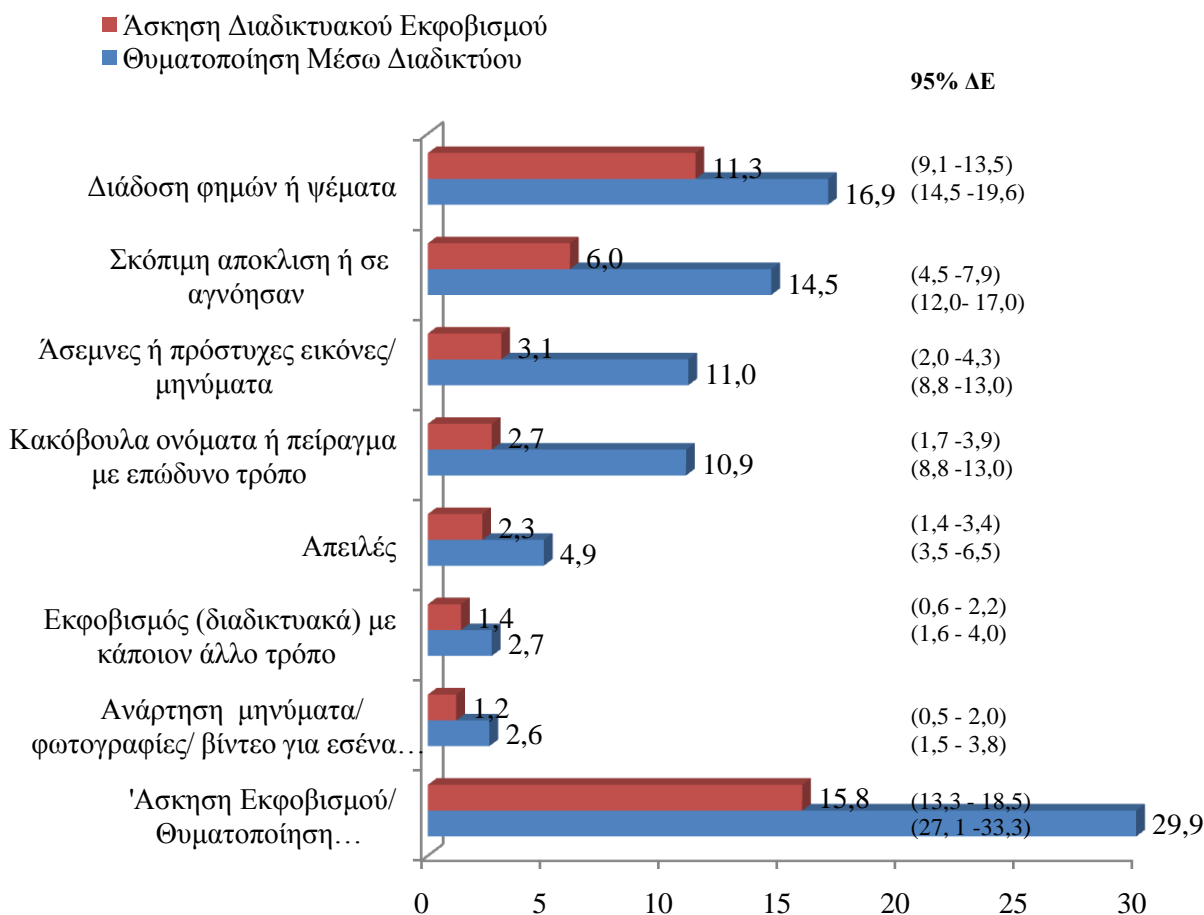
5.1.4: Συχνότητα & τρόποι εμπλοκής των φοιτητών στο διαδικτυακό εκφοβισμό (cyberbullying) κατά την περίοδο των 12 τελευταίων μηνών.

Η θυματοποίηση (29,9%) των φοιτητών του δείγματος υπό τον διαδικτυακό εκφοβισμό εμφανίζεται υψηλότερη από την εκδήλωση διαδικτυακού εκφοβισμού (15.8%) (Σχήμα 1).

Από το σύνολο των φοιτητών οι οποίοι ανέφεραν εμπλοκή υπό μορφή θυματοποίησης (n=243), το 13.3% εξ αυτών (n= 108) παραδέχονται ότι υπέστησαν θυματοποίηση με έναν τρόπο, ενώ το 16.6% (n= 135) με δύο ή περισσότερους τρόπους. Αντίστοιχα, σε ότι αφορά στους φοιτητές που ανέφεραν άσκηση διαδικτυακού εκφοβισμού (n=128), το 9.5% (n= 77) δηλώνει ότι εκφόβισε με έναν τρόπο ενώ το 6.3% (n= 51) με δύο ή περισσότερους τρόπους.

Τα υψηλότερα ποσοστά και για τις δύο κατηγορίες (θύτες & θύματα) συγκεντρώνουν σε φθίνουσα διάταξη οι ακόλουθοι τρόποι: «διάδοση φημών ή ψέματα», «σκόπιμη απόκλιση», «άσεμνες ή πρόστυχες εικόνες/ μηνύματα» και τα χαμηλότερα η «ανάρτηση μηνυμάτων/ φωτογραφιών».

Τέλος, οι τρόποι υπό τους οποίους εμπλέκονται οι φοιτητές στο διαδικτυακό εκφοβισμό, φαίνεται να ακολουθούν ανάλογο μοτίβο ως προς τη συχνότητα εκδήλωσης, παρά τη διαφορά που παρατηρείται μεταξύ των ποσοστών της θυματοποίησης και της άσκησης εκφοβισμού μέσω διαδικτύου.

Σχήμα 2. Εκτίμηση της συχνότητας και των τρόπων εμπλοκής (άσκηση εκφοβισμού & θυματοποίηση) των φοιτητών σε διαδικτυακό εκφοβισμό (cyber bullying) κατά τη διάρκεια των τελευταίων 12 μηνών.

5.2: Σχολικός Εκφοβισμός, Εκφοβισμός Μέσω Διαδικτύου & Φύλο

Η εμπλοκή του πληθυσμού του δείγματος στο φαινόμενο του σχολικού και του διαδικτυακού εκφοβισμού είτε ως θύτες, είτε ως θύματα (παράρτημα Α, πίνακας 3) καθώς και του εκάστοτε τρόπου με τον οποίο εκδηλώνονται οι συμπεριφορές εκφοβισμού και θυματοποίησης δεν φαίνεται να σχετίζεται με το φύλο των φοιτητών (πίνακες 3.1, 3.2, 3.2, 3.4). Επίσης, δεν φαίνεται να υφίσταται σχέση μεταξύ της καταγωγής του πληθυσμού του δείγματος, του εκπαιδευτικού επιπέδου των γονέων και της εμπλοκής των φοιτητών (άσκηση εκφοβισμού & θυματοποίηση) στο σχολικό εκφοβισμό κατά τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση και στο διαδικτυακό εκφοβισμό κατά την περίοδο των τελευταίων 12 μηνών (παράρτημα Α, πίνακας 4 & 5).

Πίνακας 3.1. Εκτίμηση συχνοτήτων των τρόπων **θυματοποίησης** των (812) φοιτητών/τριών της μελέτης κατά τη διάρκεια της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης **ως προς το φύλο τους(σχολικός**

		φοιτητές	φοιτήτριες	p-value
		%		
Τρόποι θυματοποίησης των φοιτητών/τριών κατά τη διάρκεια των σχολικών τους ετών (bullying)	<i>Να δεχτείς χτυπήματα / γροθιές</i>	2,9	6,0	0,060
	<i>Να σου κλέψουν προσωπικά αντικείμενα</i>	12,4	13,6	0,663
	<i>Να σε προσφωνήσουν με κακόβουλα ονόματα</i>	16,7	16,2	0,842
	<i>Να σε απειλήσουν</i>	20,0	17,9	0,505
	<i>Να έχουν πει ψέματα για εσένα</i>	23,0	27,6	0,176
	<i>Να σε αποκλείσουν από την παρέα</i>	35,9	35,4	0,938

εκφοβισμός/ bullying)

Έλεγχος χ^2

Πίνακας 3.2. Εκτίμηση συχνοτήτων των τρόπων **άσκησης σχολικού εκφοβισμού(bullying)** των (812) φοιτητών/τριών της μελέτης κατά τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, **ως προς το φύλο τους.**

		φοιτητές	φοιτήτριες	p-value
		%		
Τρόποι άσκησης εκφοβισμού των φοιτητών/τριών κατά τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση (bullying)	<i>Να δώσεις χτυπήματα / γροθιές</i>	5,1	4,1	0,589
	<i>Να κλέψεις προσωπικά αντικείμενα</i>	9,8	6,3	0,091
	<i>Να προσφωνήσεις με κακόβουλα ονόματα</i>	9,8	9,1	0,799
	<i>Να απειλήσεις</i>	3,6	4,7	0,586
	<i>Να πεις ψέματα για κάποιον/κάποια</i>	6,2	5,2	0,627
	<i>Να αποκλείσεις κάποιον από την παρέα</i>	3,6	3,3	0,827

Έλεγχος χ^2

Πίνακας 3.3. Εκτίμηση συχνοτήτων **θυματοποίησης** μέσω **διαδικτύου (cyberbullying)** των (812) φοιτητών/τριων της μελέτης κατά τη διάρκεια των τελευταίων 12 μηνών **ως προς το φύλο τους.**

Τρόποι θυματοποίησης μέσω διαδικτυακού εκφοβισμού (cyberbullying) των φοιτητών/τριων κατά τη διάρκεια των τελευταίων 12 μηνών	φοιτητές	φοιτήτριες	p-value
	%		
<i>Σε αποκάλεσαν με κακόβουλα ονόματα ή σε πείραζαν με τρόπο που ήταν επώδυνος</i>	9,8	11,4	0,552
<i>Έλαβες άσεμνες ή πρόστυχες εικόνες/ μηνύματα</i>	10,9	11,0	0,966
<i>Σε απέκλεισαν σκόπιμα ή σε αγνόησαν</i>	12,4	15,5	0,247
<i>Διέδωσαν φήμες ή ψέματα για εσένα</i>	15,8	17,5	0,553
<i>Ανέβασαν μηνύματα/ φωτογραφίες/ βίντεο για εσένα (με σκοπό να σε προσβάλουν)</i>	1,8	3,0	0,362
<i>Σε απείλησαν</i>	6,2	4,3	0,236
<i>Σε εκφόβισαν (διαδικτυακά) με κάποιον άλλο τρόπο</i>	2,6	2,8	0,843

Έλεγχος χ^2

Πίνακας 3.4. Εκτίμηση συχνοτήτων **άσκησης διαδικτυακού εκφοβισμού (cyberbullying)** των (812) φοιτητών/τριων της μελέτης κατά τη διάρκεια των τελευταίων 12 μηνών, **ως προς το φύλο τους.**

Τρόποι άσκησης διαδικτυακού εκφοβισμού (cyberbullying) των φοιτητών/τριων κατά τη διάρκεια των τελευταίων 12 μηνών	φοιτητές	φοιτήτριες	p-value
	%		
<i>Αποκάλεσες με κακόβουλα ονόματα ή πείραξες με τρόπο που ήταν επώδυνος</i>	7,3	5,4	0,281
<i>Έστειλες άσεμνες ή πρόστυχες εικόνες/ μηνύματα</i>	2,2	3,0	0,650
<i>Απέκλεισες σκόπιμα</i>	11,3	11,4	0,985
<i>Διέδωσες φήμες ή ψέματα για κάποιον</i>	2,6	2,2	0,808
<i>Ανέβασες μηνύματα/ φωτογραφίες/ βίντεο για άλλον (με σκοπό να τον/την προσβάλουν)</i>	0,7	1,5	0,508
<i>Απείλησες</i>	5,1	2,1	0,029
<i>Εκφόβισες (διαδικτυακά) με κάποιον άλλο τρόπο</i>	1,8	1,1	0,523

Έλεγχος χ^2 .

5.3: Σχολικός Εκφοβισμός & Διαδικτυακός Εκφοβισμός

5.3.1: Σχέση θυματοποίησης με την άσκηση σχολικού εκφοβισμού και την εμπλοκή στο διαδικτυακό εκφοβισμό.

Βάσει των στοιχείων τα οποία παρατίθενται στον πίνακα 6, η έκθεση των φοιτητών στο σχολικό εκφοβισμό κατά τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση υπό τον ρόλο

του θύματος φαίνεται πως ενέχει περισσότερες πιθανότητες εμπλοκής στο σχολικό εκφοβισμό ως θύτης, καθώς και στην εκδήλωση συμπεριφορών διαδικτυακού εκφοβισμού (θυματοποίηση – άσκηση), συγκριτικά με τους μη θυματοποιημένους φοιτητές κατά τη διάρκεια της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης τους.

Ειδικότερα, φαίνεται πως η ενδεχόμενη θυματοποίηση των φοιτητών κατά την περίοδο της σχολικής τους εκπαίδευσης (γυμνάσιο & λύκειο) συνδέεται με τη θυματοποίηση διαδικτυακού εκφοβισμού, εμφανίζοντας κατά 3.27 φορές την πιθανότητα κινδύνου διαδικτυακής θυματοποίησης συγκριτικά με τους φοιτητές οι οποίοι δηλώνουν πως δεν είχαν υποστεί θυματοποίηση στο γυμνάσιο ή στο λύκειο.

Ακολούθως, φαίνεται πως οι φοιτητές οι οποίοι υπέστησαν σχολικό εκφοβισμό συγκεντρώνουν κατά 2.52 φορές περισσότερες πιθανότητας εκδήλωσης εκφοβιστικών συμπεριφορών μέσω διαδικτύου και κατά 2.91 φορές την πιθανότητα να ασκήσουν σχολικό εκφοβισμό συγκριτικά με τους μη θυματοποιημένους φοιτητές του δείγματος.

Πίνακας 6. Εκτίμηση συχνοτήτων και δεικτών Oddsratio του **σχολικού εκφοβισμού (bullying)** που **υπέστησαν** οι 812 φοιτητές/τριες της μελέτης κατά τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση (γυμνάσιο/λύκειο), **σε σχέση με την άσκηση σχολικού εκφοβισμού (bullying)** κατά τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, και με την **θυματοποίηση και άσκηση διαδικτυακού εκφοβισμού (cyberbullying)** κατά τους τελευταίους 12 μήνες.

	Θυματοποίηση κατά τη διάρκεια των σχολικών ετών (bullying)		p-value ^α	Odds Ratio ^β (95%ΔΕ)
	ποτέ ή σπάνια	μερικές φορές ή περισσότερο		
	n (%)			
Άσκηση Εκφοβισμού (bullying) κατά τη διάρκεια των σχολικών ετών	35 (11,3)	135 (26,9)	<0,001	2,91 (1,94-4,35) ^β
Θυματοποίηση μέσω διαδικτυακού εκφοβισμού (cyberbullying) κατά τη διάρκεια των τελευταίων 12 μηνών	50 (16,1)	193 (38,5)	<0,001	3,27 (2,30-4,65)
Άσκηση διαδικτυακού εκφοβισμού (cyberbullying) κατά τη διάρκεια των τελευταίων 12 μηνών	28 (9,0)	100 (20,0)	<0,001	2,52 (1,61-3,94)

^α Έλεγχοι χ^2 .

^β Αφορούν αδρές εκτιμήσεις όσων δέχτηκαν εκφοβισμό τα σχολικά έτη (σε σχέση με όσους δεν δέχτηκαν).

5.3.2: Σχέση άσκησης σχολικού εκφοβισμού και εμπλοκής στο διαδικτυακό εκφοβισμό

Ακολουθώς, η εμπλοκή των φοιτητών ως θύτες σχολικού εκφοβισμού, κατά τη διάρκεια της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης παρουσιάζει αυξημένες πιθανότητες θυματοποίησης υπό την μορφή του διαδικτυακού εκφοβισμού (O.R = 4.51) σε σχέση με τους φοιτητές που δεν ενεπλάκησαν στην άσκηση του σχολικού εκφοβισμού.

Επιπρόσθετα, η άσκηση σχολικού εκφοβισμού κατά τα σχολικά έτη, φαίνεται πως παρουσιάζει τις περισσότερες πιθανότητες ως προς την εκδήλωση εκφοβιστικών συμπεριφορών μέσω διαδικτύου (O.R = 8.03) σε σχέση με τους φοιτητές τους οποίους δηλώνουν μη άσκηση σχολικού εκφοβισμού.

Πίνακας 7. Εκτίμηση συχνοτήτων και δεικτών Oddsratio της **άσκησης σχολικού εκφοβισμού (bullying)** των 812 φοιτητών/τριων της μελέτης κατά τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, **σε σχέση** με την **θυματοποίηση ή την άσκηση διαδικτυακού εκφοβισμού (cyberbullying)** τους τελευταίους 12 μήνες.

		Άσκηση σχολικού εκφοβισμού (bullying) κατά τη διάρκεια των σχολικών ετών		p-value^α	Odds Ratio^β (95%ΔΕ)
		ποτέ ή σπάνια	μερικές φορές ή περισσότερο		
		n (%)			
Θυματοποίηση	μέσω				
διαδικτυακού	εκφοβισμού				
(cyberbullying)	κατά τη διάρκεια				
	των τελευταίων 12 μηνών	146 (22,7)	97 (57,1)	<0,001	4,51 (3,16-6,44)
Άσκηση	διαδικτυακού				
εκφοβισμού (cyberbullying)	κατά τη διάρκεια των τελευταίων 12 μηνών	55 (8,6)	73 (42,9)	<0,001	8,03 (5,33-12,11)

^α Έλεγχοι χ^2 .

^β Αφορούν αδρές εκτιμήσεις όσων προκάλεσαν εκφοβισμό τα σχολικά έτη (σε σχέση με όσους δεν προκάλεσαν).

5.3.3: Σχέση διαδικτυακής θυματοποίησης & άσκησης διαδικτυακού εκφοβισμού

Τέλος, η θυματοποίηση μέσω διαδικτύου παρουσιάζει 6.30 φορές την πιθανότητα εκδήλωσης εκφοβισμού μέσω διαδικτύου, εν αντιθέσει με τους φοιτητές οι οποίοι δεν υπέστησαν θυματοποίηση υπό τη μορφή του διαδικτυακού εκφοβισμού.

Πίνακας 8. Εκτίμηση συχνοτήτων και δείκτη Oddsratio της **θυματοποίησης** μέσω **διαδικτυακού εκφοβισμού (cyberbullying)** των 812 φοιτητών/τριων της μελέτης τους τελευταίους 12 μήνες, σε σχέση με αυτόν που προκάλεσαν

	Θυματοποίηση μέσω διαδικτυακού εκφοβισμού (cybervictimization) κατά τη διάρκεια των τελευταίων 12 μηνών		p-value ^a	Odds Ratio ^β (95%ΔΕ)
	ποτέ	1 φορά ή περισσότερο		
	n (%)			
Άσκηση διαδικτυακού εκφοβισμού (cyberbullying) κατά τη διάρκεια των τελευταίων 12 μηνών	44 (7,7)	84 (34,6)	<0,001	6,30 (4,20-9,46)

^a Έλεγχος χ^2 .

^β Αφορούν αδρές εκτιμήσεις όσων δέχτηκαν διαδικτυακό εκφοβισμό (σε σχέση με όσους δεν δέχτηκαν).

5.4. Σχέση σχολικού εκφοβισμού (bullying), διαδικτυακού εκφοβισμού (cyberbullying) & συμπεριφορών υγείας

5.4.1: Σχολικός Εκφοβισμός & Διακινδυνευμένες Συμπεριφορές Υγείας

Η εμπλοκή σε συμπεριφορές σχολικού εκφοβισμού, κατά τη διάρκεια φοίτησης στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, είτε υπό τον ρόλο του θύματος, είτε υπό αυτόν του θύτη, φαίνεται πως δεν σχετίζεται με την εκδήλωση διακινδυνευμένων συμπεριφορών ως προς τη υγεία, εφόσον ο έλεγχος χ^2 μεταξύ των συμπεριφορικών παραγόντων και της εμπλοκής στο σχολικό εκφοβισμό δεν απέδωσε στατιστικά σημαντικά αποτελέσματα (πίνακας 10).

Εξαιρέση παρουσιάζει η «μη χρήση προφυλακτικού» ως προς τη θυματοποίηση μέσω σχολικού εκφοβισμού κατά τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, αποδίδοντας ισχυρό στατιστικό αποτέλεσμα (p-value = <0,001).

Πίνακας 10. Συχνότητα συμπεριφορικών παραγόντων κινδύνου για την υγεία μεταξύ των (812) φοιτητών/ριών της μελέτης ως προς την εμπλοκή τους (**άσκηση & θυματοποίηση**) στο σχολικό εκφοβισμό (**bullying**) κατά τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση.

	Σχολικός Εκφοβισμός (bullying):				
	Θυματοποίηση κατά τη διάρκεια των σχολικών ετών		Άσκηση Σχολικού Εκφοβισμού κατά τη διάρκεια των σχολικών ετών		
	ποτέ	1 φορά ή περισσότερο	ποτέ	1 φορά ή περισσότερο	
9 παράγοντες	%				
Αυξημένο σωματικό βάρος	30,5	29,5	30,2	71,2	
p-value	0,813		0,778		
Έλλειψη σωματικής άσκησης	30,9	30,7	30,8	30,6	
p-value	0,969		0,949		
Συνήθεια καπνίσματος	57,9	63,1	59,8	65,9	
p-value	0,159		0,158		
Αυξημένη κατανάλωση οινοπνεύματος	22,8	21,4	21,3	24,1	
p-value	0,663		0,436		
Χρήση ναρκωτικών ουσιών	24,4	23,6	23,7	24,7	
p-value	0,800		0,763		
Πολλαπλοί ερωτικοί σύντροφοι	40,5	44,9	44,4	38,8	
p-value	0,244		0,223		
Μη χρήση προφυλακτικού	69,1	82,6	77,4	77,6	
p-value	<0,001		0,949		
Υπέρμετρη ευκαιριακή χρήση οινοπνεύματος	62,4	58,3	58,7	64,1	
p-value	0,269		0,219		
Μέθη	29,3	34,9	31,6	37,1	
p-value	0,106		0,198		
Συγκέντρωση παραγόντων	0	3,5	1,6	2,5	1,8
	1	9,3	7,0	7,8	8,2
	2	14,5	15,2	14,3	17,1
	3	20,3	18,2	20,4	13,5
	≥4	52,4	58,1	55,0	59,4
p-value	0,197		0,305		

Έλεγχοι χ^2 .

5.4.2: Διαδικτυακός Εκφοβισμός & Διακινδυνευμένες Συμπεριφορές Υγείας

Σε ότι αφορά τη σχέση την οποία εμφανίζει η εμπλοκή σε συμπεριφορές διαδικτυακού εκφοβισμού (θυματοποίηση & άσκηση) με τις συμπεριφορές διακινδύνευσης ως προς την υγεία φαίνεται (πίνακας 12) πως η άσκηση διαδικτυακού εκφοβισμού δεν σχετίζεται με τις συμπεριφορές υγείας εφόσον δεν παρατηρούνται στατιστικά σημαντικά αποτελέσματα. Σε αντιδιαστολή, η διαδικτυακή θυματοποίηση φαίνεται να συνδέεται με ορισμένες συμπεριφορές διακινδύνευσης. Ο έλεγχος χ^2 μεταξύ της θυματοποίησης μέσω διαδικτύου και της

χρήσης ναρκωτικών ουσιών εμφανίζει στατιστικό σημαντικό αποτέλεσμα (pvalue = 0.003). Παράλληλα, δύναται να ειπωθεί ότι παρατηρείται οριακή σχέση μεταξύ της θυματοποίησης και της καπνιστικής συνήθειας (pvalue = 0.069), καθώς και σε ότι αφορά τη σχέση με την αυξημένη κατανάλωση οινοπνεύματος (pvalue = 0.071).

Πίνακας 12. Συχνότητα συμπεριφορικών παραγόντων κινδύνου για την υγεία μεταξύ των (812) φοιτητών/τριών της μελέτης ως προς την εμπλοκή τους (άσκηση & θυματοποίηση) στο διαδικτυακό εκφοβισμό (cyberbullying) κατά τη διάρκεια των τελευταίων 12 μηνών.

9 παράγοντες	Διαδικτυακός εκφοβισμός (cyber bullying):			
	Θυματοποίηση κατά τη διάρκεια των τελευταίων 12 μηνών		Άσκηση Διαδικτυακού Εκφοβισμού κατά τη διάρκεια των τελευταίων 12 μηνών	
	ποτέ	1 φορά ή περισσότερο	ποτέ	1 φορά ή περισσότερο
				%
Αυξημένο σωματικό βάρος	29,9	30,0	30,6	26,6
p-value		0,963		0,365
Έλλειψη σωματικής άσκησης	31,5	29,2	30,1	34,4
p-value		0,562		0,349
Συνήθεια καπνίσματος	59,1	65,8	60,1	66,4
p-value		0,069		0,199
Αυξημένη κατανάλωση οινοπνεύματος	20,2	25,9	22,2	20,3
p-value		0,071		0,727
Χρήση ναρκωτικών ουσιών	20,9	30,9	23,4	26,6
p-value		0,003		0,440
Πολλαπλοί ερωτικοί σύντροφοι	42,0	46,1	43,3	43,0
p-value		0,315		0,949
Μη χρήση προφυλακτικού	76,3	80,2	78,1	74,2
p-value		0,234		0,338
Υπέρμετρη ευκαιριακή χρήση οινοπνεύματος	59,9	59,7	60,2	57,8
p-value		0,945		0,624
Μέθη	32,5	33,3	33,6	28,1
p-value		0,870		0,259
Συγκέντρωση παραγόντων	0	2,3	2,5	2,3
	1	8,3	7,0	7,8
	2	15,6	13,2	18,8
	3	19,5	17,7	14,8
	≥4	54,3	59,7	56,3
p-value		0,692		0,579

Έλεγχοι χ^2 .

Κεφάλαιο 6^ο: Συζήτηση

6.1: Συζήτηση

Το φαινόμενο του σχολικού και του διαδικτυακού εκφοβισμού αποτελούν πραγματικότητα για τους φοιτητές της μελέτης. Σε ό,τι αφορά τον σχολικό εκφοβισμό, η συγκεκριμένη καταγραφή αποτελεί, μια από τις πρώτες, εν γνώσει μας για τα ελληνικά δεδομένα, αναδρομικές καταγραφές με χρονικό εύρος αναφοράς όλη την περίοδο (6 έτη) διάρκειας της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Συνεπώς, η συγκρισιμότητα των αποτελεσμάτων οφείλει να πραγματοποιηθεί υπό το συγκεκριμένο πρίσμα.

Στην περίπτωση κατά την οποία επιχειρηθεί σύγκριση με αποτελέσματα συγχρονικών ερευνών που διεξήχθησαν εντός της δεκαετίας του 2000, τα ποσοστά της παρούσας μελέτης δύναται να χαρακτηριστούν ως υψηλότερα, ειδικά εκείνα που εμφανίζει η κατηγορία της θυματοποίησης (61.7%).

Αναλυτικότερα, η μελέτη HBSC για το ακαδημαϊκό έτος 2009/10 αναφέρει ότι η θυματοποίηση για τους μαθητές ηλικίας 15 ετών, ανέρχεται σε ποσοστό ύψους 9% για τα κορίτσια και 12% για τα αγόρια, ενώ σε ό,τι αφορά την άσκηση σχολικού εκφοβισμού, τα ποσοστά ανέρχονται στο 13% και 14% για τα αγόρια και τα κορίτσια αντίστοιχα (Curie et al, 2012). Σε αντίστοιχη καταγραφή, σε μαθητές ηλικίας 16 έως 18 ετών, για το έτος 2007/08, η θυματοποίηση των φοιτητών αναφέρεται με ποσοστό ύψους 10.4% και της άσκησης με ποσοστά 16.5% (Skaripnakis et al., 2011). Παρόλο που οι περισσότερες μελέτες οι οποίες εξετάζουν τον σχολικό εκφοβισμό, απαιτούν ανάκληση γεγονότων εκ των συμμετεχόντων, συνήθως οι αναδρομικές καταγραφές αφορούν παρελθοντικό χρονικό διάστημα 2 μηνών. Συνεπώς, ενδεχόμενη άμεση σύγκριση με τα αποτελέσματα της παρούσας μελέτης θα ήταν ανεδαφική.

Σε αντίστοιχη αναδρομική καταγραφή ως προς το σχολικό εκφοβισμό κατά την σχολική περίοδο, οι φοιτητές και καθηγητές του δείγματος, δήλωσαν ότι τα ποσοστά έκθεσης κατά την περίοδο του λυκείου ανέρχονταν σε ποσοστό της τάξης του 42.0% σε ότι αφορά στην άσκηση του εκφοβισμού, και σε ποσοστό 48.7% σε ότι αφορά στη θυματοποίηση τους (Chapell et al., 2006). Σε ανάλογη καταγραφή σε Ευρωπαϊκές χώρες, από το σύνολο των 884 ενηλίκων, οι 247 ανέφεραν πως είχαν υποστεί θυματοποίηση κατά τη διάρκεια της σχολικής εκπαίδευσης, οι 151 εκ των οποίων κατά τη διάρκεια της δευτεροβάθμιας (Schafer, et al., 2004).

Ακόμα, αξίζει να αναφερθεί ότι ο σχολικός εκφοβισμός αποτελεί έννοια, της οποίας ο ορισμός φαίνεται να προσλαμβάνεται διαφορετικά από τους δασκάλους, τους μαθητές και τους μελετητές. Ενώ, φαίνεται ότι όσο αυξάνεται η ηλικία των νέων, τόσο τα επιμέρους στοιχεία που συναποτελούν στον καθορισμό του σχολικού εκφοβισμού γίνονται αναγνωρίσιμα και αντιληπτά (Cowie&McGrawhill, 2008).

Τα δεδομένα της μελέτης που μαρτυρούν τους τρόπους εκδήλωσης του συγκεκριμένου φαινομένου, τόσο για τους θύτες όσο και τα θύματα, φαίνεται να συμφωνούν με τις ευρύτερες σχετικές αναφορές. Παρατηρείται πως οι φοιτητές της μελέτης υποδεικνύουν ως κύριους τρόπους εμπλοκής στο φαινόμενο συμπεριφορές οι οποίες ανάγονται στο έμμεσο ή/ και ψυχολογικό εκφοβισμό και δευτερευόντως στον λεκτικό, ενώ τη χαμηλότερη συχνότητα και για τις δύο κατηγορίες (θυματοποίηση, άσκηση) καταλαμβάνει ο άμεσος σωματικός εκφοβισμός γεγονός το οποίο δύναται να ιδωθεί ως αναμενόμενο εφόσον κατά την περίοδο της εφηβείας, ο άμεσος σχολικός εκφοβισμός παραχωρεί τη θέση του στον έμμεσο και δευτερευόντως στο λεκτικό σχολικό εκφοβισμό (Sullivan, K., Cleary, Sullivan, G, 2005; Rigby, 2003a).

Αναφορικά με την απουσία ένδειξης διαφοροποίησης των συμπεριφορών εκφοβισμού ως προς το φύλο των φοιτητών της μελέτης, θα μπορούσε να

υποστηριχθεί ότι τόσο τα αγόρια όσο και τα κορίτσια εμπλέκονται εξίσου στο εν λόγω φαινόμενο, όπως αξιώνουν και σχετικές αναφορές (Rigby, 2003a).

Ωστόσο, ορισμένοι μελετητές υποστηρίζουν ότι η διαφοροποίηση ως προς το φύλο είναι υπαρκτή, και έγκειται στους διαφορετικούς τρόπους εμπλοκής στο σχολικό εκφοβισμό. Τα αγόρια φαίνεται να εμπλέκονται συχνότερα σε συμπεριφορές άμεσου και σωματικού σχολικού εκφοβισμού, ενώ τα κορίτσια να εκδηλώνουν συχνότερα συμπεριφορές έμμεσου και σχεσιακού εκφοβισμού (Nansetal, 2001; Olweus 2002a; Sullivan, K., Cleary, Sullivan, G, 2005), ισχυρισμός, ο οποίος στη συγκεκριμένη ηλικία αναφοράς, όπου ο έμμεσος σχολικός εκφοβισμός κυριαρχεί, δύσκολα θα μπορούσε να ελεγχθεί.

Η εμπλοκή των φοιτητών στο φαινόμενο του διαδικτυακού εκφοβισμού (θυματοποίηση: 29.9%, άσκηση: 15.8%), δεν φαίνεται να παρουσιάζει παρέκκλιση από τα αντίστοιχα αναφερόμενα ποσοστά, εφόσον σε ανάλογες μελέτες τα σχετικά ποσοστά κυμαίνονται μεταξύ του 10% συνολικής εμπλοκής (Schenk&Fremouw, 2012) έως 22.5% για τους φοιτητές που δηλώνουν άσκηση και 55.3% για εκείνους που δηλώνουν θυματοποίηση (Dilmac, 2009).

Αναφορικά με τους τρόπους εμπλοκής στο διαδικτυακό εκφοβισμό, παρατηρείται ανάλογο μοτίβο με εκείνο του σχολικού εκφοβισμού, όπου οι έμμεσοι τύποι αποτελούν τις πρωταρχικές μορφές υπό τις οποίες οι φοιτητές δέχονται ή ασκούν εκφοβισμό. Δευτερευόντως εμφανίζεται ο λεκτικός εκφοβισμός. Ενώ η ανάρτηση δεδομένων ή πληροφοριών συγκεντρώνει τις χαμηλότερες συχνότητες και στις δύο κατηγορίες (θυματοποίηση, άσκηση), αποτέλεσμα το οποίο συνηγορεί με άλλα σχετικά ευρήματα ως προς τον διαδικτυακό εκφοβισμό (MacDonald&Roberts-Pittman, 2010).

Σε ότι αφορά την απουσία σχέσης μεταξύ του φύλου των φοιτητών και της εμπλοκής στη συγκεκριμένη συμπεριφορά, παρατηρείται και πάλι ομοιότητα με τα

ανάλογα αποτελέσματα της εμπλοκής των φοιτητών στα περιστατικά του σχολικού εκφοβισμού ως προς το φύλο. Ωστόσο, στις σχετικές μελέτες, παρατηρείται διχογνωμία, κατά την οποία ορισμένοι ερευνητές υποτρίζουν ότι τα κορίτσια εμπλέκονται συχνότερα στον διαδικτυακό εκφοβισμό (Kowalski, Limber, Agatson, 2008; Smith et al. 2006), ενώ άλλοι αξιώνουν ότι δεν υπάρχει διαφοροποίηση ως προς το φύλο (Vandebosch & Cleemput, 2009).

Θα μπορούσε ίσως να ειπωθεί, ότι οι λόγοι της συμμετοχής των φοιτητών της μελέτης στο συγκεκριμένο φαινόμενο εδράζονται στις δυνατότητες τις οποίες παρέχει το διαδίκτυο ως προς την εκδήλωση συμπεριφορών, οι οποίοι θεωρούνται ακατάλληλες ή μη διαχειρίσιμες στον «πραγματικό κόσμο».

- *Σχέση Σχολικού & Διαδικτυακού Εκφοβισμού*

Σε γενικές γραμμές παρατηρείται ότι η πιθανότητα εμπλοκής των νέων στα είδη (διαδικτυακός, σχολικός) καθώς και στους ρόλους (θυματοποίηση, άσκηση) εμφανίζεται αυξημένη από τη στιγμή που οι νέοι έρχονται σε επαφή με έναν από τους ρόλους εμπλοκής στο φαινόμενο του εκφοβισμού. Φαίνεται, δηλαδή, πως η έκθεση σε ένα παράγοντα, είτε της θυματοποίησης, είτε της άσκησης, καθώς και σε ένα είδος εκφοβισμού, σχολικού ή διαδικτυακού αυξάνει την πιθανότητα εκδήλωσης περαιτέρω συμπεριφορών ως προς τους ρόλους αλλά και τα είδη του σχολικού εκφοβισμού.

Αναλυτικότερα, παρατηρείται πως η θυματοποίηση κατά τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση υπό τη μορφή του σχολικού εκφοβισμού, παρουσιάζει αυξημένες πιθανότητες περαιτέρω θυματοποίησης υπό τη μορφή του διαδικτυακού εκφοβισμού [O.R=3.27, (95% ΔΕ 2.30 -4.65)] στη τριτοβάθμια εκπαίδευση, αυξάνει την πιθανότητα άσκησης διαδικτυακού εκφοβισμού [O.R = 2.52, (95% ΔΕ 1.61 -3.94)]

κατά την ίδια περίοδο, καθώς και την πιθανότητα άσκησης σχολικού εκφοβισμού [O.R= 2.91, (95% 1.94 -4.35)] κατά τη διάρκεια της δευτεροβάθμιας.

Αναλόγως, η θυματοποίηση μέσω διαδικτύου φαίνεται να αυξάνει κατά 6,30 φορές (95% ΔΕ 4.20-9.46) την πιθανότητα εκδήλωσης ανάλογης εκφοβιστικής συμπεριφοράς κατά την περίοδο της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης ενώ τέλος, η άσκηση εκφοβισμού κατά τα έτη της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης αυξάνει τις πιθανότητες εμπλοκής στο διαδικτυακό εκφοβισμό είτε ως δράστης [O.R = 8.03, (95%ΔΕ 5.33 - 12.11), είτε ως θύμα [O.R = 4,51, 95%ΔΕ=3.16 -6.44) κατά την φοιτητική περίοδο.

Βάσει των προηγούμενων παρατηρούνται δύο βασικά μοτίβα συμπεριφοράς: Δύναται να ειπωθεί ότι υπάρχει ένα συνεχές στη θυματοποίηση, όπου τα άτομα τα οποία υφίστανται εκφοβισμό στο σχολείο, κατά τη διάρκεια της εφηβείας, εξακολουθούν να υφίστανται διαδικτυακή θυματοποίηση, στο πανεπιστήμιο, και παράλληλα να παρουσιάζουν αυξημένες πιθανότητες εκδήλωσης εκφοβισμού μέσω διαδικτύου αποτελώντας ένα πρόσφορο και εύκολο μέσο αντεπίθεσης.

Τα άτομα τα οποία χαρακτηρίζονται ως θύματα σχολικού εκφοβισμού, συγκεντρώνουν ένα σύνολο χαρακτηριστικών, μεταξύ άλλων, χαμηλή αυτοπεποίθηση και αυτοεκτίμηση, απομόνωση, ελλιπή κοινωνικά δίκτυα και παρέες/ φίλους, τα οποία τους καθιστούν ευάλωτους ως προς την ενδεχόμενη θυματοποίηση και παράλληλα τους συνοδεύουν έως και την ενήλικη ζωή τους, με αποτέλεσμα να καθίστανται περισσότερο επιρρεπείς στην, εκ νέου, θυματοποίηση, καθώς αυτού του είδους οι συμπεριφορές πιθανό να παγιώνονται, να αποτελούν βίωμα, και να αναπαράγονται με την πάροδο των ετών (Sullivan, K., Cleary, Sullivan, G, 2005; Olweus, 2009; Rigby, 2003a; Dilmac, 2009; Adams&Lawence, 2011).

Παράλληλα, σύμφωνα με διάφορες μελέτες, ο χώρος του διαδικτύου πιθανώς αποτελεί χώρο επιβολής αντιποίνων και αντεκδίκησης, για τους θυματοποιημένους

χρήστες οι οποίοι είτε θεωρούν, είτε πράγματι, αδυνατούν να αντιμετωπίσουν τον εκφοβισμό υπό το πρίσμα της εκ του σύνεγγυς διενέξεως με τους εκφοβιστές τους (Slonje&Smith, 2008; Walker et al, 2011)

Ίσως, από την άλλη, το διαδίκτυο να αποτελεί το πλαίσιο το οποίο επιτρέπει στα άτομα τα οποία θυματοποιούνται να εκδηλώσουν όμοιες συμπεριφορές εκφοβισμού, όχι υπό το πλαίσιο της εκδίκησης, αλλά υπό την πρόθεση ανάδυσης επιθετικών συμπεριφορών τις οποίες αδυνατούν να εκδηλώσουν σε διαφορετικές συνθήκες (Kowalski, Limber, Agatson, 2008).

Σε ότι αφορά το δεύτερο μοτίβο, θα μπορούσε να ειπωθεί ότι και η άσκηση του εκφοβισμού αποτελεί ένα συνεχές, το οποίο ξεκινώντας από τα σχολικά έτη εξακολουθεί να υφίσταται κατά την περίοδο της φοίτησης στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Η εκδήλωση επιθετικών συμπεριφορών, υπό τη μορφή της άσκησης του σχολικού εκφοβισμού συγκεντρώνει τις υψηλότερες πιθανότητες εκδήλωσης εκφοβιστικής συμπεριφοράς μέσω διαδικτύου, γεγονός το οποίο εξηγείται από την παγίωση των επιθετικών συμπεριφορών και των σχετικών ανάλογων ευρημάτων προοπτικών μελετών οι οποίες υποστηρίζουν ότι τα άτομα που εκδηλώνουν επιθετικές συμπεριφορές εκφοβισμού στο σχολείο, είναι πολύ πιθανό να εκδηλώσουν ανάλογες και στο μέλλον (Olweus, 2009; Sourander et al., 2000). Οι αυξημένες πιθανότητες των ατόμων που εκφοβίζουν να υποστούν εκφοβισμό και δη, διαδικτυακό, ενδεχομένως συνηγορεί με τον ισχυρισμό των αντιποίνων από πλευράς θυμάτων (Walker et al., 2011).

Τέλος σε αντίστοιχη έρευνα (Jose et al, 2011), οι τέσσερις κατηγορίες οι οποίες συζητήθηκαν προηγουμένως (θυματοποίηση και άσκηση σχολικού εκφοβισμού, θυματοποίηση και άσκηση διαδικτυακού εκφοβισμού), βρέθηκαν να ακολουθούν όμοια μονοπάτια αμφίδρομης, μεταξύ τους σχέσης.

- Σχολικός Εκφοβισμός, Διαδικτυακός Εκφοβισμός & Συμπεριφορές Διακινδύνευσης ως προς την υγεία

Η έκθεση υπό μορφή θυματοποίησης στο σχολικό, κατά τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, και στο διαδικτυακό κατά την περίοδο φοίτησης στην τριτοβάθμια εκπαίδευση φαίνεται πως σχετίζεται με την εκδήλωση ορισμένων συμπεριφορών διακινδύνευσης ως προς την υγεία των φοιτητών του δείγματος.

Συγκεκριμένα, η θυματοποίηση κατά τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση παρουσιάζει ισχυρή στατιστική σχέση με την απουσία χρήσης προφυλακτικού κατά την περίοδο φοίτησης της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Παράλληλα, η θυματοποίηση μέσω διαδικτύου σχετίζεται με την χρήση (παράνομων) ναρκωτικών ουσιών, ενώ δύναται να υποστηριχθεί ο ισχυρισμός ύπαρξης οριακής σχέσης με το κάπνισμα και την αυξημένη κατανάλωση οινοπνευματωδών ποτών.

Σημαντικός αριθμός ερευνητικών δεδομένων, καταδεικνύει τις συνέπειες που επιφέρει η εμπλοκή κυρίως στο σχολικό εκφοβισμό με την ψυχιατρική νοσηρότητα, και την αρνητική ψυχική υγεία τόσο των εμπλεκόμενων, ορισμένες φορές έως και την ενήλικη ζωή τους (Olweus, 2002a; Rigby, 2003b; Rigby, 2008; Smokowski&Holland - Kopasz, 2005; Sourander et al, 2007; Sourander et al, 2000; Takizawa, Maughan, Arsenault, 2014). Ωστόσο οι έως τώρα, εις γνώσει μας, διαθέσιμες μελέτες αναφορικά με τον σχολικό και διαδικτυακό εκφοβισμό ως προς την εκδήλωση διακινδυνευμένων συμπεριφορών υγείας παραμένουν περιορισμένες, και δη εκείνες οι οποίες αναφέρονται σε πληθυσμό προπτυχιακών φοιτητών. Παρόλα αυτά, τα ευρήματα της εν λόγω μελέτης φαίνεται πως διατηρούν σχετική συμφωνία με τα διαθέσιμα δεδομένα ανάλογων ερευνών.

Αποτελέσματα έρευνας σε εφηβικό πληθυσμό υποστηρίζει ότι οι μαθητές που ανέφεραν συχνή θυματοποίηση παρουσίαζαν αυξημένο σχετικό κίνδυνο (R.R) ως προς τις συμπεριφορές διακινδύνευσης (κάπνισμα, αλκοόλ και σεξουαλική

συμπεριφορά) (Turagbesi, Nakamura, Takano, 2008). Έρευνα σε γυναικείο φοιτητικό πληθυσμό, καταδεικνύει τη σχέση μεταξύ διαδικτυακής θυματοποίησης και προβληματικής κατανάλωσης αλκοόλ (Selkie et al, 2015), ενώ μελέτη σε εφηβικό πληθυσμό ισχυρίζεται ότι η εμπλοκή στη διαδικτυακή θυματοποίηση σχετίζεται με την αυξημένη πιθανότητα αναφοράς διακινδυνευμένων συμπεριφορών (κάπνισμα, αλκοόλ και σεξουαλική συμπεριφορά) (Callaghan, Kelley, Molcho, 2015).

Η εκδήλωση των συμπεριφορών διακινδύνευσης (μη χρήση προφυλακτικού, αυξημένη κατανάλωση αλκοόλ, χρήση ναρκωτικών ουσιών και κάπνισμα), δύναται να ειπωθεί ότι ενέχει διττή εξήγηση.

Πιθανά, οι συμπεριφορές οι οποίες σχετίζονται με τη χρήση ουσιών να επιλέγονται ως μηχανισμοί ανταπόκρισης στις αρνητικές συνέπειες που επιφέρει ο εκφοβισμός σε συναισθηματικό επίπεδο και επίπεδο ψυχικής υγείας. Επί παραδείγματι ως μέσο διαχείρισης του άγχους και μέσο ανακούφισης των συμπτωμάτων κατάθλιψης που συχνά παρατηρούνται.

Παράλληλα η χρήση ουσιών θα μπορούσε να θεωρηθεί ως μέσο κοινωνικοποίησης, πρακτική η οποία είναι ιδιαίτερα συνηθισμένη για τους νέους στο στάδιο της αναδύομενης ενηλικίωσης (Arnett&Hughes, 2012), συνεπώς η εκδήλωση των προαναφερόμενων συμπεριφορών να αποτελεί προσπάθεια ένταξης και αποδοχής από την παρέα και τα νέα κοινωνικά δίκτυα που δημιουργούνται κατά την είσοδο στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, ιδιαίζόντως από τα άτομα τα οποία, λαμβάνοντας υπόψη τα χαρακτηριστικά του θύματος, συνήθως δεν έχουν φίλους και παραμένουν απομονωμένα.

Σε ότι αφορά τις μη ασφαλείς σεξουαλικές πρακτικές, και σε αυτό το σημείο η εξήγηση δύναται να είναι διττή. Από τη μία η εκδήλωση αυτής της συμπεριφοράς μπορεί να ειπωθεί ως μια προσπάθεια αποδοχής, στην προκειμένη περίπτωση από τον εκάστοτε ερωτικό σύντροφο, εφόσον η απουσία χρήσης προφυλακτικού ενέχει και

την απουσία απαίτησης συμμόρφωσης από τα άλλα πρόσωπα, και ενδεχομένως τον κίνδυνο της απόρριψης. Από την άλλη η μη χρήση προφυλακτικού θα μπορούσε να θεωρηθεί ως η απόρροια της χαμηλής αυτοεκτίμησης που, συχνά, χαρακτηρίζει τα θύματα, υπό τη συλλογιστική ότι τα ίδια δεν αξίζουν της φροντίδας και της προφύλαξης της υγείας τους.

Επιπρόσθετα, σχετική μελέτη σε αντίστοιχο πληθυσμούποδεικνύει σημαντικό κίνδυνο ως προς το κάπνισμα και την κατανάλωση αλκοόλ, για τους εμπλεκόμενους και στο σχολικό και στο διαδικτυακό εκφοβισμό, με ισχυρότερες ωστόσο ενδείξεις για τους θύτες από ότι τα θύματα. Παράλληλα μελέτη σχετικά με τις συνέπειες του εκφοβισμού κατά τη διάρκεια της ενήλικης ζωής αναφέρει χρήση ουσιών από πλευράς θυτών (Sourander et al, 2007)

Τέλος, η απουσία στατιστικά σημαντικών σχέσεων μεταξύ των φοιτητών που αναφέρουν άσκηση εκφοβισμού και των συμπεριφορών διακινδύνευσης ίσως να υποδεικνύει ένα διαφορετικό μοτίβο συμπεριφοράς για τους θύτες, το οποίο να σχετίζεται αμιγώς με την εκδήλωση επιθετικών συμπεριφορών. Επίσης, είναι εξίσου πιθανό σε ότι αφορά τον τομέα της υγείας οι ενδεχόμενες συνέπειες για τους θύτες του εκφοβισμού να αφορούν αποκλειστικά στη σφαίρα της ψυχικής υγείας.

Συμπερασματικά, πρόκειται για ένα διάχυτο φαινόμενο επιθετικών συμπεριφορών το οποίο παρουσιάζει ένα συνεχές μεταξύ των βαθμίδων της εκπαίδευσης, χωρίς να αφήνει ανεπηρέαστους ούτε τους εμπλεκόμενους αλλά ούτε και το περιβάλλον εντός του οποίου διαδραματίζεται. Παρόλο που οι επιδράσεις στην υγεία δεν γίνονται άμεσα ορατές το φαινόμενο του εκφοβισμού δεν πρέπει ούτε να παραβλέπεται ούτε να αγνοείται, εφόσον αποτελεί αιτία εδραίωσης παρεκκλίνουσων καθώς και διακινδυνευμένων, ως προς την υγεία, συμπεριφορών.

6.2: Περιορισμοί της Μελέτης

Πρόκειται για μία αναδρομική καταγραφή και συγχρονική ανάλυση, σε πληθυσμό δείγματος ο οποίος δεν δύναται να θεωρηθεί αντιπροσωπευτικός, ωστόσο η δειγματοληψία μπορεί να θεωρηθεί τυχαία εφόσον οι συμμετέχοντες προέρχονται από διαφορετικές περιοχές του ελλαδικού χώρου με μη συγκεκριμένα είτε προκαθορισμένα κοινωνικό-οικονομικά χαρακτηριστικά.

Παράλληλα, εύλογος θεωρείται ο προβληματισμός ως προς την ύπαρξη σφάλματος ανάκλησης και ακολούθως, τη λανθασμένη ταξινόμηση ως προς τις κατηγορίες του θύτη και θύματος του σχολικού και διαδικτυακού εκφοβισμού.

Αποβλέποντας στον περιορισμό των παραπάνω αδυναμιών, το εργαλείο συλλογής των δεδομένων περιελάμβανε ασφαλιστικές δικλίδες, υπό τη μορφή ερωτήσεων φίλτρου και αξιολόγησης της ειλικρίνειας των απαντήσεων των συμμετεχόντων, ενώ η ηλεκτρονική του μορφή παρείχε τη δυνατότητα άρνησης πρόσβασης σε περιοχές ερωτήσεων οι οποίες δεν συνηγορούσαν με τις πληροφορίες που παρέχονταν ως πληροφορίες εκ των συμμετεχόντων.

Τέλος, παρά την αμφιλεγόμενη εγκυρότητα της αναδρομικής συλλογής δεδομένων, ορισμένοι ερευνητές αποδίδουν σημαντικό βαθμό αξιοπιστίας. Οι Brewin et al. (1993 στο Schafer et al, 2004) υποστηρίζουν ότι οι ενήλικες τείνουν να ανακαλούν συστηματικά και με ακρίβεια περιστατικά της παιδικής ηλικίας, ιδιαίτερα όταν αυτά επιφέρουν συναισθηματική φόρτιση, ενώ σύμφωνα με τον Rivers (2001), υπάρχει σχετική συνέπεια στη μνήμη και στην ανάκληση περιστατικών σχολικού εκφοβισμού.

6.3: Προτάσεις

Αποβλέποντας στην πρόληψη και αντιμετώπιση του φαινομένου του σχολικού και διαδικτυακού εκφοβισμού, καθώς και στην ολοκληρωμένη προώθηση αποτελεσματικών προγραμμάτων προαγωγής υγείας, λαμβάνοντας υπόψη τις κατευθύνσεις της πρόσφατης βιβλιογραφίας, συστήνονται τα ακόλουθα:

- Συστηματική καταγραφή και παρακολούθηση του φαινομένου του σχολικού και διαδικτυακού εκφοβισμού καθ' όλες τις εκπαιδευτικές βαθμίδες.
- Ανάπτυξη και εφαρμογή επιμορφωτικών προγραμμάτων, απευθυνόμενα στους εκπαιδευτικούς και τους επαγγελματίες πρωτοβάθμιας φροντίδας υγείας.
- Δημιουργία και εφαρμογή προγραμμάτων /παρεμβάσεων προώθησης της συλλογικότητας και συνεκτικότητας των εκπαιδευτικών κοινοτήτων υπό το πρίσμα του οικολογικού μοντέλου.
- Χάραξη και εφαρμογής κοινής πολιτικής μηδενικής ανοχής της βίας στα εκπαιδευτικά ιδρύματα, σε εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο
- Δημιουργία & εφαρμογή εκπαιδευτικών προγραμμάτων προαγωγής υγείας αποβλέποντας στην απόκτηση των βέλτιστων δυνατών συμπεριφορών υγείας των μελλοντικών πολιτών, προσαρμοσμένα ανά την εκπαιδευτική βαθμίδα και την πολιτισμική ιδιαιτερότητα της εκάστοτε κοινότητας.
- Διεξαγωγή περαιτέρω έρευνας ώστε να διερευνηθούν και να διευκρινιστούν οι παράγοντες που συνεπιδρούν και επηρεάζουν την εκδήλωση του φαινομένου.

Βιβλιογραφία**Ελληνική:**

- Αρτινοπούλου, Β. (2001) *Βία στο Σχολείο και πολιτικές στην Ευρώπη*. Αθήνα: Μεταίχμιο
- Γκούβρα, Μ. Κυρίδης, Α. Μαυρικάκη, Ε.(2005) *Αγωγή Υγείας & Σχολείο*. Αθήνα: Τυπωθήτω, ΓΙΩΡΓΟΣ ΔΑΡΔΑΝΟΣ
- Christakis, N. Fowler, J. (2009) *Συνδεδεμένοι μεταφρ. Ξυγαλατάς, Δ, Ρουμπέκας, Ν.* Αθήνα: Κάτοπτρο
- Δαρβίρη. Χ. (2010) *Προαγωγή Υγείας*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση
- ΕΛΣΤΑΤ (2013) *Δελτίο Τύπου: Έρευνα Χρήσης Τεχνολογιών Πληροφόρησης και Επικοινωνίας από τα Νοικοκυριά: 2013*, Ελληνική Στατιστική Αρχή
- ΕΛΣΤΑΤ (2014) *«Η Ελλάδα με αριθμούς»*. Ελληνική Στατιστική Αρχή: www.statistics.gr
- Giddens, A. (2002) *Κοινωνιολογία*, μεταφρ. Τσαούσης Δ.Γ, Αθήνα: Gutenberg
- Καρυδας, Χ. Ι. (2007) *Ψηφιακές Πόλεις : Κοινωνία, ψυχολογία, διαδίκτυο, αστική γειτονιά*. Αθήνα: Παπαζήση
- Κουράκης, Ε.Ν. (2006) *Το Θεσμικό Πλαίσιο του Δικαίου Ανηλίκων (Ελλάδα και Ευρώπη) χ.χ*
- Κούρτη, Ε. (2003) *Η επικοινωνία στο διαδίκτυο*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
- Κωνσταντινίδης, Θ. Σκανδαλάκη, Ν. Τζαγκαράκη Ε. Κλεισιάρης, Χ. Κριτσωτάκης, Γ.(2014) «Κάπνισμα και Κατανάλωση Οινόπνεύματος σε Προπτυχιακούς Φοιτητές Νοσηλευτικής». *Νοσηλευτική*, 53(1), σσ65-74
- Μουσούρου, Λ. (1993) *Η κοινωνιολογία της σύγχρονης οικογένειας*. Αθήνα: Gutenberg
- Nettleton, S. (2002) *Κοινωνιολογία της Υγείας και της Ασθένειας*. Μεταφρ. Βακάκη, Α. Αθήνα: Τυπωθήτω ΓΙΩΡΓΟΣ ΔΑΡΔΑΝΟΣ

- Ogden, J. (2004) *Ψυχολογία της υγείας*. (Επιμ) Λουκάκου, Μ. Αντωνίου, Α.Μ. Αθήνα: Επιστημονικές Εκδόσεις Παρισιάνου
- Olweus, D (2009) *Εκφοβισμός και Βία στο Σχολείο*, μεταφρ. Μαρκοζάνε, Ε. Αθήνα: Εταιρεία Ψυχικής Υγείας του Παιδιού και του Εφήβου (Ε.Ψ.Υ.Π.Ε)
- Παρατηρητήριο για την κοινωνία της πληροφορίας (2011) «*Η χρήση του διαδικτύου από τους Έλληνες*». Αθήνα: <http://www.observatory.gr>
- Pervin, A.L., John, P.O. (2001) *Θεωρίες Προσωπικότητας Έρευνα και Εφαρμογές*, μεταφρ. Αλεξανδροπούλου, Α. Δασκαλοπούλου, Ε. Αθήνα: Τυπωθήτω Γιώργος Δάρδανος
- Rigby, K. (2008) *Σχολικός Εκφοβισμός*, μεταφρ. Δόμπολα, Β. Αθήνα: Τόπος
- Τούντας, Γ. (2000) *Κοινωνία και Υγεία*. Αθήνα: Οδυσσέας
- Wilkinson, R. Marmot, M. (1998) *Τα αδιάσειστα γεγονότα* (επιμ) Στράγκας, Δ. Γείτονα, Μ. Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας

Ξενόγλωσση:

- Adams, DF. Lawrence, JG. (2011) “Bullying victims: the effects last into college”. *American Secondary Education* 40(1), pp.4-13. Eric.ed.gov
- Alexopoulos, C.E. Jelastopulu. E. Aronis, K. Doungeris, D. (2010) “Cigarette smoking among university students in Greece: a comparison between medical and other students”. *Environmental Health & Preventive Medicine*, 15: 115-120
- Arnett, J.J. (2000) “*Emerging Adulthood A theory of Development From the Late Teens Through the Twenties*”. *American Psychologist* 55(5), pp.469-480
- Arnett, J.J. (2004) *Emerging Adulthood: The winding road from late teens through the twenties*. Oxford University Press

- Arnett, J.J. (2007) “Emerging Adulthood: What Is It, and What Is It Good For?”
Society for Research in Child Development 1(2), pp68-73
- Arnett, J.J., Hughes, M. (2012) *Adolescence and Emerging Adulthood. A cultural Approach*. England: Pearson Education Limited
- Barbouni, A. Hadjichristodoulou, C. Merakou, K. Antoniadou, E. Kourea, K. Miloni, E. Waren, W. C. Rahiotis, G, Kremastionou, J. (2012) “Tobacco Use, Exposure to second hand smoke, and Cessation Counseling Among Health Professions Students: Greek data from the Global Health Professions Student Survey (GHPSS)”. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 9. Pp331-342
- Bellmore, A. Chen, W-T. Rischall, E (2013) “The reasons behind early adolescent’ response to peer victimization” *Journal of Youth & Adolescence*, 42, pp. 275-284
- Bendit, R. (2008) “Growing up in the context of globalization and social change: Present and Future challenges for youth research and youth policies” in Bendit, R. Hahn –Bleibtren (Ed) *Youth Transitions: Processes of social inclusion and patterns of vulnerability in a globalized world*. Barbara Budrich Publishers Opladen & Framington Hills.
- Berkman, F. Kawachi, I. (2000) *Social Epidemiology*. USA: Oxford University Press
- Berk, E.L. (2010) *Exploring life-span development* (2nd edition): Pearson
- Biggart, A., Furlong, A. and Cartmel, F. (2008) ‘Modern youth transitions: Choice biographies and transitional linearity, in Bendit, R. and Hahn, M. (Eds.) *Youth and the Future: Processes of social inclusion and patterns of vulnerability in a globalised world*, Farmington Hills-USA: Leverkusen- Opladen & Barbara Budrich Publishers.

- Blane, D. (2006) “The life course, the social gradient, and health” in: Marmot, M. Wilkinson, R.(Ed), *Social Determinants of Health*. Oxford University Health
- Bonino, S. Cattelino, E. Ciairano, S. (2005) *Adolescents and Risk Behavior, Functions and Protective Factors*. Italy: Springer
- Boulding, E.K. (1956) “General Systems Theory –The skeleton of science”. *Management Science*, 2(3), pp. 197-208
- Bourdieu, P. (1986). “The forms of capital. In J. Richardson”, (Ed). *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. New York: Greenwood.
- Bronfenbrenner, U. (1994) “Ecological models of human development”. *International Encyclopedia of Education*, 3, pp. 37-43
- Brodbeck, J. Bachmann, M. Croudace, J.T. Brown, A. (2013) “Comparing growth trajectories of risk behaviors from late adolescence through young adulthood: An accelerated design”. *Developmental psychology*, 49(9), pp. 1732-1738
- Callaghan, M. Colette, K. Molcho, M. (2015)” Exploring traditional and cyberbullying among Irish adolescents”. *International Journal of Public Health*, 60, pp199-206
- Carlisle, N. & Rofes, E (2007) “School bullying: Do adult survivors perceive long-term effects?” *Traumatology*, 13(1) pp.16 -26. <http://tmt.sagepub.com/>
- Carvey, V.J. Jacob, J.C. & Hazler, J.R. (2011) “Exposure to school bullying and the social capital of sixth- grade students “ *Journal of Humanistic Counseling*, 50, pp.283-252
- Chapell, M. Casey, D. De la Cruz, C. Ferrell, Forman, J. Lipkin, R. Newsham, M. Sterling, M. & Whitaker, S. (2004). “Bullying in college by students and teachers” *Adolescence*, 39, pp.53-64
- Chapell, S. M. Hasselamn, L. S. Kitchin, T. Lomon, N. S. MacIver, W. K. Sarullo, L. P. (2006) “Bullying in elementary school, high school, and college”. *Adolescence*, 41(146), pp. 634-648

- Cooper, M. L. (2006) “Does Drinking Promote Risky Sexual Behavior? A complex answer to a simple question”. *Current directions in psychological sciences*, 15(1), pp. 19-23
- Corby, E. M. Campbell, M. Spears, S. Slee, P. Butler, D. & Kif, S. (2014): Students’ Perceptions of Their Own Victimization: A Youth Voice Perspective, *Journal of School Violence*, 00, pp. 1–21.
- Coyne, M.S. Padilla-Walker, M.L. Howard, E. (2013) ‘Emerging in a Digital world: A decade of media use, effects, and gratifications in emerging adulthood’. *Emerging Adulthood*, 1(2), pp. 125-137
- school” *British Journal of Developmental Psychology*, 20, pp. 259–280
- Cowie, H. Dawn, J. (2008) *New Perspectives on Bullying* UK: Open University Press
- Curie, C. Zanotti, C. Morgan, A. Curie, D. Loose, M. Roberts, C. Smdal, O. Smith, O. Barnekow, V. (2102) *Social determinants of health and well-being among young people. Health Behaviour in School-aged Children (HBSC) study: international report from the 2009/2010 survey*. (Health Policy for Children and Adolescents, No. 6). Copenhagen, WHO Regional Office for Europe.
- Donadiki E, M. Garcis, R.J, Velonaki, G. Hernandez – Barrera, V. Sourtzi, P, Andres, A. Jimenez -Trujilio, I. Pino, G.C., Carrasco-garrido, P. (2013) “Factors related to contraceptive methods among female higher education students in Greece”. *Journal of Pediatric Adolescence Gynecology* 126, pp. 334-339
- Dilmac, B. (2009) “Psychological Needs as a Predictor of Cyberbullying: a preliminary report on college students”. *Educational sciences: Theory & Practice*, 9(3), pp.1307-1325. Eric.ed.gov [accessed August 5 2013]

- Dillon, R.F. Worthington, L.R. Moradi, B. (2011) “ Sexual Identity as a Universal Process” in: Schwartz, J.S. Luyckx, K. Vignoles, L.V. (Ed), *Handbook of Identity Theory and Research*. New York: Springer
- Dorer, B. (2012) “*European Social Survey. ESS Round 6 Translation Guidelines*”.
Manheim, European Social Survey GESIS.
- Dredge, R. Gleeson, Garcia, X. (2014) “Presentation on Facebook and Risk of Cyberbullying victimization” *Computers in Human Behavior*, 40, pp. 16-22
- Due, P. Holsteun, E.B. Lynch, J. Diderichsen,, F. Gabhain, N.S. Scheidt, P. Currie, C. and The Health Behaviour in School-Aged Children Bullying Working Group (2005) “Bullying and symptoms among school- aged children: international comparative cross sectional study in 28 countries” *European Journal of Public Health* 15(2), pp.182-132
- Duncan, C. Lones, K. Moon, G. (1996) “Health- Related behavior in context: A multilevel approach”. *Social Science and Medicine*, 24(6), pp.817-830
- Ellison, N.Steinfield, C. Lampe, C. (2007) “The benefits of facebook “Friends”: Social capital and college students’ use of online network sites”. *Journal of Computer –Mediated Communication*, 12, pp.1143 -1168
- Elgar, J.F. Pickett, E.K. Pickett, W. Craig, W. Molcho, M. Hurrelmann, Lenzi, M. (2012) “School bullying, homicide and income inequality: a cross-national pooled time series analysis”. *International Journal of Public Health*.
- Erikson, H. E. (1968) *Identity Youth and Crisis*. New York: w.w. Norton Company Inc
- Espelage, L. Mebane, S. & Adams, R (2004) “Empathy, caring and bullying: Toward an understanding of complex associations” in: Espelage, L. & Swearer, M, (Ed) *Bullying in American Schools: a social ecological perspective on prevention and intervention*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc

Faculty of the Harvard School of Public Health (2011) *The Greek tobacco epidemic.*

HEART: Hellenic Action Through Research against Tobacco projects

Fishbein, M. Ajzen, I.(1975) *Belief, attitude, and behavior: An introduction to theory and research* . Addison- Wesley, Reading

Floros, DG. Siomos, EK. Fisoun, V. Dafouli, E. Geroukalis, D.(2013) “Adolescent online Cyberbullying in Greece: the impact of parental online security practices bonding and online impulsiveness”. *Journal of School Health*, 83, pp.445 -453.onlinelibrary.wiley.com

Foster, W.D. (2014) “Drinking identity as a mediator of the relationship between drinking motives and weekly alcohol consumption among heavy drinking undergraduate students”. *Addictive Behaviors*, 39, pp.1811-1815

European Centre for Disease Prevention and Control. (2015) “Annual epidemiological report 2014 - sexually transmitted infections, including HIV and blood-borne viruses”. Stockholm: ECDC.

Furstenberg, F. Rumbaut, G. R. Settersten A.R. (2005) “On the frontier of the adulthood. Emerging themes and new directions” in: Settersten A.R., Furstenberg, F. Rumbaut, R. G. (Ed) *“On the frontier of the adulthood: Theory, Research and Public Policy”*. Chicago & London: The University of Chicago Press.

Gladden, R.M., Vivolo-Kantor, A.M., Hamburger, M.E., & Lumpkin, C.D. (2014) *Bullying Surveillance Among Youths: Uniform Definitions for Public Health and Recommended Data Elements, Version 1.0*. Atlanta, GA; National Center for Injury Prevention and Control, Centers for Disease Control and Prevention and U.S. Department of Education

- Gute, G, Eshbaugh, E.M. Wiersma J. (2008) “sex fro you but not for me: Discontinuity on undergraduate emerging adults’ definitions of “having sex”. *The journal of research*, 4(54), pp.329-337
- Hakojarvi, H.R. Salminen, L. Suhonen, R. (2012) “Health Care Students’ personal experiences and coping with bullying in clinical training”. *Nurse Education Today*, 34, --.138-144
- Haydon, A. Herring, H.A, Halpern, T. C. (2012) “Associations between patterns of emerging sexual behavior and young adult reproductive health”. *Perspectives on sexual and reproductive health*,44(4), 218-227
- Henderson. S, Holland, J. Mc Grellis, S., Sharpe, S. Thomson, R. Grigoriou, T. (2007) *Inventing Adulthoods. A biographical approach to youth transitions* Sage Publications
- Hibell, B. Guttormsson, Ahlstrom, S. Balakivera, O. Bjamason, T. Kokkevi, A. Kraus, L. (2009) *The 2007 ESPAD Report, Substance Use Among Students in 35 Countries*. Sweden: Modintryckoffset AB
- Hickey & Kramer, (unpublished) “*Cyber bullying and its effect*”, Imperial College of UK
- Denstad, Y. F. (2009) *Youth policy manual. How to develop a national youth strategy* Council of Europe, Printed at the Council of Europe
- Holdsworth, C. Marogan, D. (2005) *Transitions in context. Leaving Home, Independence and Adulthood*. England: Open University Press
- Hong, S.J, Espelage, L. D. (2012) “A review of research on bullying and peer victimization in school: An ecological system analysis”. *Aggression and Violent Behavior*, 17, pp.311-322
- Houndoumadi, A. & Pateraki, L. (2001) “Bullying and Bullies in Greek Elementary Schools: Pupils' attitudes and teachers'/parents' awareness”, *Educational Review*, 53:1, 19-26,

- Jantzer, M.A. Hoover, H.J. Narloch, R. (2006) “The relationship between school aggression, bullying and trust, shyness and quality of friendships in young adulthood”. *School Psychology International*, 27(2), pp.146-156
- Jose, E.P. Kljakovic, M. Scheib, E. Notter, O. (2011) “The joint development of traditional bullying and victimization with cyber bullying and victimization in adolescence”. *Journal of Research on Adolescence*, 22(2), pp.301-309
- Johnson, M.A. Mercer, H. C. Cassell, J. (2006) “Social determinants, sexual behavior, and sexual health” in: Marmot, M. Wilkinson, R.(Ed), *Social Determinants of Health*. Oxford University Health
- Kanfer FH.(1970) Self-regulation: “Research, issues, and speculation.” In: Neuringer C, Michael JL,(Ed).*Behavior Modification in Clinical Psychology*. New York: Appleton-Century-Crofts;. pp. 178–220.
- Kann L, Olsen EO, McManus T, Kinchen S, Chyen D, Harris WA, Wechsler H; Centers for Disease Control and Prevention (CDC). Sexual identity, sex of sexual contacts, and health-risk behaviors among students in grades 9-12--youth risk behavior surveillance, selected sites, United States, 2001-2009. *MMWR Surveill Summ*. 2011;60(7):1-133.
- Keniston, K. (1970) “Youth: a “New” stage of life”. *The American scholar*, 39(4), pp.631-654
- Koutra, K. Kritsotakis, G. Orfanos, P. Ratsika, N. Kokkevi, A. Philalithis, A. (2014) “Social capital and regular alcohol use and binge drinking in adolescence: A cross-sectional study in Greece” *Drugs: education, prevention and policy*, pp.1-11
- Kowalski, M.R. Limber, P. S. Agatson, W.P. (2008) *Cyberbullying: Bullying in the digital age* Blackwell Publishing

- Kowalski, MR. Giumetti, WG, Shroeder, AN. Reese, HH. (2012) Chapter 14
Cyberbullying Among College Students: Evidence from Multiple Domains of
College in: Wankel, AL. & Wankel, C. *Misbehavior Online in Higher
Education, Cutting Edge Technologies in Higher Education*, 5 Emerald
Group Publishing Limited,
- Kyrlesi, A, Soteriades, E.S. , Warren, C. W. Kremastinou, J. Panagiotis, P. Jones,
N.R. Hadjichristodoulou, C. (2007) “Tobacco Use among students aged 13-
15 years in Greece: the GYTS project”. *BMC Public Health*, 7(3) pp. 1-16
- Landstedt, E. & Persson, S. (2014) “Bullying , Cyberbullying, and mental health in
young people”. *Scandinavian Journal of Public Health*, 42, pp.393-399
- Laska, N.M. Pasch, E.K Lust, K. Story, M. Ehlinger, E. (2009) “Latent class analysis
of lifestyle characteristics and health risk behaviors among college youth”.
Prevention Science, 10, pp. 376-386
- Littlefield, A. K., Sher, K.J, (2011) “Smoking desistance and personality change in
emerging and young adulthood” *Nicotine & Tobacco Research*, 14(3), pp. 338
-342
- Lorant, V. Nocaise, P. Soto, E.V. Hoore, W. (2013) “Alcohol drinking among college
students: college responsibility for personal troubles”. *BMC Public Health*,
13:615
- Liourta, E. Pepijin, E. (2008) “The importance of self regulatory and goal conflicting
processes in the avoidance of drunk driving among Greek young drivers”.
Accident Analysis and Prevention, 40, pp.1191 -1199
- MacDonald, D.CH. & Robert –Pittman, B. (2010) “Cyberbullying among college
students: Prevalence and demographic differences”. *Procedia Social and
Behavioral Sciences*, 9, pp. 2003 -2009. www.sciencedirect.com

- Maddux, J.E. Rogers, R.W. (1983) "Protection Motivation and self efficacy: a revised theory of fear –appeals and attitude change". *Journal of experimental Social Psychology*, 15, pp. 242-53
- Magklara, K. Skapinakis, P. Gkatsa, T. Bellos, T. Araya, R. Stylianidis, S. & Mavreas, V (2012) "Bullying behaviour in schools, socioeconomic position and psychiatric morbidity: a crosssectional study in late adolescents in Greece". *Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health*, 6:8
- Mammas, I. bertsia, K. G. Linardakis, M. Tzanakis, E.N. Labadarios, N.D. Kafatos, G.A. (2003) "Cigarettes smoking, alcohol consumption, and serum profile among medical students in Greece". *European Journal of public health*, 13, pp.278-282
- Marcia, J. (1996) "Development and Validation of ego-identity status". *Journal of Personality & Social Psychology*,3(5), pp. 551 -558
- Marshall, S.J. Biddle, S.J. (2001) "The transtheoretical model of behavior change: a metanalysis of applications to physical activity and exercise" *Ann-Behav-Med* , 23(4), pp.229-236
- Mazzoni, E. Iannone, M. (2014) "From high school to university: Impact of social networking site on social capital in the transitions of emerging adults". *British Journal of Educational Technology*, 45(2), pp.303 -315
- McCambridge J, McAlaney J, Rowe R (2011) Adult Consequences of Late Adolescent Alcohol Consumption: A Systematic Review of Cohort Studies. *PLoS Medicine*, 8(2) , pp.
- McDougall, L. (2010) "A Study of Bullying in Further Education" *Pastoral care in Education: An International Journal of Personal, Social and Emotional Development*17(2), pp31-37

- Moreno, A. M. Christakis, A.D. Egan, K.G. Brockman, N.L. Becker, T. (2012)
 “Associations between displayed alcohol references on facebook and problem drinking among college students”. *Archive of pediatric adolescence medicine*, 166(2), pp.157-163
- Morgan, M.A. (2013) “Contemporary Issues in Sexual Orientation and Identity development in Emerging Adulthood”. *Emerging Adulthood*, 1(1), pp.52 -66
- Nansel, T. Overpeck, M. Pilla, R.Ruan, I. Simons –Morton, B. & Scheidt, P. (2001)
 “Bullying behavior among US youth”. *The journal of the American Medical Association*, 285(16), pp. 2094- 2100.
- Nelson, J.L. Padilla- Wakler, M.L. (2013) “Flourishing and Floundering in Emerging Adult College Students”. *Emerging Adulthood*, 1(1), pp. 67-78
- Olweus, D. (2002a) “Sweden” in Smith, P. Morita, P. Junger –Tas, Y. Olweus, D. Catalano, R., Slee, P. (Ed) *The nature of school bullying. A cross- national perspective*. London –New York: Routledge
- Olweus, D. (2002b). “Norway” ” in Smith, P. Morita, P. Junger –Tas, Y. Olweus, D. Catalano, R., Slee, P. (Ed) *The nature of school bullying. A cross- national perspective*. London –New York: Routledge
- Patchin. W.J. Hinduja (2010) “Cyberbullying and self esteem”. *Journal of School Search*, 80(12) pp.614-621
- Pedrelli, P. Bitran, S. Shyu, I. Baer, L. Guidi, J. Tucher, D. Vitali, M. Fava, M. Zisook, S. Farabaugh, H. (2010) “Compulsive Alcohol Use and Other High-Risk Behaviors among College Students”. *The American Journal on Addictions*, 20, pp.14-20
- Petrogiannis, K. (2011) “Conceptions of the transition to adulthood in a sample of Greek higher education students”. *International Journal Of Psychology and Psychological Therapy*, 11(1), pp.121-137

- Protogerou, A. Turner_ Cobb, J. (2011) “ Predictors of non condom use intentions by university students, time perspective, relationship status, and habit”. *Journal of Child and Adolescent Health*, 23(2), pp. 91-106
- Ravert, D.R. Schwartz, J.S. ZAmboanga, L.B. , Kim, Y. S. Weisskirrch, S.R. Bersamin, M. (2009) “Sensation Seeking and danger invulnerability: Paths to college students risk –taking” *Personality and Individual Differences*, 47, pp. 763-768
- Politis,S. Bellou, V. Belbasis, L. & Skapinakis, P. (2014) “The association between bullying-relatedbehaviours and subjective health complaints in late adolescence: cross-sectional study in Greece”. *BMC Research Notes*, 7:523
- Pellegrini, D.A. & Long, D.J. (2002) “A longitudinal study of bullying, dominance, and victimization during the transition from primary school through secondary Nocentini A. Calmaestra, J. Schultze-Krumbholz, A. Scheithauer, A.Ortega, R & Menesini, E. (2010) “Bullying: Labels, Behaviours and Definition in Three European Countries” *Australian Journal of Guidance & Counselling*, 20(2).pp.129-142
- Philips, AD. (2007) “Punking and Bullying: Strategies in Middle School, High school, and beyond”. *Journal of Interpersonal Violence*, 22(158). Jiv.sagepub.com
- Pharo, H. Sim, C. Graham, M. Gross, G. Hayne, H. (2011) “ Risky Business: executive function, personality, and reckless behavior during emerging adulthood”. *Behavioral Neuroscience*, 125(6), pp.970-977
- Pujazon – Zazik & Park, M.J. (2010) “To tweet or not to tweet: Gender Diferrences and potential positive and negative health outcomes of adolescents’ social internet use” *American Journal of Men’s Health* 4(1) pp.77-84

- Rinker , V. D, Neifhbors, C. (2013) “Social influence on temptation: Perceived descriptive norms, temptation and restraint, and problem drinking among college students”. *Addictive Behaviors*, 38, pp. 2918 -2923
- Ridout, B. Campell, A. Ellis, L. (2010) “Off your face(book): Alcohol in online social identity construction and its relation to problem drinking in university students” *Drug and Alcohol Review*, 31, pp.20-26
- Rigby, K. (2003a) *Bullying in Schools and what to do about it*. London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers
- Rigby, K. (2003b) “Consequences of bullying in schools” *The Canadian Journal of Psychiatry*, 48(9), pp.583 -590. <http://scholargoogle.gr/>
- Rivers, I. (2001) “Retrospective reports of school bullying: stability of recall and implications for research”. *British Journal of developmental psychology*, 19, pp.129 -142. Onlinelibrary.wiley.com [accessed May 26 2013]
- Rosenstock, IM (1974) *Historical Origins of the Health Belief Model*. Health Educ, Monogr
- Samakouri, M. Delistamati, E.Tsatalmpasidou, E. Arvaniti, A. Vorvolakos, T. Livaditis, M. (2010) “Social support and Non –Safe Use of Licit Substances by Greek Medical Students”. *Substance Use & Misuse*, 45, pp.161-175
- Sallis, J.F, Owen, N.(1999) *Physical activity and behavioral medicine* Sage Publications Inc. Thousand Oaks , UK.
- Salmela- Aro, K. Aunola, K. Nurmi, J. E. (xx) “ Personal Goals During Emerging Adulthood: A 10-year Follow Up”. *Journal of Adolescent Research*, x(x), <http://online.sagepub.com>
- Sapouna, M. (2008) Bullying in Greek Primary and Secondary Schools”. *School Psychology International*, 29(2), pp.199-213

- Selkie, M.E., Kota, R. Chan, Y-F, Moreno, M. (2015) “Cyberbullying , depression and problem alcohol use in female college studentsQ a multiple study”. *Cyberpsychology, behavior and social networking*, 18(2), pp.79 – 86
- Schafer, M. Korn, S. Smith, PK. Hunter, CS. Mora –Merchan, AJ. Singer, MM & Menlen, K. (2004) “Lonely in the Crowd: Recollections of Bullying”. *British Journal of Developmental Psychology*, 22, pp.379-394.
- Schafer, M. Korn, S. Smith, PK. Hunter, CS. Mora –Merchan, AJ. Singer, MM & Menlen, K. (2004) Retrospective Bullying Questionnaire (RBQ)
- Shapiro L.A. Margolin, G. (2014) “Growing up wired: Social Networking Sites and Adolescent Psychosocial Development”. *Clinical Child & Family Psychological Review* (2014) 17 pp. 1-18
- Schneider, M.J. (2006) *Introduction to public health*. (2nd Ed)USA: Jones and Bartlett Publishers, Inc
- Schenk, MA & Fremouw, JW (2012) “Prevalence, Psychological Impact, and Coping of cyberbully victims among college students” *Journal of School Violence*, 1(11), pp.21-37. www.tandfonline.com
- Slonje, R. & Smith, PK. (2008) “Cyberbullying: Another main type of bullying?” *Scandinavian Journal of Psychology* (49), pp. 147-154. Onlinelibrary.wiley.com
- Schwartz, J. S. Côté, E. J. Arnett, J.J (2005) “Identity and Agency in Emerging Adulthood: Two Developmental Routes in the Individualization Process”. *Youth & Society*, 37(2), pp. 201 -229
- Schwartz, J. S. Zamboagna, L.B. Luyckx, K.Meca, A. Richie, R. (2013) “Identity in emerging adulthood: Reviewing the Field and Looking Forward”. *Emerging Adulthood*, 1(1), pp.96-113
- Shanahan, J. M. Porfeli, J.E. Mortimer, J.T. Erickson, D.L. (2005) “Subjective age identity and the transition to adulthood. When do adolescents become adults?”

- in: Settersten A.R., Furstenberg, F. Rumbaut, R. G. (Ed) “*On the frontier of the adulthood: Theory, Research and Public Policy*”. Chicago & London: The University of Chicago Press.
- Schulenberg, J. O’Malley, P., Bachman, G.J. Johnston, D.L. (2005) “Early transitions and their reaction to well –being and substance use” ” in: Settersten A.R., Furstenberg, F. Rumbaut, R. G. (Ed) “*On the frontier of the adulthood: Theory, Research and Public Policy*”. Chicago & London: The University of Chicago Press.
- Skapinakis, P. Bellos, S. Gkatsa, T. Magklara, K. Lewis, G. Araya, R. Stylianidis, S. Mavreas, V. (2011) “The association between bullying and early stages of suicidal ideation in late adolescents in Greece”. *BMC Psychiatry*, 11(22)
- Skorikov, B. Vondracek, W. (2011) “Occupational Identity” in: Schwartz, J.S. Luyckx, K. Vignoles, L.V. (Ed), *Handbook of Identity Theory and Research*. New York: Springer
- Slonje, R. & Smith, K. P. (2008) “Cyberbullying: another main type of bullying?” *Scandinavian Journal of Psychology*, 49, pp. 147-154
- Smpokos E, Linardakis M, Papadaki A, Sarri K & Kafatos A. Clustering of chronic disease behavioral risk factors among adolescents from Crete (Greece): associations with biological factors and cardiorespiratory fitness levels. *J Public Health (Germany)*, 2014; 22:433-442.
- Smart, R. Ogborne, A. (2000) “Drinking and heavy drinking by students in 18 countries”. *Drug and Alcohol Dependence*, 60, pp. 315-318
- Smith, P. Sharp, S. (1995). “The problem of school bullying” in: Smith. P. & Sharp S. (Ed) *School bullying insights and perspectives*. London –New York: Routledge

- Smith, P. Mahdavi, J. Carvalho, M. & Tippett, N. (2006) “ An investigation into Cyberbullying, its forms, awareness and impact, and the relationship between age and gender in Cyberbullying” *Research Brief* , www.dfes.gov.uk/research/
- Smith, K.P. Mahdavi, J. Carvalho, Fisher, S. Russell, S. Tippett, N. (2008) “Cyberbullying: its nature and impact in secondary school pupils” *Journal of Child Psychology and Psychiatry* 49(4), pp. 376 -385
- Smokowski, RD. & Holland –Kopasz, K. (2005) “Bullying in School: an overview of types, effects, family characteristics, and intervention strategies”. *Children & Schools*, 27(2), pp. 101-110. Cs.oxfordjournals.org
- Sourander, A. Jensen, P. Ronning, AJ. Niemela, S. Helenius, H. Tamminen, T. Moilanen, I. & Almqvist, F. (2007) “What is the Early Adulthood Outcome of Boys who Bully or Are Bullied in Childhood? The Finnish “From Boy to Men” study”. *Pediatrics*, 120(2), pp.397-404.
- Sourander, A. Helstela, L. Helenius, H. Piha, J. (2000) “Persistence of bullying from childhood to adolescence – A longitudinal 8-year follow up study”. *Child Abuse & Neglect*, 24(7), pp.873-881
- Spears, R. (2001) “Group Identities: The Social Identity Perspective” in: Schwartz, J.S. Luyckx, K. Vignoles, L.V. (Ed), *Handbook of Identity Theory and Research*. New York: Springer
- Stephoe, A. Wardle, J. Weiwei, C, Bellisle, F. Zotti, A. Baranyai, R. Sanderman, R. (2002) “Trends in smoking, diet, Physical exercise, and attitudes towards health in European University students from 13 Countries, 1990-2001”. *Preventive Medicine*, 35, pp. 97-104
- Stransfeld, A.S. (2008) “Social support and social cohesion” in: Marmot, M. Wilkinson, R.(Ed), *Social Determinants of Health*. Oxford University Health

- Srabstein, C.J. & Leventhal, L.B. (2010) "Prevention of bullying- related morbidity and mortality: a call for public health policies" *Bulletin of the World Health Organization* 6(88), pp.403-403. www.who.int/bulletin/volume/88/6/
- Sullivan, K. Cleary, M. Sullivan, G. (2005) *Bullying in Secondary Schools. What it looks like and how to manage it*. London: Paul Chapman Publishing, California: Corwin Press Inc
- Swearer, M. S. & Espelage, L. D. (2004) "Introduction: A social- ecological framework of bullying among youth" in: Espelage, L. & Swearer, M, (Ed) *Bullying in American Schools: a social ecological perspective on prevention and intervention*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc
- Takizawa, R. Maughan, b. Arseneault, L. (2014) "Adult Health Outcomes of Childhood bullying Victimization: Evidence from a five-decade longitudinal British Birth Cohort". *American Journal of Psychiatry*, 171, pp. 777-784
- Tamvakas, I. Amos, A. (2010) "These things don't; happen in Greece: a qualitative study of Greek young people's attitudes to smoking, secondhand smoke, and the smoke free legislation". *Health Education Research*, 25(6), pp. 955-964
- Techopedia (2014) "Information and Communications Technology (ICT)" <http://www.techopedia.com/it-dictionary>
- Tirodimos, I. Georgouvia, I. Savvala, T.N. Karanika, E. Noukari, D. (2009) "Healthy lifestyle habits among Greek university students: differences by sex and faculty of study". *Larevue de Sante Mediterranee orientale*, 15(3), pp.722-729
- Ttofi, M. Farrington, Losel, F. (2012) "School bullying as a predictor of violence later in life: A systematic review and meta- analysis of prospective longitudinal studies". *Aggression and Violent Behavior*, 17, pp. 405-418

- Traeen, B. Hassoun, E, Zantedeschi and The Euroopean NEM group (2003) “Pre-sexual alcohol consumption and use of condoms- A European cross[-cultural study”. *Cukture, Health & Sexuality*, 5(5), pp. 439 -454
- Triandis, H. C. (1977). *Interpersonal Behavior*. Monterey, Calif.: Brooks/Cole Pub. Co.
- Turagabeci, RA. Nakamura, K. Takano, T. (2008) “Health lifestyle behavior decreasing risks of being bullied, violence and injury” *PLoSONE* 3(2), wp. www.plosone.org
- Unger, B. J. (2011) “Cultural Identity and Public Health” in: Schwartz, J.S. Luyckx, K. Vignoles, L.V. (Ed),*Handbook of Identity Theory and Research*. New York: Springer
- Valenzuela, S. Park, N. Kerk, F.K. (2009) “Is there social capital in a social network site?: Facebook use and college students’ life satisfaction, trust and participation”. *Journal of Computer –Mediated Communication*, 14 pp. 875 - 901
- Vandebosch, H. & Cleemput, V. K. (2009) “Cyberbullying among youngsters: profiles of bullies and victims” *New media& society* 11(8), pp. 1349- 1371
- Vieno, A. Gini, G. Santinello, M. (2010) “Different forms of bullying and their association to smoking and drinking behavior in Italian adolescents” *Journal of School Health*, 81, pp.393-399
- Vivancos, R. Abubakar I. Phillips-Howard, P. Hunter, P.R (2013) “School-based sex education is associated with reduced risky sexual behaviour and sexually transmitted infections in young adult”. *Public Health*, 127 pp. 53-57
- Vlachos, V. Minou, M. Assimakopoulos, V. & Toska, A. (2010) “The landscape of cybercrime in Greece”, *Information Management & Computer Security*, 19(22), pp.113-123, www.emeraldinsight.com

- Wang, J. Iannotti, J.R. Luk, W.L. (2010) “Bullying victimization among underweight and overweight U.S. youth: Differential associations for boys and girls”. *Journal of Adolescent Health*, 47, pp.91-101
- Walker, MC. Sockman, RB. Koehn, S. (2011) “An exploratory study of Cyberbullying with undergraduate university students”. *TechTrends*, 55(2), pp.31-38. Link.springer.com
- White, R. H. Fleming, B. C. Catalano, F.R. Bailey, J. A.(2009) “Prospective Associations Among Alcohol Use –Related Sexual Enhancement Expectancies, Sex After Alcohol Use, and Casual Sex”. *Psychology of Addictive Behaviors*, 23(4), pp.702 -707
- Wit, M.A. Wal, F. M Hirasing, A. R. (2003) “Psychosocial Health Among Young Victims and Offenders of Direct and Indirect Bullying”. *Pediatrics*, 111(6), pp.1312-1317
- World Health Organization (1998) *Health Promotion Glossary* WHO, Geneva
- Jarvis, M.J. Wardle, J. (2006) “Social patterning of individual health behaviours: the case of cigarette smoking” in: Marmot, M. Wilkinson, R.(Ed), *Social Determinants of Health*. Oxford University Health
- World report on violence and health: summary. (2002) Geneva, World Health Organization
- Wunmi, D. G (2010) “Cyber aggression: Definition and concept of Cyberbullying” *Australian Journal of Guidance & Counselling*, 20 (2)pp. 143–156
- Walkwr. M.C. Sockmam, B. R. Koehn, S. (2011)” An exploratory study of Cyberbullying with undergraduate university students”. *TechTrends*, 55(22)
- Zalaquett C. Chatters, S.J (2014) “Cyberbullying in College: Frequency, Characteristics, and Practical Implications”. Sage; 1-8

Zentner, M. (2008) “Youth Cultures and Young People’s Use of New Technologies” in
Bendit, R. Hahm –Bleibtren (Ed) *Youth Transitions: Processes of social
inclusion and patterns of vulnerability in a globalized world*. Barbara Budrich
Publishers Opladen & Framington Hills.

Παράρτημα Α

Πίνακες Αποτελεσμάτων

Πίνακας 3. Εκτίμηση συχνοτήτων εκφοβισμού (bullying) που δέχτηκαν και προκάλεσαν οι 812 φοιτητές/τριες της μελέτης στο παρελθόν και στο παρόν, ως προς το φύλο τους.

	φοιτητές		φοιτήτριες	p-value
	%			
Θυματοποίηση υπό σχολικό εκφοβισμό που υπέστησαν οι φοιτητές/τριες κατά τη διάρκεια των σχολικών τους ετών	61,5	61,8		0,939
Άσκηση σχολικού εκφοβισμού που εκδήλωσαν οι φοιτητές/τριες της μελέτης κατά τη διάρκεια των σχολικών τους ετών	22,5	20,1		0,466
Θυματοποίηση υπό διαδικτυακό εκφοβισμό που υπέστησαν οι φοιτητές/τριες της μελέτης κατά τη διάρκεια των τελευταίων 12 μηνών	31,6	29,1		0,467
Άσκηση διαδικτυακού εκφοβισμού που εκδήλωσαν οι φοιτητές/τριες της μελέτης κατά τη διάρκεια των τελευταίων 12 μηνών	17,1	15,1		0,477

Έλεγχοι χ^2 .

Πίνακας 4. Εκτίμηση συχνοτήτων εκφοβισμού (bullying) που δέχτηκαν και προκάλεσαν οι 812 φοιτητές/τριες της μελέτης στο παρελθόν και στο παρόν, ως προς τόπο γέννησης τους.

	Τόπος γέννησης		p-value
	Ελλάδα	άλλο	
Θυματοποίηση υπό σχολικό εκφοβισμό που υπέστησαν οι φοιτητές/τριες κατά τη διάρκεια των σχολικών τους ετών	62,1	60,0	0,773
Σχολικό εκφοβισμό που άσκησαν οι φοιτητές/τριες της μελέτης κατά τη διάρκεια των σχολικών τους ετών	19,0	20,0	0,858
Θυματοποίηση υπό διαδικτυακό εκφοβισμό που υπέστησαν οι φοιτητές/τριες της μελέτης κατά τη διάρκεια των τελευταίων 12 μηνών	29,4	21,8	0,278
Άσκηση διαδικτυακού εκφοβισμού που άσκησαν οι φοιτητές/τριες της μελέτης κατά τη διάρκεια των τελευταίων 12 μηνών	16,0	12,7	0,699

Έλεγχοι χ^2 .

Πίνακας 5. Εκτίμηση συχνότητας εκφοβισμού (bullying) που δέχτηκαν και προκάλεσαν οι 812 φοιτητές/τριες της μελέτης στο παρελθόν και στο παρόν, ως προς την εκπαίδευση των γονιών τους.

	Εκπαίδευση γονέων				p-value
	έως Γυμνάσιο/Λύκειο ή Σχολή (ένας τουλάχιστον)	Σχολή (και οι δύο)	ΑΕΙ/ΤΕΙ με PhD ή MSc (ένας τουλάχιστον)	ΑΕΙ/ΤΕΙ με PhD ή MSc(και οι δύο)	
			%		
<u>Θυματοποίηση υπό σχολικό εκφοβισμό που υπέστησαν οι φοιτητές/τριες κατά τη διάρκεια των σχολικών τους ετών</u>	62,1	63,0	59,6	62,3	0,880
<u>Άσκηση σχολικού εκφοβισμού που εκδήλωσαν οι φοιτητές/τριες της μελέτης κατά τη διάρκεια των σχολικών τους ετών</u>	14,7	21,5	25,1	20,1	0,073
<u>Θυματοποίηση υπό διαδικτυακό εκφοβισμό που υπέστησαν οι φοιτητές/τριες της μελέτης κατά τη διάρκεια των τελευταίων 12 μηνών</u>	24,9	32,9	31,8	27,9	0,286
<u>Άσκηση διαδικτυακού εκφοβισμού που εκδήλωσαν οι φοιτητές/τριες της μελέτης κατά τη διάρκεια των τελευταίων 12 μηνών</u>	13,0	15,5	19,6	12,3	0,154

Έλεγχοι χ^2 .

Παράρτημα Β
Κλίμακες Σχολικού (bullying) & Διαδικτυακού Εκφοβισμού (cyberbullying)

ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΚΡΗΤΗΣ
Τμήμα Νοσηλευτικής

Μελέτη ΛΑΤΩ -
Έρευνα για τον τρόπο ζωής και τις συμπεριφορές
υγείας των φοιτητών

Επιστημονικός Υπεύθυνος: Δρ Γιώργος Κριτσωτάκης

2^η καταγραφή
2013

Η έρευνα υλοποιείται στο πλαίσιο του προγράμματος
«ΑΡΧΙΜΗΔΗΣ ΙΙΙ - Ενίσχυση ερευνητικών ομάδων στα ΤΕΙ»

Οι επόμενες ερωτήσεις εξετάζουν τον εκφοβισμό στο σχολείο και στο διαδίκτυο και τη χρήση ηλεκτρονικών υπολογιστών

Μιλάμε/πρόκειται για εκφοβισμό (face to face bullying) όταν κάποιος μιλά άσχημα ή προσβλητικά σε κάποιον άλλο, κοροϊδεύει, αγνοεί ή αποκλείει άλλους ανθρώπους από την παρέα, διαδίδει ψέματα ή φήμες για άλλους, απειλεί ότι θα βλάψει άλλους ή όντως τους βλάπτει. Ο εκφοβισμός αποτελεί μια σκόπιμη κακόβουλη συμπεριφορά και μπορεί να είναι είτε ψυχολογικός, είτε σωματικός.

Ο εκφοβισμός μέσω διαδικτύου (cyber bullying) υφίσταται όταν τα παραπάνω γίνονται μέσω διαδικτύου (online) ή μέσω επικοινωνίας μέσω της τεχνολογίας της επικοινωνίας (μηνύματα μέσω κινητού, e – mails, facebook κτλ). *Οι πρώτες ερωτήσεις εξετάζουν τον εκφοβισμό (bullying) και τις εμπειρίες που μπορεί να είχες στο γυμνάσιο και στο λύκειο (11 - 18 ετών).*

108. Παρακαλώ να θυμηθείς τη ζωή σου στο σχολείο. Πιθανώς να έχεις δει κάποιο περιστατικό εκφοβισμού στο σχολείο και ίσως, με κάποιο τρόπο, να έχεις εμπλακεί.

Επέλεξε την απάντηση που περιγράφει καλύτερα τις εμπειρίες σου στο σχολείο.

- Δεν έχω εμπλακεί σε σχολικό εκφοβισμό, ούτε αντλήθηκα ποτέ να συμβαίνει κάποιο περιστατικό.
- Δεν είχα καμία εμπλοκή, ωστόσο είδα κάποιες φορές να συμβαίνει.
- Μερικές φορές συμμετείχα στον εκφοβισμό άλλων.
- Μερικές φορές μου ασκήθηκε σχολικός εκφοβισμός.
- Κατά καιρούς υπήρξα και θύτης και θύμα (bully/victim, και έχω κάνει και μου έχουν κάνει)

109. Ήταν ευχάριστη η ζωή σου στο σχολείο; (γυμνάσιο και λύκειο)

- Τη σχαινόμουν
- Δεν μου άρεσε
- Έτσι και έτσι
- Μού άρεσε κάπως
- Μου άρεσε πολύ

110. Ήσουν ευτυχισμένος /η (στο σπίτι) με την οικογένεια σου όταν πήγαινες σχολείο (γυμνάσιο και λύκειο)

- Τη σιχαινόμουν/ απεχθανόμουν
- Δεν μου άρεσε
- Έτσι και έτσι
- Μού άρεσε κάπως
- Μου άρεσε πολύ

111. Κατά τη διάρκεια του γυμνασίου/λυκείου, έτυχε να μπαστεις κάποιον από τους ακόλουθους τρόπους εκφοβισμού;

	Ποτέ	Σπάνια	Μερικές φορές	Συχνά	Συνεχώς	Δεν θυμάμαι
Να δεχτείς χτυπήματα / γροθιές	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Να σου κλέψουν προσωπικά αντικείμενα	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Να σε προσφωνήσουν με κακόβουλα ονόματα	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Να σε απειλήσουν	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Να έχουν πει ψέματα για εσένα	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Να σε αποκλείσουν από την παρέα	☐	☐	☐	☐	☐	☐

112. Πόσο σοβαρά θεωρείς αυτά τα περιστατικά;

	Δεν μου έχει συμβεί ποτέ	Καθόλου σοβαρά	Κάπως σοβαρά	Αρκετά σοβαρά	Εξαιρετικά σοβαρά	Δεν θυμάμαι
Να δεχτείς χτυπήματα / γροθιές ή να σου κλέψουν προσωπικά αντικείμενα	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Να σε προσφωνήσουν με κακόβουλα ονόματα ή να σε απειλήσουν	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Να έχουν πει ψέματα για εσένα ή να σε αποκλείσουν από την παρέα	☐	☐	☐	☐	☐	☐

113. Εάν σου έχουν συμβεί κάποια από τα παραπάνω περιστατικά, πόσο καιρό κράτησαν;

Δεν μου έχουν συμβεί ποτέ	Μερικές ημέρες	Εβδομάδες	Μήνες	Ένα χρόνο ή περισσότερο	Δεν θυμάμαι
☐	☐	☐	☐	☐	☐

114. Εάν έχουν συμβεί κάποια από τα παραπάνω περιστατικά, συνήθως από πόσους μαθητές γίνονταν;

Δεν μου έχουν συμβεί ποτέ	Κυρίως ένα αγόρι	Αρκετά αγόρια	Κυρίως ένα κορίτσι	Αρκετά κορίτσια	Και αγόρια και κορίτσια
☐	☐	☐	☐	☐	☐

115. Κατά τη διάρκεια του γυμνασίου/λυκείου, έτυχε να κάνεις κάτι από τα παρακάτω σε άλλους μαθητές στο σχολείο;

	Ποτέ	Σπάνια	Μερικές φορές	Συχνά	Συνεχώς	Δεν θυμάμαι
Να δώσεις χτυπήματα / γροθιές	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Να κλέψεις προσωπικά αντικείμενα	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Να προσφωνήσεις με κακόβουλα ονόματα	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Να απειλήσεις	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Να πεις ψέματα για κάποιον/κάποιαν	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Να αποκλείσεις κάποιον από την παρέα	☐	☐	☐	☐	☐	☐

116. Έχεις υποστεί εκφοβισμό με κάποιον από τους παραπάνω τρόπους, μετά που τέλειωσες το σχολείο;

Δεν μου έχει συμβεί ποτέ

Ναι, από την οικογένειά μου

Ναι, από άλλους

Σε παρακαλούμε γράψε από ποιους:

117. Πόσα χρόνια χρησιμοποιείς ηλεκτρονικό υπολογιστή;

Δεν χρησιμοποιώ	Περίπου 1 χρόνο	Περίπου 2 χρόνια	Περίπου 3 χρόνια	Περίπου 4 χρόνια	Περίπου 5 χρόνια	Περίπου 6 χρόνια	Περίπου 7 χρόνια	Πάνω από 8 χρόνια
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

118. Συνήθως, από πού μπαίνεις στο διαδίκτυο; (μπορείς να επιλέξεις περισσότερες από 1 απαντήσεις)

Δεν χρησιμοποιώ καθόλου το διαδίκτυο

(Σημείωσε όλα όσα ισχύουν)

- Από το σπίτι μου
- Από τη σχολή / βιβλιοθήκη / το ΤΕΙ
- Από το σπίτι κάποιου φίλου/ης
- Από το κινητό μου/tablet
- Από κάποια κοινωνική λέσχη / όμιλο
- Από internet cafe
- Άλλο

Παρακαλώ περιέγραψε από πού: _____

119. Σου έχουν πει ποτέ (γονείς, καθηγητές, ενημέρωση στο σχολείο) πώς να είσαι ασφαλής στο διαδίκτυο; (πώς να προφυλάξεις τον εαυτό σου);

Ναι Όχι

120. Τι από τα παρακάτω συνηθίζεις να κάνεις όταν μπαίνεις στο διαδίκτυο; (μπορείς να επιλέξεις περισσότερες από 1 απαντήσεις)

- Δεν χρησιμοποιώ καθόλου το διαδίκτυο
- (Σημείωσε όλα όσα ισχύουν)* **Ναι**
- Συνομιλία σε chatrooms (δωμάτια συνομιλίας)
 - Αποστολή άμεσων μηνυμάτων
 - Μέσα κοινωνικής δικτύωσης (Facebook, hi5 κτλ)
 - Ηλεκτρονικό ταχυδρομείο (στέλνω, δέχομαι e-mails)
 - Παίζω διαδικτυακά παιχνίδια (online games)
 - Κατεβάζω ή βλέπω ταινίες
 - Παρακολουθώ τηλεόραση
 - Ακούω μουσική (π.χ. e-radio)
 - Μπαίνω σε ιστοσελίδες: You tube, Ebay κτλ
 - Ανεβάζω/ αναρτώ φωτογραφίες/ βίντεο πχ στο You tube
 - Διαβάζω ή γράφω σε blogs
 - Κάνω έρευνα για σχολικές εργασίες
 - Κάνω αγορές μέσω ιντερνέτ
 - Κάνω κάτι άλλο, παρακαλώ περιέγραψε τι: _____

121. Έχεις ποτέ δεκτεί εκφοβισμό μέσω διαδικτύου;

- Ναι Όχι
-

122. Κατά τη διάρκεια των 12 τελευταίων μηνών, προσπάθησαν να σε εκφοβίσουν διαδικτυακά με κάποιους από τους παρακάτω τρόπους;

	Ποτέ	1 ή 2 φορές	2 - 3 φορές το μήνα	Περίπου 1 φορά την εβδομάδα	Αρκετές φορές την εβδομάδα	Δεν θυμάμαι
Σε αποκάλεσαν με κακόβουλα ονόματα ή σε πείραξαν με τρόπο που ήταν επώδυνος	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Έλαβες άσεμνες ή πρόστυχες εικόνες/ μηνύματα	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Σε απέκλεισαν σκόπιμα ή σε αγνόησαν	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Διέδωσαν φήμες ή ψέματα για εσένα	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ανέβασαν μηνύματα/ φωτογραφίες/ βίντεο για εσένα (με σκοπό να σε προσβάλουν)	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Σε απείλησαν	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Σε εκφόβισαν (διαδικτυακά) με κάποιον άλλο τρόπο	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Αν ναι, με ποιο τρόπο;						

123. Εάν έχουν συμβεί σε σένα κάποια από τα παραπάνω περιστατικά, πόσο καιρό κράτησαν;

Δεν μου έχουν συμβεί ποτέ	Μερικές ημέρες	Μερικές εβδομάδες	Μερικούς μήνες	Περίπου 1 χρόνο	Περισσότερο από 1 χρόνο
☐	☐	☐	☐	☐	☐

124. Με ποιους από τους παρακάτω τρόπους προσπάθησαν να σε εκφοβίσουν; (μπορείς να επιλέξεις περισσότερες από 1 απαντήσεις)

Δεν χρησιμοποιώ καθόλου το διαδίκτυο

Δεν μου έχει συμβεί ποτέ

(Σημείωσε όλα όσα ισχύουν)

Ναι

Συνομιλία σε chatrooms (δωμάτια συνομιλίας)

Αποστολή άμεσων γραπτών μηνυμάτων

Μέσα κοινωνικής δικτύωσης (Facebook, high five κτλ)

Ηλεκτρονικό ταχυδρομείο (μέσω e-mails)

Μέσω ιστοσελίδων: You tube κτλ

Με άλλο τρόπο, Παρακαλώ περιέγραψε

125. Εάν έχουν συμβεί κάποια από τα παραπάνω περιστατικά εκφοβισμού, ποιοι τα έκαναν; (μπορείς να επιλέξεις περισσότερες από 1 απαντήσεις)

Δεν μου έχουν συμβεί ποτέ	Άτομα που ξέρω στην ηλικία μου	Άτομα που ξέρω μεγαλύτερα	Αγόρι	Κορίτσι	Άγνωστοι
☐	☐	☐	☐	☐	☐

126. Γνωρίζεις κάποιον/κάποια που να έχει δεχτεί ποτέ εκφοβισμό μέσω διαδικτύου;

Ναι	Όχι
☐	☐

Οι επόμενες ερωτήσεις διερευνούν το εάν εσύ έχεις εκφοβίσει κάποιον μέσω διαδικτύου

127. Έχεις ποτέ εκφοβίσει κάποιον μέσω διαδικτύου;

Ναι	Όχι
☐	☐

128. Εάν έχεις εκφοβίσει κάποιους διαδικτυακά, ποιοι ήταν αυτοί; (μπορείς να επιλέξεις περισσότερες από 1 απαντήσεις)

Δεν έχω εκφοβίσει ποτέ	Άτομα που ξέρω στην ηλικία μου	Άτομα που ξέρω μεγαλύτερα	Αγόρι	Κορίτσι	Άγνωστοι
☐	☐	☐	☐	☐	☐

129. Κατά τη διάρκεια των 12 τελευταίων μηνών, έχεις εκφοβίσει μέσω του διαδικτύου με κάποιους από τους παρακάτω τρόπους;

	Ποτέ	1 ή 2 φορές	2 – 3 φορές το μήνα	Περίπου 1 φορά την εβδομάδα	Αρκετές φορές την εβδομάδα	Δεν θυμάμαι
Αποκάλεσες με κακόβουλα ονόματα ή πείραξες με τρόπο που ήταν επώδυνος	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Έστειλες άσεμνες ή πρόστυχες εικόνες/ μηνύματα	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Απέκλεισες σκόπιμα	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Διέδωσες φήμες ή ψέματα για κάποιον	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ανέβασες μηνύματα/ φωτογραφίες/ βίντεο για άλλον (με σκοπό να τον/την προσβάλουν)	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Απειλήσες	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Εκφοβίσες (διαδικτυακά) με κάποιον άλλο τρόπο	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Αν ναι, με ποιο τρόπο;						

130. Με ποιους από τους παρακάτω τρόπους προσπάθησες να εκφοβίσεις; (μπορείς να επιλέξεις περισσότερες από 1 απαντήσεις)

Δεν χρησιμοποιώ καθόλου το διαδίκτυο

[Σημείωσε όλα όσα ισχύουν]	Ναι
Συνομιλία σε chatrooms (δωμάτια συνομιλίας)	☐
Αποστολή άμεσων γραπτών μηνυμάτων	☐
Μέσα κοινωνικής δικτύωσης (Facebook, high five κτλ)	☐
Ηλεκτρονικό ταχυδρομείο (μέσω e-mails)	☐
Μέσω ιστοσελίδων: You tube κτλ	☐
Με άλλο τρόπο, παρακαλώ περιέγραψε	☐

Παράρτημα Γ
Έντυπο Συγκατάθεσης Συμμετεχόντων

Έντυπο συγκατάθεσης

ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΚΡΗΤΗΣ

Τμήμα Νοσηλευτικής

Το Τμήμα Νοσηλευτικής του ΤΕΙ Κρήτης συμμετέχει, μαζί με άλλα εκπαιδευτικά ιδρύματα, σε μία έρευνα σχετικά τον τρόπο ζωής και τις συμπεριφορές υγείας των νέων. Θα κληθείς να συμπληρώσεις το ερωτηματολόγιο ξανά σε 1 χρόνο για να δούμε πως οι απόψεις σου αλλάζουν κατά τη φοιτητική ζωή.

Το ερωτηματολόγιο που θα συμπληρώσεις είναι τελείως ανώνυμο: δεν περιέχει το όνομά σου ή οποιαδήποτε άλλη πληροφορία από την οποία θα μπορούσε να γίνει γνωστή η ταυτότητά σου. Τις ανώνυμες απαντήσεις σου θα δει μόνο η ερευνητική ομάδα και κανένας άλλος, ούτε γονιός, ούτε κάποιος καθηγητής.

Το ερωτηματολόγιο αυτό δεν αποτελεί κάποιου είδους εξέταση. Δεν υπάρχουν σωστές ή λάθος απαντήσεις. Αν και είναι πολύ σημαντικό να έχουμε απαντήσεις σε όλες τις ερωτήσεις, μπορείς να μην απαντήσεις κάποια ερώτηση αν δεν θέλεις.

Τα αποτελέσματα της έρευνας θα παρουσιαστούν στατιστικά για το σύνολο των φοιτητών. Προκειμένου:

- να μπορέσουμε να σε ενημερώσουμε για τα αποτελέσματα της έρευνας
- να έχουμε τη δυνατότητα να επικοινωνήσουμε μαζί σου του χρόνου για να συμπληρώσεις το ερωτηματολόγιο ξανά
- να συμμετέχεις σε κλήρωση ορισμένων δώρων

σε παρακαλούμε να συμπληρώσεις τα παρακάτω στοιχεία επικοινωνίας.

Τα στοιχεία δεν μπορούν να σχετιστούν με τις απαντήσεις σου στο ερωτηματολόγιο και δεν πρόκειται να γνωστοποιηθούν σε κανένα. Θα χρησιμοποιηθούν αποκλειστικά για τους σκοπούς της παρούσας έρευνας.

Email _____

Facebook _____

Τηλέφωνο _____

Επιστημονικός υπεύθυνος της έρευνας είναι ο Δρ. Γιώργος Κριτωπάκης. Αν έχεις οποιαδήποτε απορία ή σχόλιο σε σχέση με την έρευνα μπορείς να τηλεφωνήσεις στο 2810 379552 ή να στείλεις mail στο arxemedes@gmail.com.

Η υπογραφή στο παρόν έντυπο υποδηλώνει ότι έχεις ενημερωθεί για την έρευνα και συμφωνείς να συμμετέχεις.

Ηράκλειο - Κρήτης, - - 2012

_____ (υπογραφή)

_____ (όνομα ολογράφως)

Σε ευχαριστούμε πολύ για τη συμμετοχή σου.